OSVETOVÉ
NÁRODNÉ CENTRUM

Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania

Zborník z konferencie

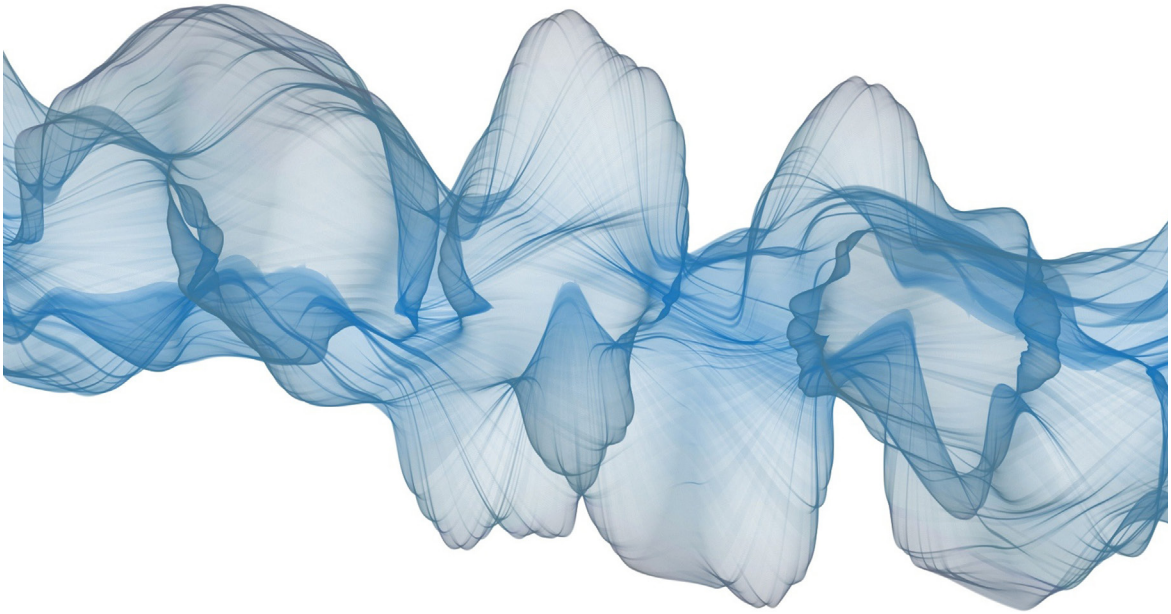

Národné osvetové centrum
2017

Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania

Zborník z konferencie

Národné osvetové centrum
2017

Kultúrne dedičstvo vo kontexte vzdelávania
Zborník príspevkov z konferencie Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania

Zostavila: PhDr. Svetlana Chomová, PhD.
Autori príspevkov: PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Alexandra Bitušíková, PhD.
doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.
Ing. Jaroslav Mendel
Mgr. Želmíra Gerová
JUDr. Richard Bednárik, PhD.
Mgr. Markéta Lukešová
Mgr. Helena Novotná
RSDr. Pavol Dinka
Ing. Ľudovít Bránecký
Adam Záň
prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc.
prof. RNDr. Mária Kozová, CSc.
Úvod napísala: PhDr. Svetlana Chomová, PhD.
Grafická úprava: Pavol Rapoš
Tlač: Ultra Print, s. r. o. Bratislava
Vydalo: Národné osvetové centrum
Vydanie 1.
Rok vydania: 2017
Náklad: 200
Počet strán: 100
ISBN: 978-70-8121-355-0

Úvod

Kultúrne dedičstvo predstavuje jedinečný systém hmotných a nehmotných prejavov a hodnôt vytváraných predchádzajúcimi generáciami. Deklarácia Národnej rady SR o ochrane kultúrneho dedičstva prijatá 28. februára 2001 (91/2001 Z. z.) v čl. 1 uvádza: „1. Kultúrne dedičstvo je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska. 2. Jednotlivé druhy a časti kultúrneho dedičstva sú rovnocenné a tvoria neoddeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Európy a celého ľudstva." Špecifikom Slovenskej republiky je rozmanité a bohaté kultúrne dedičstvo, ktoré je dokladom civilizačného vývoja Slovenska a jeho začlenenia do kontextu európskej kultúry. Kultúrne dedičstvo má významný kultúrny potenciál a je potrebné hľadať nové formy jeho využívania na národnej, ale najmä na lokálnej úrovni.

Národné osvetové centrum v snahe podporiť tieto procesy pripravilo v spolupráci Asociáciou inštitúcií vzdelávania dospelých v rámci iniciatívy Týždňa celoživotného učenia 2017 konferenciu Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania (október 2017, Bratislava). Cieľom konferencie bolo upriamiť pozornosť pracovníkov v oblasti miestnej a regionálnej kultúry na Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018, zdôrazniť význam kultúrneho dedičstva pre rozvoj kultúry a usmerniť a inšpirovať aktérov kultúrnych aktivít na rôznych úrovniach pri realizácii podujatí s danou tematikou.

Výstupom z konferencie je zborník príspevkov, ktorý prezentuje jej teoretickú i praktickú časť. Tvoria ho materiály mapujúce a dokumentujúce aktuálne témy v oblasti starostlivosti o kultúrne dedičstvo, zahrnujúcej jeho vyhľadávanie/identifikáciu, dokumentáciu, zachovávanie, ochranu, tvorivé využívanie a propagáciu, ako aj príklady dobrej praxe, ktoré ilustrujú realizáciu aktivít v danej oblasti.

Napriek tomu, že rozsah konferencie i zborníka nedovoľuje pertraktovať tému kultúrneho dedičstva a jeho rôznych aspektov skúmania vo vzťahu k vzdelávaniu komplexne, veríme, že penzum informácií, ktoré zborník prináša, môže slúžiť ako inšpiratívny zdroj pre rôzne organizácie, inštitúcie, samosprávu, organizácie tretieho sektora i jednotlivcov v oblasti kultúry a podnietiť ich tvorivo aplikovať úlohy, ktoré vyplývajú zo starostlivosti o kultúrne dedičstvo.

Predpokladáme, že príspevky jednotlivých autorov i publikácia ako celok rozšíria pohľad čitateľov z radov kultúrnych pracovníkov i širšej verejnosti na danú problematiku, prinesú mnoho podnetov na zamyslenie i na realizáciu aktivít súvisiacich nielen s Európskym rokom kultúrneho dedičstva 2018, ale aj ďalších projektov v budúcnosti.

Kultúrne dedičstvo ako zdroj a inšpirácia

■ Radoslav Ragač

Hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo majú množstvo rôznych podôb, od úplne nenápadných až po tie, ktoré každý deň obdivujú davy návštevníkov. Kvôli jeho komplexnosti môžeme kultúrne dedičstvo najlepšie prirovnať k životom kypiacemu amazonskému pralesu či barokovému *Gesamtkunstwerku*, ktoré rafinovane útočia na všetky naše zmysly. Ide totiž o živý, dynamický celok, kde neustále pribúdajú a odbúdajú jednotlivé prvky a ich vzájomné interakcie. Zároveň sa na základe širšieho konsenzu či revolt postupne posúvajú hranice a chápanie toho, čo všetko vlastne súčasťou kultúrneho dedičstva je. Známa anekdota hovorí, že časť tvorby uznávaných tvorcov sa stane súčasťou kultúrneho dedičstva, rovnako ako informácie o tvorbe tých neúspešných.

Ako sa menil pohľad na hranice kultúrneho dedičstva? Ešte v druhej polovici 19. storočia sa množstvo toho, čo dnes chápeme ako umenie, považovalo za bežný výsledok práce remeselníka, historicky predtým cechového majstra. Ešte pred storočím európske ženy nemali volebné právo ani verejný život, veda a akademické umenie boli takmer výlučne doménou mužov. Na umeleckú scénu sa ešte len chystalo africké umenie, verejný škandál v roku 1917 spôsobilo vystavenie autorom podpísanej Fontány (Pisoára) Marcela Duchampa. Až prvá svetová vojna definitívne otvorila dlho uzatvorené stavidlá a chápanie hraníc kultúrneho dedičstva prešlo za niekoľko rokov doslova revolučnými premenami.

Sprístupňovanie kultúrneho dedičstva je a aj v budúcnosti bude náročným zápasom bez konca. Ešte približne pred desaťročím bola digitalizácia kultúrneho dedičstva najmä o marketingovo využiteľných „pekných obrázkoch" na webových stránkach domácich pamäťových a fondových inštitúcií. V slovenských pomeroch to podčiarkoval všadeprítomný rezortizmus a často nesystémové, izolované, proprietárne a ad hoc riešenia a tiež nutnosť prispôsobovať projekty aktuálnym možnostiam. Dnešná dynamická doba v podobe dostupných moderných digitalizačných technológií však praje tomu, aby sme mohli kultúrne dedičstvo vnímať s doteraz neznámou intenzitou. Technologický pokrok a postupná zmena filozofie prístupu stáli aj za slovenskými národnými digitalizačnými projektmi a podobnými medzinárodnými digitalizačnými projektmi v oblasti kultúrneho dedičstva, realizovanými v posledných niekoľkých rokoch. Predtým nepredstaviteľné objemy miliónov zdigitalizovaných slovacikálnych kultúrnych

objektov čakajú v úložiskách na zaradenie do prezentačnej vrstvy národných projektov, najmä Slovakiany. Dosiahnuté výsledky procesu digitalizácie pomáhajú postupne búrať bariéry a sprístupňujú aj doteraz ťažko prístupné či úplne neprístupné, alebo už zaniknuté časti kultúrneho dedičstva. Zároveň nám výsledky procesu digitalizácie ako súčasť preventívnej ochrany pomáhajú viacerými cestami zachovať pre budúcnosť.

Ešte dôležitejší je však potenciál sprístupneného kultúrneho dedičstva na zmenu pohľadu na nás samých. Časťou spomínaných bariér sú totiž aj tie vnútorné, ktoré nám často bránia vidieť samých seba a naše kultúrne dedičstvo v širšom kontexte. V prípade množstva Slovákov ide napríklad o desaťročia úmyselne pestovaný pocit plebejskosti našich národných dejín a opakovaných bezdejinných návratov k „bodu 0", keď rozšafne odhadzujeme naše uhorské či československé dejiny. Toto klišé často vyúsťuje do romantických predstáv o Slovákoch ako mierumilovných potomkoch rázovitých umastených bačov s fujarami, pasúcich na šťavnatých zelených úbočiach ovečky, v horšom prípade dedičoch jánošíkovských génov. Je to pravda len čiastočne, Slovensko bolo totiž historicky omnoho pestrejšie, ako sa dnes často zdá. Početné slobodné kráľovské a banské mestá ležiace na našom území boli už od obdobia stredoveku významnými ekonomickými, kultúrnymi a duchovnými centrami. Mestá boli zároveň národnostne aj konfesionálne pestré, čo bolo ich veľkou pridanou hodnotou. Slovensko bolo zároveň až do druhej polovice 19. storočia najviac industrializovanou časťou Uhorska s vysoko inovatívnymi technologickými kapacitami a odborným školstvom. V morálnej rovine ide tiež aj o veľmi dôležité vyrovnávanie s temnými stránkami našej vlastnej minulosti, najmä s dvojicou ohavných totalitných režimov, ktoré sme za cenu veľkých obetí prežili v 20. storočí. Túto neprenosnú historickú skúsenosť mnohé národy nemajú, a preto je našou povinnosťou pôsobenie a dôsledky totalitných režimov aj prostredníctvom kultúrneho dedičstva pripomínať.

Majú uvedené sprístupnené zdroje potenciál inšpirovať aj iných? Najväčší potenciál slovacikálneho kultúrneho dedičstva je nepochybne vo výnimočne veľkej pestrosti na malom priestore v kombinácii s jeho neopozeranosťou. Je na nás, ako dokážeme tento potenciál inovatívne využiť a ponúknuť ostatným.

■ ■ ■

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
generálny riaditeľ sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR

Vyštudoval archívnictvo a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po skončení štúdia nastúpil do Slovenského národného archívu, oddelenia predarchívnej starostlivosti. V rokoch 1999 – 2002 pôsobil v Štátnom archíve v Bratislave, od roku 2003 zastával riadiacu pozíciu v Archíve Ústavu pamäti národa, krátky čas

bol aj jeho riaditeľom. V rokoch 2008 – 2016 bol riaditeľom Slovenského národného archívu v Bratislave. Od októbra 2016 je generálnym riaditeľom sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Absolvoval viaceré odborné archívne stáže v Paríži. Predmetom jeho vedeckého záujmu sú stredovek a raný novovek, pomocné vedy historické (najmä heraldika, sfragistika, genealógia a diplomatika), dejiny umenia a architektúry. Spolupracoval na viacerých projektoch so Slovenskou národnou galériou, Ústavom dejín umenia SAV, Pamiatkovým úradom SR a Slovenským národným múzeom. Je predsedom Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti, členom viacerých redakčných rád, spoluorganizoval viacero vedeckých konferencií a výstav. Venuje sa aj popularizácii vedy.

radoslav.ragac@culture.gov.sk

Kultúrne dedičstvo vo vzdelávaní a výskume: nové trendy a prístupy

■ Alexandra Bitušíková

Kultúrne dedičstvo sa v posledných rokoch teší nevšednému záujmu, a to tak v širokej verejnosti, ako aj vo vedeckej a vzdelávacej komunite. Prejavuje sa to rastúcim počtom odborných podujatí a vedeckých konferencií na Slovensku i v zahraničí, ale tiež nárastom rôznych iniciatív a výziev v európskych výskumných a vzdelávacích grantových programoch. A svedčí o tom aj skutočnosť, že Európsky parlament odsúhlasil a vyhlásil rok 2018 za Európsky rok kultúrneho dedičstva, ktorý má byť oslavou rozmanitosti a bohatstva európskeho dedičstva ako významnej zložky európskej identity a povedomia.

Čo je však kultúrne dedičstvo? Ako ho možno chápať, vidieť, cítiť a interpretovať? Každý človek má svoju predstavu, svoju interpretáciu. Aj v odbornej literatúre a politických deklaráciách nájdeme rôzne definície kultúrneho dedičstva. Podľa Koncepcie starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru, schválenej vládou SR v roku 2007, je „kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska“ (Koncepcia 2007). Dôležitou a často podceňovanou charakteristikou kultúrneho dedičstva je, že nie je zakonzervované v minulosti, ako sa to často nostalgicky až romanticky prezentuje v rôznych médiách. Žije a neustále sa rozvíja aj v súčasnosti/prítomnosti a určite patrí aj budúcnosti, lebo osvedčené a odskúšané vedomosti a skúsenosti ľudstva prenášané tradíciou sú zdrojom nových riešení, inšpirácií a inovácií, ktoré zaručujú ďalší vývoj spoločnosti. Jacinthe Bessière chápe dedičstvo ako sociálny konštrukt, ktorý sa vyvíja a neustále mení, spája uchovávanie a inováciu, stabilitu a dynamiku, reprodukciu a kreativitu a tým vytvára nový sociálny význam, ktorý generuje identitu (Bessière: 1998: 27). Všetky vedecké definície dedičstva majú spoločné to, že kultúrne dedičstvo prepája minulé, súčasné a budúce generácie a prenáša sa uchovávaním a transmisiou vedomostí o hmotnej i nehmotnej kultúre. Kultúrne dedičstvo nededíme automaticky od našich predkov, nie je to niečo, čo je možné jednoducho a rýchlo sa naučiť. Naša úloha v jeho pochopení aj v transmisii musí byť aktívna: vyžaduje záujem o našu minulosť, o svoje „korene“, o to, ako žili naši predkovia, a predpokladá

priamu interakciu s nositeľmi dedičstva. Je to aktívny proces skúmania, skúšania, vnímania, prežívania, počúvania, pozorovania, pochopenia, prenášania. Pri rozpoznaní, čo je dedičstvo, hrajú úlohu naše vedomosti, poznanie a uvedomenie si významu nejakého kultúrneho objektu alebo javu (Bitušíková 2015).

Nárast záujmu o kultúrne dedičstvo si všímajú vo svojich prácach mnohí odborníci. Napríklad podľa Davida Lowenthala žijeme v ére kultu dedičstva, keď dedičstvo nemožno spochybňovať a nepatrí sa ho odmietať (Lowenthal: 1998: 1-2). Nálepku *heritage* (dedičstvo) dnes nachádzame všade okolo nás: máme *heritage* turizmus, *heritage* inštitúcie, *heritage* rezorty, *heritage* podujatia, *heritage* hotely, *heritage* kuchyňu aj *heritage* suveníry. V súvislosti s týmto trendom sa začína používať aj novovytvorený termín *heritagization*. Možno ho interpretovať ako proces, v ktorom sa predmet hmotnej alebo jav nehmotnej kultúry stáva objektom kultúrneho dedičstva. Komerčný potenciál dedičstva sa dnes čoraz viac využíva v cestovnom ruchu. Dedičstvo je významným zdrojom ekonomických príjmov do lokálnych, regionálnych i národných pokladníc. Tento proces označujeme pojmom komodifikácia kultúrneho dedičstva. Kultúrne dedičstvo sa čoraz častejšie vníma ako tovar a degraduje sa len na úroveň komodity, čím sa spochybňuje jeho autenticita. Prílišná komercializácia dedičstva môže mať kontraproduktívny dôsledok: niekedy je už ťažké rozpoznať, čo je skutočné, autentické kultúrne dedičstvo v tej-ktorej lokalite/regióne/štáte a čo je len „fejk" (fake) – imitácia alebo výmysel vyrobený pre turistov a profit. Aj keď kultúrne dedičstvo je dôležitým zdrojom ekonomických príjmov a rastu, nesmie ekonomická hodnota prevážiť a ohroziť skutočnú hodnotu dedičstva, čo zdôrazňuje aj Dohovor Rady Európy FARO 2005 (Dohovor FARO 2005, citované z Hoppál 2012: 51).

Vnímanie kultúrneho dedičstva sa v posledných rokoch mení, a to najmä v tom, že hmotné i nehmotné dedičstvo sa považuje za významný zdroj vhodný na rôzne využitie – kultúrne, sociálne a ekonomické (a v súčasnosti často aj politické). Inštitúcie, ktoré majú starostlivosť o kultúrne dedičstvo v náplni práce, napríklad múzeá, galérie, ale aj osvetové pracoviská, sa už nepovažujú len za ochrancov dedičstva, ale pracujú s ním v rôznych nových súvislostiach. Okrem spomenutého ekonomického využitia kultúrneho dedičstva asi najväčší rozvoj – a to aj v globálnej perspektíve – zaznamenáva využívanie kultúrneho dedičstva v oblasti vzdelávania. Často je spojené so sociálnym rozmerom (napríklad práca s dedičstvom v marginalizovaných skupinách a komunitách v procese ich integrácie). Tento trend je určite aj výsledkom deklarácií, dohovorov a akčných plánov UNESCO. Už Všeobecná deklarácia UNESCO o kultúrnej rozmanitosti z roku 2001 stanovuje ako jeden z cieľov: „Prostredníctvom vzdelávania podporovať uvedomovanie si pozitívnej hodnoty kultúrnej rozmanitosti a s týmto cieľom zdokonaľovať učebné osnovy a vzdelávanie učiteľov" (Hamar 2007: 24). Dohovor UNESCO o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva z roku 2003 zasa zdôrazňuje dôležitosť transmisie poznatkov o nehmotnom kultúrnom dedičstve prostredníctvom formál-

neho aj neformálneho vzdelávania. Európska komisia a jej Európska agenda pre kultúru (The European Agenda for Culture, 2007) rozpoznáva vplyvy kultúrneho a umeleckého vzdelávania na (1) celkový rozvoj jednotlivca, (2) zlepšenie motivácie a vzdelávacích zručností a (3) kreatívny a inovatívny potenciál.

V odbornej literatúre sa používa pre vzdelávanie využívajúce kultúrne dedičstvo označenie *„heritage learning"* alebo *„heritage education"*. Podľa Gonzáleza by malo *„heritage learning"* alebo učenie prostredníctvom dedičstva každému dieťaťu v EÚ poskytnúť vedomosti o dedičstve vlastného národa/skupiny, otvoriť mu možnosti spoznať a ostať otvorený voči dedičstvu iných a predstaviť deťom a mladým ľuďom otázky udržateľného rozvoja (González 2012: 8). González odporúča zaviesť predmety dedičstva do učebných osnov, využívať transdisciplinárny prístup, spoluprácu s lokálnymi kultúrnymi inštitúciami a podporiť prepojenie medzi dedičstvom a kreativitou (González 2012:9).

Pre vzdelávanie využívajúce zdroje kultúrneho dedičstva sa zdá inšpiratívnym Koncept vzdelávania pre udržateľný rozvoj (EDS – Education for Sustainable Development), ktorý zahŕňa komplexné využitie kultúrneho dedičstva a ktorý vyšiel z odporúčaní UNESCO. Tento prístup by mal každému jednotlivcovi poskytnúť vedomosti, zručnosti, prístupy a hodnoty, ktoré sú nevyhnutné na budovanie udržateľnej budúcnosti. Ide o interdisciplinárne vzdelávanie, ktoré kombinuje predmety zo sociálnej sféry (ľudské práva, kultúrna diverzita, kultúrne dedičstvo, rodová rovnosť, zdravie, lokálne vedomosti a zručnosti), z environmentálnej sféry (biodiverzita, prírodné zdroje, životné prostredie, klimatická zmena) a z ekonomickej sféry (chudoba, zamestnanie, živobytie, udržateľný konzum). Využíva participatívne metódy vyučovania, ktoré motivujú študentov nielen učiť sa, ale aj meniť vzorce svojho správania, kriticky myslieť a zapájať sa do akcií v prospech udržateľného rozvoja. Dobrým príkladom takéhoto vzdelávania, hodným nasledovania, bol projekt UNESCO Learning with Intangible Heritage for a Sustainable Future, ktorý sa realizoval v štyroch krajinách: Pakistan, Palau, Uzbekistan a Vietnam v rokoch 2013 – 2015. Počas dvoch rokov realizácie projektu učitelia základných a stredných škôl poznávali bohatosť nehmotného kultúrneho dedičstva prostredníctvom lokálnych tvorcov a interpretov. Spolu vyvíjali učebné osnovy jednotlivých predmetov tak, že do nich integrovali lokálnu vedomosť či skúsenosť. V každom predmete spájali tri zložky: vzdelávanie v samotnej disciplíne, hodnotové vzdelávanie a kontextuálne vzdelávanie cez nehmotné kultúrne dedičstvo. Výsledky vysoko prekročili všetky očakávania. Študenti sa učili prírodné vedy pomocou hudby a hudobných nástrojov, matematiku cez výšivku a históriu prostredníctvom poézie. Zvýšilo sa ich povedomie o tom, akú úlohu môžu zohrať v spoločnosti ako zodpovední občania. Našli spojenie s lokálnymi koreňmi a uvedomili si dôležitosť nehmotného kultúrneho dedičstva pre súčasnosť i budúcnosť. Vďaka tejto skúsenosti sa prehĺbila ich láska k učeniu a stali sa angažovanými občanmi (Learning... 2015: 4).

Významným a rýchlo rastúcim trendom vo využití kultúrneho dedičstva vo vzdelávaní – formálnom, neformálnom i celoživotnom – je používanie informačných technológií. Nejde len o digitalizáciu artefaktov a 3-D modelovanie, ale aj čoraz častejšie využívanie digitálnych aplikácií alebo GPS pre *heritage* turizmus, vývoj QR kódov, ktoré poskytnú užívateľovi informácie o pamiatke cez smartfón alebo tablet, alebo videohry s tematikou kultúrneho a historického dedičstva. Európska komisia podporuje program a multilingválny portál eTwinning, vďaka ktorému môžu rôzne európske školy spolupracovať cez informačné technológie. Zvlášť obľúbená je spolupráca v oblasti vzdelávania prostredníctvom dedičstva (*heritage education*) a geo-médií – práve GIS technológie umožňujú študentom poznávať kultúrne dedičstvo rôznych krajín cez inovatívne metódy objavovania – príkladom je eTwinning projekt škôl z viacerých krajín nazvaný Mapovanie pamiatok v našich mestách, využívajúci online GIS technológie (Apostolopoulou a kol. 2014).

S využitím kultúrneho dedičstva vo vzdelávaní úzko súvisí aj základný výskum. Aj v tejto oblasti sledujeme určité zmeny, najmä rozšírenie tém, ktoré pod oblasť výskumu kultúrneho dedičstva v súčasnosti spadajú. Z desiatok európskych výziev v rámci Horizontu 2020 a iných grantových programov, špecializovaných na kultúrne dedičstvo (napríklad JPI Cultural Heritage alebo HERA), možno identifikovať tieto výskumné témy:

– hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo ako súčasť európskeho dedičstva (pamäť, identita, dôraz na spoločné dedičstvo s cieľom posilnenia európskej spolupatričnosti);

– procesy identifikácie, produkcie a reprodukcie kultúrneho dedičstva (procesy a prostriedky uchovávania a prenosu foriem hmotného a nehmotného dedičstva vrátane digitalizácie a nových sociálnych médií);

– indikátory určovania pamiatok kultúrneho dedičstva (patrimonializácia kultúrneho dedičstva – proces identifikácie, hodnotenia a označenia, ktorým je určitému objektu alebo javu pridelený status kultúrneho dedičstva);

– hodnoty kultúrneho dedičstva (historické, kultúrne, sociálne, politické, ekonomické, estetické, symbolické, spirituálne, náboženské a iné);

– UNESCO lokality a UNESCO praktiky v lokálnom prostredí (kritické štúdium UNESCO praktík a ich vplyvu na pamiatky kultúrneho dedičstva, otázky autenticity);

– udržateľnosť kultúrneho dedičstva a *heritage* turizmu (harmonizácia ponuky a dopytu);

– úloha a potenciál kultúrneho dedičstva v súčasnej spoločnosti (hodnoty, vedomosti, skúsenosti, zručnosti atď.) v udržateľnom lokálnom/regionálnom rozvoji a ekonomike (vznik nových pracovných príležitostí);

– potenciál kultúrneho dedičstva pri riešení súčasných globálnych výziev (praktiky a inovácie – využitie tradičných vedomostí v riešení súčasných problémov);

– aktéri pôsobiaci v procesoch ochrany, manažovania a propagácie kultúrneho dedičstva (siete a partnerstvá, úloha občianskych aktérov);

– komodifikácia kultúrneho dedičstva;

– duševné vlastníctvo a kultúrne dedičstvo (predovšetkým práva duševného vlastníctva v nehmotnom dedičstve – folklóre);

– digitalizácia kultúrneho dedičstva a jej využitie;

– využitie kultúrneho dedičstva v kreatívnom priemysle (tradičné prvky v súčasnom dizajne, móde, umení a architektúre – príkladom môže byť motív Vikingov v súčasnom dizajne a textilnom priemysle);

– mapovanie a využitie tradičných hodnôt, vedomostí, zručností a techník v udržateľnom stavebníctve a rekonštrukcii pamiatok kultúrneho dedičstva (napríklad zručnosti o zrubenej architektúre, hlinených omietkach, trstinových strechách, peciach, komínoch), v poľnohospodárstve (permakultúry, eko- a bio-farmy, rodinné farmy), v sociálnom podnikaní (aktívne starnutie, inovatívne formy intergeneračného spolunažívania a odovzdávania tradície, integrácia etnických alebo náboženských skupín) a pod.;

– dedičstvo a konflikt (najmä vojnové konflikty a ničenie pamiatok);

– dedičstvo a klimatické zmeny (ohrozenie dedičstva klimatickými zmenami).

Naznačené trendy vo vzdelávaní a výskume kultúrneho dedičstva otvárajú početné možnosti na zapájanie slovenských subjektov do spolupráce s inými európskymi, prípadne svetovými pracoviskami či už v oblasti vzdelávania, alebo výskumu. Treba však kriticky konštatovať, že Slovenská republika nie je aktívnym hráčom alebo lídrom v európskych tematických sieťach o kultúrnom dedičstve napriek kvalitnému teoretickému aj empirickému zázemiu (s výnimkou účasti MŠVVaŠ v Joint Programming Initiative: Cultural Heritage). Vyplýva to hlavne z dvoch skutočností:

(1) Kultúrne dedičstvo (alebo všeobecnejšie dedičstvo) je prierezová téma, ktorá je v kompetencii viacerých rezortov: kultúry, školstva, životného prostredia, pôdohospodárstva, regionálneho rozvoja, cestovného ruchu, prípadne aj ďalších rezortov. Každý rezort sa pozerá na oblasť dedičstva zo svojho pohľadu bez strategickej a účinnej spolupráce s inými rezortmi. Minimálne žiaduca je úzka spolupráca Ministerstva kultúry SR a Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR pri realizácii cieľov iniciatívy Joint Programming Initiative - Cultural Heritage, v ktorej je SR členom (http://www.jpi-culturalheritage.eu).

(2) Vo výskumných prioritách definovaných v stratégii RIS3 z roku 2013 sa téma kultúrneho dedičstva neobjavuje – stratégia jednoznačne preferuje oblasti výskumu z prírodných a technických vied, prinášajúcich rýchly a jednoznačný ekonomický profit. Podľa týchto strategických dokumentov SR nie je podpora výskumu a vzdelávania v oblasti kultúrneho dedičstva prioritou napriek tomu, že turizmus a regionálny rozvoj sú pre SR významné (často hlavné) oblasti rozvoja mnohých, najmä marginalizovaných regiónov. Dôkladné poznanie a špecificky

adresovaná profesionálna propagácia kultúrneho dedičstva jednotlivých regiónov a ich lokalít je nevyhnutnou požiadavkou pre rast našich regiónov. To však vyžaduje kvalitné vzdelávanie a výskum v oblasti kultúrneho dedičstva v Slovenskej republike, ako aj spoluprácu všetkých rezortov, ktoré majú agendu dedičstva (kultúrneho a prírodného) vo svojej náplni a zodpovednosti.

Literatúra

Apostolopoulou, A. P. – Carvoeiras, L. M. – Klonari, A. 2014. Cultural Heritage and Education. Integrating Tour Maps in a Bilateral Project. *European Journal of Geography,* Volume 5, Number 4:67-77, November 2014.

Bessière, J. 1998. Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. *Sociologia Ruralis,* Vol. 38, No. 1, s. 21-34.

Bitušíková, A. 2015. Nové prístupy k výskumu kultúrneho dedičstva. *Etnologické rozpravy,* roč. XXII, č. 1.

González, J. S. 2012. *Trends in practical heritage learning in Europe.* The Nordic Centre of Heritage Learning.

Hoppál, M. 2012. Trvalo udržateľné dedičstvo v spoločnosti založenej na tradícii. In: Hamar, Juraj – Kyseľ, Vladimír (eds.): *Ochrana kultúrneho dedičstva. Zborník zo sympózia*. Bratislava: Koordinačné centrum tradičnej ľudovej kultúry, s. 39-53.

Koncepcia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru. 2007. Dostupné na: http://www.ludovakultura.sk/fileadmin/data/docs/pdf/2-1-4-Koncepcia-starostlivosti-o-TLK.pdf (11.9.2017).

Learning with Intangible Heritage for a Sustainable Future Guidelines for Educators in the Asia-Pacific Region, Bangkok: UNESCO 2015.

Lowenthal, D. 1998. *The Heritage Crusade and the Spoils of History.* Cambridge: Cambridge University Press.

■ ■ ■

Doc. PhDr. Alexandra Bitušíková, PhD.

Katedra sociálnych štúdií a etnológie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Vyštudovala etnológiu a získala titul PhD. na SAV a Univerzite Komenského v Bratislave. Od roku 1991 pracuje v Ústave vedy a výskumu, teraz Inštitúte sociálnych a kultúrnych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela (v rokoch 1993 – 2000 ako riaditeľka). V rokoch 2001 – 2008 pôsobila v Európskej komisii a neskôr v Asociácii európskych univerzít (EUA) v Bruseli, kde sa zaoberala reformami doktorandského štúdia v Európe. Jej vedeckým záujmom sú urbánne štúdiá, postsocialistická transformácia v strednej Európe, sociálne hnutia, diverzita, identita, kultúrne dedičstvo a gender. Je autorkou mnohých domácich a zahraničných publikácií a riešiteľkou početných domácich a zahraničných vedeckých projektov (najmä 5RP, 6RP a 7RP). Od roku 2012 je národnou delegátkou pre socioekonomické a humanitné vedy v 7. rámcovom programe a Horizonte 2020. Od roku 2014 je prorektorkou pre vedu na UMB v Banskej Bystrici.

alexandra.bitusikova@umb.sk

Tradičná kultúra ako súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva v súčasnej kultúre a vzdelávaní
(K niektorým teoretickým otázkam)

■ Hana Hlôšková

Úvodné poznámky

V súčasnosti sa v médiách i v odbornej tlači poukazuje na vplyvy globalizačných tendencií, ktoré umocňujú moderné digitálne komunikačné prostriedky, s dôsledkami v spochybňujúcom vzťahu k tradíciám a k jej hmotným i nehmotným prejavom. Vyjadrenia poukazujú na aktuálnu situáciu konzumnej spoločnosti: „Konzument sa riadi primárne heslom módnosti a podlieha diktátu zmeny. To, čo sa rýchlo a dynamicky neobmieňa, považuje za zastarané a podozrivé: postoj mnohých k ‚dedičstvu minulosti' sa zásadným spôsobom zmenil" (Slušná 2014: 3). Spomenuté globalizačné tendencie, ktoré sa ako „agresívne" javia práve aj pre exponenciálne možnosti ich mediálneho šírenia, zároveň vyvolávajú inštitucionálny, no tiež spontánny „protitlak" poukazovaním na potrebu poznať, ochraňovať a rozvíjať kultúrnu rôznorodosť na všetkých úrovniach a vo všetkých typoch spoločenstiev. Poukazuje sa však aj na skutočnosť, keď: „V prípade straty všetkých kontextových väzieb je možné tradíciu oživiť a revitalizovať, ale vzniknutá ruptúra sa môže prejaviť zmenami vo vnímaní obsahov, obrazov či významov" (Slušná 2014: 5).

S tradičnou ľudovou kultúrou v celej jej šírke – od výrobkov tradičných remesiel cez jedlá tradičnej kuchyne či vynášanie Moreny až po ľudové tance a piesne – sa v súčasnosti stretávame prevažne mimo jej pôvodného prostredia – na folklórnych festivaloch, v múzeách v prírode či v školách remesiel, tanca a spevu. Tieto prejavy sa tak stávajú súčasťou masovej kultúry, rozvíjajúc regionálny turizmus, voľnočasové aktivity aktérov, a umocňujú pocity identifikácie s kultúrou a tradíciami predkov na lokálnej, regionálnej či národnej úrovni. Etnológia a folkloristika označujú toto „podanie tradičnej kultúry z druhej ruky" termínom *folklorizmus* (Hlôšková 2005). Mnohé javy folklorizmu vykazujú vlastnosti, na základe ktorých je možné uvažovať o ich blízkej príbuznosti s javmi súčasnej masovej či populárnej kultúry – spája ich masová rozšírenosť a prístupnosť, šírenie prostredníctvom médií, výrazná komerčná a zábavná funkcia a i. Príspevok sa venuje niektorým terminologickým a konceptuálnym problémom so špecifickým zameraním na fenomén *autenticity*. Autentickosť, pôvodnosť, je totiž ako meritórna požiadavka v pozadí dlhšie trvajúcich debát vo folklórnom hnutí na Slovensku v ostatných rokoch.

Folklorizmus ako predmet záujmu folkloristiky

I keď sa javy tradičnej kultúry dostávali do nových funkčných súvislostí ojedinele už od počiatkov koexistencie ústnej a písanej kultúry (Čistov 1972; Voigt 1981), cielene sa tak v našom kultúrnom kontexte dialo až v 19. storočí v rámci literárneho folklorizmu (Pácalová 2010), v prvej polovici 20. storočia predovšetkým v rámci slovenskej výtvarnej a hudobnej moderny, masovo však v druhej polovici 20. storočia v rámci tzv. folklórneho hnutia (Zálešák 1982). Slovenskí folkloristi sa tejto téme venovali intenzívne od 70. rokov 20. storočia, predovšetkým to boli práce M. Leščáka k teórii folklorizmu (Leščák 1972) a S. Švehláka k dejinám folklorizmu (Švehlák 1976). Uvedení bádatelia stáli aj za viacerými zborníkmi z konferencií a seminárov, venovanými tejto problematike, a nateraz posledné väčšie publikačné výstupy sú z rokov 2000 (Kyseľ /ed./ 2000), 2005 (ER 2005) a 2009 (Lukáčová /ed./ 2009).

Folklorizmus, ako sa tiež nazývajú procesy a javy tzv. druhej existencie folklóru, pracuje so štylizáciou vybraných prvkov tradičnej kultúry. Folklorizmus je vo svojej podstate založený na procesoch nivelizácie, typizácie v smere od lokálneho ku globálnemu, pričom lokálne nadobúda znakovú hodnotu. Doterajšie práce sa folklóru ako východisku pre folklorizmus venujú predovšetkým z pohľadu konceptu folklóru ako umeleckého systému, narastá však počet prác, ktoré analyzujú prejavy folklorizmu ako komplexné javy súčasnej žitej kultúry, považované za jednu z mnohých alternatív sebarealizácie jednotlivca či skupiny (Turner – McArthur 1990). Záujem o javy tradičnej ľudovej kultúry a ich prezentovanie v nových kontextoch, v nových funkčných väzbách, nezriedka viac či menej pretvorených, svedčí o tom, že si spoločnosť uvedomuje ich hodnotu a význam. Tieto javy podstupujú proces heritizácie, ktorého výsledkom je, že sú chápané a deklarované ako súčasť kultúrneho dedičstva.

Tradičná ľudová kultúra, kultúrne dedičstvo a fenomén autenticity

O tom, aký význam pripisuje svetové spoločenstvo ochrane fenoménov kultúrneho dedičstva, svedčia viaceré medzinárodné dokumenty, ako sú napríklad Aténska charta už z roku 1931, Benátska charta z roku 1964 a ďalšie. Základné zásady ochrany a obnovy pamiatok sa po prvý raz definovali v Aténskej charte v roku 1931, ktorá prispela k rozvoju mohutného medzinárodného hnutia, čo sa konkrétne prejavilo v národných (štátnych) dokumentoch, v činnosti organizácií ICOM a UNESCO i v zriadení medzinárodnej ústrednej inštitúcie na zachovanie a reštaurovanie kultúrnych hodnôt organizáciou UNESCO. Špecifický charakter má Dokument o autenticite, prijatý v Nara v roku 1994, ktorý je inšpiratívny aj pre naše domáce diskusie o fenoméne autenticity vo folklórnom hnutí a využívaní javov tradičnej ľudovej kultúry vo folklorizme. V dokumente sa okrem iného uvádza:

Hodnota a autentickosť

– Ochrana kultúrneho dedičstva vo všetkých jeho podobách a zo všetkých historických období vychádza z hodnôt prisudzovaných tomuto dedičstvu. Čo najpresnejšie chápanie týchto hodnôt závisí okrem iného od stupňa dôveryhodnosti zdrojov informácií, ktoré sa nimi zaoberajú. Posúdenie a pochopenie autentickosti tohto zdroja informácií vo vzťahu k originálu a ďalším črtám kultúrneho dedičstva a ich významu je základom pre stanovenie všetkých prvkov autenticity.

– Autentickosť, tak ako bola určená a potvrdená Benátskou chartou, sa javí ako hlavný kvalitatívny faktor, pokiaľ ide o pochopenie autenticity, hrá základnú úlohu vo všetkých vedeckých štúdiách o kultúrnom dedičstve pri plánovaní ochrany, obnovy a reštaurovania, ako aj pri procese zápisu používanom pre Dohovor o ochrane svetového dedičstva a pri iných kultúrnych zoznamoch.

– Posudzovanie hodnôt prisudzovaných kultúrnemu dedičstvu i dôveryhodnosti príbuzných informačných zdrojov sa môže líšiť medzi kultúrami, a dokonca i v rámci jednej kultúry. Je preto vylúčené, aby posudzovanie hodnoty a autentickosti bolo založené na jednotných kritériách. Naopak, rešpektovanie týchto kultúr vyžaduje, aby každá pamiatka bola posudzovaná a hodnotená s ohľadom na kultúrny kontext, ku ktorému náleží.

– Preto je mimoriadne dôležité a naliehavé, aby v každej kultúre boli charakterizované špecifické znaky, vzťahujúce sa k hodnotám daného kultúrneho dedičstva a k dôveryhodnosti a spoľahlivosti príslušných informačných zdrojov.

– V závislosti od povahy kultúrneho dedičstva, jeho kultúrneho kontextu a jeho rozvoja v čase posudzovanie autenticity môže byť prepojené s hodnotou rôzneho druhu zdrojov informácií. Tie zahrnujú koncepciu a formu, materiály a hmoty, použitie a funkciu, tradície a techniky, polohu a rozmiestnenie, ducha a pocity a iné vnútorné a vonkajšie faktory. Použitie týchto prameňov umožňuje vypracovanie a preverenie špecifických, umeleckých, historických, sociálnych a vedeckých dimenzií.[1]

Čoraz častejšie sa v odbornej literatúre i kultúrnej praxi používa termín *nehmotné kultúrne dedičstvo*, čo možno zjednodušene odôvodniť tým, že sa postupne rozšíril koncept pamiatky hodnej ochrany, a teda okrem stavebných a historických pamiatok sa do tohto konceptu zahŕňajú aj prejavy tradičnej kultúry, a to nielen hmotnej, ale aj duchovnej kultúry, a folklórne prejavy prenášané ústnou tradíciou. V oblasti ochrany tradičnej ľudovej kultúry ide zároveň o napĺňanie Odporúčania na ochranu tradičnej kultúry a folklóru, ktoré bolo prijaté na 25. zasadnutí Generálnej konferencie UNESCO 15. novembra 1989 a vláda SR schválila návrh opatrení na jeho realizáciu uznesením č. 448/2000. Ďalším dôležitým impulzom v tejto oblasti je pripojenie k Reprezentatívnemu zoznamu nehmotného

[1] http://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/File/ICOMOS/Nara.pdf

kultúrneho dedičstva ľudstva na základe rezolúcie UNESCO prijatej v roku 1997. Vytvára sa tak možnosť aj v medzinárodnom rozsahu chrániť slovné prejavy, hudbu, tanec, hry, obrady, mytológiu, obyčaje alebo tradičné formy komunikácie a šírenia informácií, javy ľudovej kultúry mimoriadnej historickej, umeleckej, etnologickej, sociologickej, antropologickej, prípadne inej hodnoty. Pre zachovanie týchto nehmotných hodnôt sa za optimálne považuje ich ochrana vo forme záznamu na vhodnom nosiči uloženom v sústave archívov, prípadne v knižniciach alebo v zbierkach múzeí a galérií.[2]

P. Janeček poukazuje na to, že termín *nehmotné kultúrne dedičstvo* bol prevzatý z politického diskurzu medzinárodných organizácií, ako je UNESCO, pričom zrod tohto konceptu je spätý s politickým aktom – vyhlásením Dohovoru UNESCO o zachovaní nehmotného kultúrneho dedičstva.[3] Dôležité je, že kľúčovými znakmi nehmotného kultúrneho dedičstva je podľa tohto a iných dokumentov identifikácia s ním zo strany jeho nositeľov – komunít, skupín či jednotlivcov a jeho odovzdávanie z generácie na generáciu, pričom súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva tvoria praktiky, znalosti, zručnosti, ale aj artefakty či kultúrne priestory takto označené ich nositeľmi (Janeček 2015: 273 - 275). Text dohovoru špecifikuje päť hlavných typov prejavov nehmotného kultúrneho dedičstva:

1. ústne tradície a prejavy včítane jazyka,
2. interpretačné umenie,
3. spoločenské zvyklosti, obrady a slávnostné udalosti,
4. vedomosti a skúsenosti týkajúce sa prírody a vesmíru,
5. zručnosti spojené s tradičnými remeslami.

Kým Odporúčanie o ochrane tradičnej kultúry a folklóru[4] z roku 1989 ešte používa etnologické termíny ako *tradičná kultúra* a *folklór*, „nový a ‚elegantný' koncept nehmotného kultúrneho dedičstva bol nielen pomerne ľahko uchopiteľný, ale predovšetkým ‚moderný' vo svojom implicitne konštrukcionistickom poňatí transmisie kultúrnych prvkov. V jeho ideovom jadre totiž stál postmoderný koncept *dedičstva (heritage)*, teda tej súčasti kultúry, ktorá je vedome a účelovo selektovaná určitou sociálnou skupinou/komunitou pre jej budúce zachovanie" (Janeček 2015: 276). A hodnými výberu sa stávajú prvky kultúry považované za autentické.

Fenomén *autenticity* ako atribút folklóru sledovala z pohľadu dejín folkloristiky v nemecky hovoriacich krajinách a v USA R. Bendix (Bendix 1997). Autorka konštatuje na jednej strane existenciu „trhu identifikovateľných autenticít" a súčasne dokonalých napodobenín – *fakov*. Koncept *autenticity* spája so zrodom kapitalizmu a demokracie, keď sa stáva jadrovým termínom humanitných od-

[2] http://www.ludovakultura.sk/fileadmin/data/docs/pdf/2-1-1-Odporucanie-na-ochranu.pdf

[3] UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paríž 17. 10. 2003.

[4] Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore.

borov ako literárna história, historiografia, etnológia, umenoveda, ktoré skúmajú ideálnu modelovú kultúru – takú, ktorej tie, a nie iné zložky vymedzujú bádatelia, konštruujú obraz danej kultúry. Technologický rozvoj reprodukčných médií umožňuje zároveň mnohopočetné kópie, temer nerozoznateľné od originálu, takže *pôvodné* a *napodobené* sa vzájomne zamieňajú. Tu sa dostáva do zdanlivého sporu puristické vs hybridistické chápanie kultúry. To prvé chápe *napodobeniny, faky*, ako niečo nelegitímne. Svoju rolu tu zohráva technologický rozvoj techník reprodukcie. V súčasnosti vzniká zaujímavý paradox – vyhlásenie niečoho za autentické vrhá túto vec na trh a tým k replikovateľnosti a strate autenticity (Bendix 1997: 8-9). Za intenzívnym dokumentovaním, uvedomelou a vedomou ochranou autentického sa skrýva obava zo straty daného predmetu/subjektu (Bendix 1997, Hlôšková 2013). Záujem o folklór zo strany iných ako jeho nositeľov – predovšetkým intelektuálov – temer vždy stál na opozícii napríklad voči aristokratickým výstrelkom či voči urbánnej kultúre. Veď i Rousseauov „bon sauvage" bol stelesnením autentickej existencie a Herderovo hľadanie autentickosti sa uplo k rurálnemu a pastorálnemu spôsobu života ako jednému z príznačných prvkov formovania novodobých národov. Autenticitu tu videli v pôvode a tiež v materializovaných zapísaných folklórnych textoch, ktoré sa stávali ikonami národnej identity (Bendix 1997: 48). Dialo sa to prostredníctvom špecialistov, ktorí ako mediátori „pokladu folklóru" prezentovali a obhajovali jeho hodnoty smerom od ľudu k iným sociálnym vrstvám, čím sa vlastne vytvárali estetické reprezentácie ľudovosti. Títo špecialisti boli/sú osobnosti, ktoré sa samy považujú alebo ich okolie ich považuje za znalcov lokálnej tradičnej kultúry.

V pozadí folklorizmu je identifikovanie a uvedomenie si „niečoho" východiskového, autentického, pôvodného, prvotného (tradičná ľudová kultúra), na druhej strane odvodeného, zmeneného, štylizovaného, pretvoreného, čo však z pôvodného vychádza (prejavy folklorizmu). Toto chápanie sa v praxi folklorizmu neustále až do súčasnosti umocňuje pravidlami rôznych súťaží a prehliadok, kde jedným zo základných kritérií je autentickosť/pôvodnosť predvádzaného materiálu. V tejto súvislosti vzniká otázka, kto určuje mieru autenticity prejavov folklorizmu. V kontexte uvedeného môžeme na problém nazerať z dvoch hľadísk: na jednej strane je to hľadisko tých, pre ktorých je folklór objektom – teda folkloristov a aktérov folklorizmu, na druhej strane je to pohľad samotných nositeľov, aktérov. V prvom prípade sú to bádatelia o folklóre a tiež všetci upravovatelia, inscenátori – teda tí, ktorí nejakým spôsobom s folklórom manipulujú. Dvojdomosť folklóru, teda na jednej strane v jeho prirodzenom prostredí, kde sa dynamicky vyvíja a mení, na druhej strane v petrifikovanej podobe scénického či inak mediálneho prezentovania v prostredí folklorizmu, sprevádza kontinuálne napätie dvoch hľadísk. Prvým z nich je hľadisko folkloristiky, ktorá vytvára poučený a argumentovaný obraz o žánrovom systéme, poetologických princípoch a procesoch života celého systému folklóru. Nezriedka inak sa feno-

mén autenticity javí z pohľadu nositeľov/aktérov folklorizmu, pričom sa v ich výpovediach odzrkadľuje cielené inštitucionálne pôsobenie – cez školské vzdelanie, ktoré ich „naučí", čo je folklór, tiež však cez účinkovanie v zoskupeniach, inštitúciách a na podujatiach folklorizmu a v neposlednom rade prostredníctvom rôznych typov médií. V druhom prípade sú to priami „vykonávatelia", teda zväčša amatérski záujemcovia o tradičnú kultúru a jej vedomé uchovávanie, pestovanie či rozvíjanie. Ako na to pred časom poukázal S. Švehlák, ide o zaoberanie sa tradičnou kultúrou mimo jej prirodzeného prostredia (Švehlák 1975). Tak sa objektom či predmetom záujmu a aktívneho pestovania stávajú prejavy tradičnej kultúry a z nej zvlášť folklór ako súčasť voľnočasových aktivít nositeľov folklorizmu. Tí svoje aktivity chápu ako autentické v zmysle citového, poznávacieho a interpretačného zaujatia. Na tomto mieste sa dostávame k chápaniu autenticity ako *zážitkovosti* (Bendix 1997: 209 a n.)

Bez ohľadu na teoretické uchopenie vzťahu folklóru a folklorizmu, v aktuálnom fungovaní kultúry nestoja v opozícii – v živom systéme kultúry sa neustále vzájomne ovplyvňujú a tvoria jej komplementárne zložky. Prejavy folklorizmu môžeme tiež chápať ako symbolickú konštrukciu obrazu folklóru (tradičnej kultúry), zohrávajú významnú úlohu pri seba/identifikačných procesoch jednotlivcov a konkrétnych skupín. Prejavy folklorizmu sú zároveň do veľkej miery aj komoditou na trhu a vďaka technickým možnostiam replikovateľnosti a okamžitého šírenia majú vysoký potenciál stať sa súčasťou *masovej kultúry* (Hajduk-Nijakowska – Smolińska 2010).

Guntis Šmidchens vymedzuje chápanie folklorizmu v politicko-ekonomických rámcoch jednotlivých krajín, pričom v trhovom ekonomickom systéme „západnej" kultúry folklór vstupuje do procesov folklorizmu v kontexte *kultúrneho priemyslu*. Na druhej strane v kontexte vládnej podpory kultúrnych programov na „východe" sa folklór využíval vo folklorizme ako súčasť *kultúrnych programov naviazaných na politické aktivity* (Šmidchens 1999: 53). G. Šmidchens spája rozvoj folklorizmu s príchodom modernity. Potreby človeka a sociálnej skupiny ako potreba istoty, kontinuity s minulosťou, spolupreživanie slávnostných chvíľ vyúsťujú do vytvárania ideálneho obrazu minulosti ako opozitného sveta k súčasnej hektickej dobe. Do tohto opozitného sveta aj patria mozaikovité prvky tradičnej (= v súčasnosti už nefunkčnej) kultúry. Tu vidí priestor pre súčasné bádanie o folklorizme, aby sa predmetom výskumu stali otázky motivácie zachovávať, ochraňovať a rozvíjať kultúrne dedičstvo zo strany jednotlivcov alebo skupín. Folkloristika na Slovensku sa tejto problematike venovala už v osemdesiatych rokoch 20. storočia štúdiami v časopise Slovenský národopis o výrazných nositeľoch, z ktorých viacerí pôsobili prevažne v prostredí folklorizmu. Kým napríklad v 19. storočí iniciátormi uvedomelého záujmu o tradičnú kultúru, resp. folklór a cieľavedomú prácu s ním v národnoemancipačných procesoch tzv. malých národov boli patrioti, vzdelanci, agitátori či „tvorcovia a nositelia ideí" –

v ich práci folklór plnil dve funkcie: poskytoval historickú informáciu a zároveň poskytoval modely pre budúce činy. Súčasný folklorizmus dáva viac priestoru kultúre marginalizovaných skupín, predstaviteľom alternatívnych životných štýlov a poučenie o multikultúrnom svete sa zračí napríklad aj z prejavov tzv. worldmusic. Súčasné technológie masovej komunikácie na jednej strane umožňujú exponenciálny rast nositeľských a vnímateľských skupín, na druhej strane vedú k uvedomovaniu si skupinových odlišností a záujmu o kultivovanie a „predvádzanie" skupinovej špecifickosti – teda v podstate k prejavom folklorizmu.

Literatúra a elektronické zdroje

BENDIX, Regina 1997. *In Search of authenticity.* The University of Wisconsin Press.

ČISTOV, Kirill Vasilievič 1972. Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie. In: *Slovenský národopis* 20, s. 345-349.

HAJDUK-NIJAKOWSKA, Janina – SMOLIŃSKA, Teresa 2010. Obecność kultury typu ludowego we współczesnej kulturze masowej. In: Smolińska, T. (ed.): *Między kulturą ludową a masową*. Opole, s. 159-195.

HAMAR, Juraj 2014. Nehmotné kultúrne dedičstvo a súčasná kultúrna prax. In: Chomová, Svetlana – Slušná, Zuzana (eds.): *Kultúrne dedičstvo v miestnej a regionálnej kultúre.* Bratislava : NOC, s. 23-31.

HLÔŠKOVÁ, Hana 2005. Folklór a folklorizmus (K terminológii a koncepciám v aktuálnom diskurze). In: *Etnologické rozpravy*, s. 16-25.

HLÔŠKOVÁ, Hana 2013. Fenomén autenticity v kontextech folklorizmu. In: *Acta ethnologica Danubiana* 15, s. 171-184.

JANEČEK, Petr 2015: Evropská etnologie a koncept nehmotného kulturního dědictví. In: *Národopisná revue* 2015, č. 3, s. 273-283.

KYSEĽ, Vladimír (ed.) 2000. *Folklorizmus na prelome storočí.* Bratislava.

LENG, Ladislav 1963. Hudobný folklór a ĽUT. In: Kresánek, J. (ed.): *K problematike súčasnej hudby,* s. 159-186.

LEŠČÁK, Milan 1972. Vrstvy štylizovaného folklóru a ich súčasné spoločenské funkcie. *Rytmus*, s. 4-5.

LEŠČÁK, Milan – ŠVEHLÁK, Svetozár (eds.) 1976. Folklór ako umenie socialistickej spoločnosti. In: *Folklór a scéna*. Zborník príspevkov k problematike štylizácie folklóru. Bratislava: Osvetový ústav, s. 7-18.

LUKÁČOVÁ, Alžbeta (ed.): *Folklorizmus a jeho fenomény včera a dnes.* Banská Bystrica 2009.

PÁCALOVÁ, Janka 2010. *Metamorfózy rozprávky.* Bratislava : Ars Poetica, Ústav slovenskej literatúry SAV.

SLUŠNÁ, Zuzana: Kultúrne dedičstvo: kultúrny antikvariát, atraktivita alebo zdroj informácií a nápadov? In: Chomová, Svetlana – Slušná, Zuzana (eds.): *Kultúrne dedičstvo v miestnej a regionálnej kultúre*. Bratislava : NOC, 2014, s. 3-7.

ŠMIDCHENS, Guntis 1999. Folklorism Revisted. In: *Journal of Folklore Research* 36, No. 1, s. 51-70.

ŠVEHLÁK, Svetozár 1975. Folkloristika a folklorizmus. In: *Slovenský národopis* 22, s. 602-610.

TURNER, R. – McARTHUR, P. H. (1990). Cultural Performances: Public Display Events and Festivals. In: Shoemaker, G. H. (ed.): *The Emergence of Folklore in Everyday Life.* Bloomington, Indiana, s. 83-100.

VOIGT, Vilmos 1981. Adaptation and interaction of professional and folk literature. In: *Studia Fennica* 26, s. 49-61.

ZÁLEŠÁK, Cyril 1982. *Folklórne hnutie na Slovensku*. Bratislava.

http://www.ludovakultura.sk/fileadmin/data/docs/pdf/2-1-1-Odporucanie-na-ochranu.pdf

https://www.google.sk/search?q=koncepcia+starostlivosti+o+tradi%C4%8Dn%C3%BA+%C4%BEudov%C3%BA+kult%C3%BAru&oq=koncepcia+starostlivosti&aqs=chrome.1.69i57j0l5.8967j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

■ ■ ■

Doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.
Katedra etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského

Venuje kolektívnej a individuálnej historickej pamäti, dejinám folkloristiky, orálnej histórii, teórii a dejinám folklorizmu, osobnostiam folkloristiky.

Je členkou mnohých vedeckých spoločností, redakčných rád a poradných orgánov – Národopisná spoločnosť Slovenska (predsedníčka 2008 – 2014, členka HV od 2017), Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, International Society for Folk Narrative Research, členka redakčnej rady medzinárodného bulletinu Slavistická folkloristika a redakčnej rady periodika Slovenský národopis, členka Rady pre tradičnú kultúru pri Ministerstve kultúry SR (2000 – 2002), tajomníčka medzinárodnej komisie slovanského folklóru pri Medzinárodnom komitéte slavistov.

anna.hloskova@uniba.sk

Kultúrne dedičstvo – výzvy a perspektívy pre Národné osvetové centrum

■ Jaroslav Mendel

Národné osvetové centrum oslávi práve počas Európskeho roku kultúrneho dedičstva 65 rokov svojej existencie. Od roku 1953 sa názov inštitúcie, štruktúra a rozsah činnosti síce menili, ale jedným z pilierov jej poslania činnosti bolo stále uchovávanie kultúrneho dedičstva.

História súčasného Národného osvetového centra sa začala písať v roku 1953, keď Povereníctvo školstva a osvety zriadilo Osvetové ústredie v Bratislave a Slovenský výbor pre veci umenia zriadil Slovenské ústredie ľudovej umeleckej tvorivosti v Bratislave (v roku 1956 zmena názvu na Slovenský dom ľudovej umeleckej tvorivosti). V roku 1958 boli organizácie nariadením Povereníctva školstva a kultúry zlúčené a vznikol Osvetový ústav v Bratislave ako priamy predchodca Národného osvetového centra.

V súčasnosti je Národné osvetové centrum štátna príspevková organizácia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ktorá zabezpečuje funkciu kultúrno-osvetového zariadenia s celoslovenskou pôsobnosťou so všeobecným zameraním. Vo svojej činnosti vychádza hlavne zo zákona č. 189/2015 Z. z. o kultúrno-osvetovej činnosti a nového znenia zriaďovacej listiny z 24. júna 2016.

Národné osvetové centrum je odborným a metodickým pracoviskom pre kultúrno-osvetovú činnosť, koordinačným a výkonným pracoviskom pre teoretickú, analytickú, informačnú, dokumentačnú a konzultačnú činnosť v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti, koordinačným a výkonným pracoviskom pre výskum a štátne štatistické zisťovanie v oblasti kultúry, odborným pracoviskom, ktoré vedie národný register kultúrneho dedičstva ako centrálnu evidenciu údajov a informácií o kultúrnom dedičstve, a pracoviskom pre ďalšie vzdelávanie zamestnancov v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti.

V rámci svojho poslania a predmetu činnosti plní aktuálne najmä tieto verejné a verejnoprospešné činnosti:

- **kultúrno-osvetová činnosť**
  - zabezpečuje odborné poradenstvo, metodickú pomoc, spracúva strategické a koncepčné materiály, iniciuje a predkladá celoštátne programy v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti;
  - vypracúva projekty, spolupodieľa sa na súťažných a prehliadkových akti-

vitách, významných celoštátnych podujatiach, odborne garantuje celoštátne súťaže záujmovej umeleckej činnosti;

- eviduje, dokumentuje, ochraňuje a využíva nehmotné kultúrne dedičstvo na rozvoj kultúrno-osvetovej činnosti a miestnej a regionálnej kultúry;

- **vzdelávanie v kultúre**

  - projektuje a uskutočňuje záujmové a voľnočasové vzdelávanie ako súčasť celoživotného vzdelávania;

  - realizuje akreditované formy vzdelávania v oblasti kultúry a neakreditované formy pre zamestnancov štátnej správy, samosprávy, tretieho a privátneho sektora a dobrovoľných pracovníkov v oblasti kultúry;

  - uskutočňuje profesijné vzdelávanie v oblasti miestnej a regionálnej kultúry (kultúrno-osvetovej činnosti) v súlade so spoločenskými požiadavkami, usmerňuje subjekty a jednotlivcov v danej oblasti;

- **edičná činnosť**

  - zabezpečuje vydávanie teoretických a odborno-metodických materiálov, repertoárových materiálov a notovín;

  - vydáva odborné časopisy Javisko, Národná osveta a Sociálna prevencia;

- **dokumentácia a tvorba databáz**

  - zhromažďuje, dokumentuje, ochraňuje a využíva dokumenty o kultúrno-osvetovej činnosti na rozvoj miestnej a regionálnej kultúry;

  - zabezpečuje zber, evidenciu a vyhodnocovanie informácií, spracúva súhrnné analýzy, informačné a štatistické prehľady a iné materiály o stave a rozvoji kultúrno-osvetovej činnosti a miestnej a regionálnej kultúry;

  - zabezpečuje budovanie databáz kultúry s dôrazom na nosné identifikačné znaky miestnej a regionálnej kultúry;

- **výskum a štatistika kultúry**

  - zabezpečuje výskum v oblasti kultúry a vykonáva výskumnú činnosť podľa aktuálnej spoločenskej požiadavky;

  - zabezpečuje štátne štatistické zisťovanie kultúry SR;

- **národné projekty OPIS PO2**

  - od roku 2012 realizovalo národné projekty Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra a Harmonizácia informačných systémov ktoré boli spolufinancované z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja prostredníctvom Operačného programu Informatizácia spoločnosti, prioritnej osi 2 Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry;

  - od roku 2015 realizovalo národný projekt Digitalizácia a multimediálne prezentačné produkty Národného osvetového centra, ktorý bol spolufinancovaný z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja prostredníctvom Operačného programu Informatizácia spoločnosti, prioritnej osi 2 Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry;

  - v súčasnosti sú všetky projekty vo fáze udržateľnosti;

- **Európsky kontaktný bod**
  - od roku 2013 je v pôsobnosti NOC plnenie úloh Európskeho kontaktného bodu, ktorý je súčasťou medzinárodnej siete zameranej na propagáciu a pomoc pri príprave a tvorbe projektov občianskych aktivít grantového programu Európa pre občanov;
- **kultúrno-kreatívny priemysel**
  - od roku 2017 zabezpečuje podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu. Podieľa sa na príprave a realizácii aktivít vedúcich k vytvoreniu a prevádzke Kreatívneho centra Bratislava.

Národné osvetové centrum a kultúrne dedičstvo

Medzi primárne ciele Národného osvetového centra patrí aj ochrana a rozvoj kultúrneho dedičstva, najmä nehmotného kultúrneho dedičstva na regionálnej, národnej i medzinárodnej úrovni.

Národné osvetové centrum kultúrne dedičstvo:
- vyhľadáva/identifikuje,
- dokumentuje,
- zachováva,
- ochraňuje,
- tvorivo využíva,
- propaguje

prostredníctvom vyhlasovania a odbornej garancie celoštátnych postupových súťaží a prehliadok, realizácie festivalov, worshopov, tvorivých dielní, konferencií, seminárov a ďalších aktivít.

Celoštátne postupové súťaže a prehliadky vyhlasuje Národné osvetové centrum v rôznych žánroch záujmovej umeleckej činnosti, konkrétne:

folklór a folklorizmus:

Šaffova ostroha: sólisti tanečníci ľudových tancov
Pod Likavským hradom: detské folklórne súbory
Tancuj, tancuj: choreografie folklórnych kolektívov
Nositelia tradícií: folklórne skupiny
Vidiečanova Habovka: hudobný folklór

divadlo:

Belopotockého Mikuláš: amatérske divadlo dospelých
Divadlo a deti: dospelí hrajúci pre deti
FEDIM: amatérske divadlo mladých
Zlatá priadka: detská dramatická tvorivosť

umelecký prednes:

Hviezdoslavov Kubín: umelecký prednes poézie a prózy, tvorba recitačných kolektívov a divadiel poézie detí, mládeže a dospelých

hudba:

Divertimento musicale: inštrumentálna hudba

Strunobranie: hudobné skupiny a sólisti

Lednické Rovne: malé dychové hudby

FestMlaDych: detské a mládežnícke dychové hudby

zborový spev:

Viva il canto: spevácke zbory dospelých

Mládež spieva: detské a mládežnícke spevácke zbory

fotografické umenie:

AMFO: fotografická tvorba

filmové umenie:

CINEAMA: filmová tvorba

výtvarné umenie:

Výtvarné spektrum: výtvarná tvorba

Festivaly organizované Národným osvetovým centrom

Folklórny festival Východná je vrcholnou prehliadkou tradičnej ľudovej kultúry a jej folklorizovaných prejavov. Na festivale sa prezentujú stovky účinkujúcich v desiatkach umeleckých autorských programoch, medzi nimi aj víťazi celoštátnych súťažných prehliadok folklórnych skupín, súborov, detských súborov, ľudových hudieb, speváckych skupín, sólistov muzikantov i tanečníkov. Súčasťou festivalu je množstvo interaktívnych a zážitkových programov – tanečné, hudobné, spevácke workshopy, remeselné tvorivé dielne a programy pre deti. Festival Východná je prehliadkou výsledkov pravidelnej a systematickej práce mnohých organizácií, združení i jednotlivcov. Počas rokov svojej existencie pomáhal oživeniu, zachovávaniu, tvorivému rozvíjaniu i verejnej prezentácii tradičnej ľudovej kultúry.

Scénická žatva je najstarším festivalom neprofesionálneho divadla v Európe. Je vyústením práce približne stovky neprofesionálnych divadelných súborov a jednotlivcov, ktorí sa zapojili do celoslovenských súťaží a prehliadok v oblasti divadla a umeleckého prednesu. Festival je súčasťou aktívnej podpory živej kultúry na Slovensku a jednou z hlavných aktivít v oblasti vzdelávania v neprofesionálnom divadle.

Workshopy, tvorivé dielne a ďalšie vzdelávanie

Odborné semináre sa konajú spravidla na všetkých stupňoch postupových súťaží a prehliadok.

Najznámejšie tvorivé dielne a workshopy, ktoré realizuje Národné osvetové centrum najmä formou spolupráce, či už ako hlavný organizátor, alebo spoluorganizátor podujatia:

Primášikovia: letná tvorivá dielňa určená pre mladých huslistov a huslistky ľudových hudieb

Oživené melódie: tvorivá dielňa určená pre muzikantov od 15 rokov (mládež a dospelí)

Muzičky: tvorivá dielňa pre detské ľudové hudby

Malí tanečníci: tvorivé dielne určené pre deti z detských folklórnych súborov

Kokavské etnodielne nielen pre študentov: vzdelávanie počas Folklórneho festivalu Koliesko je určené pre študentov etnológie, kultúrnej a sociálnej antropológie, pre záujemcov z radov metodických pracovníkov kultúrno-osvetových zariadení a dobrovoľníkov v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti

Inštruktážne školenia pre vedúcich folklórnych súborov po celom Slovensku: školenia sa uskutočňujú v rôznych regiónoch, ich cieľom je rozvíjanie etnochoreologických, entomuzikologických a etnologických vedomostí na skvalitnenie práce s folklórnym materiálom, ktorý tvorí súčasť kultúrneho dedičstva, a rozšírenie vedomostí a praktických zručností z oblasti tanečnej a hudobnej pedagogiky a práce s interpretom

Letný kurz zbormajstrov: vzdelávanie určené pre dirigentov všetkých druhov neprofesionálnych speváckych zborov

Dirigentská palička: workshop určený pre dirigentov detských, mládežníckych a dospelých speváckych zborov

Skladačky: skladateľský workshop pre hudobníkov každého veku

FILMWORK: celoštátna tvorivá dielňa

FOTOWORSKHOP: vzdelávacie podujatie pre fotoamatérov z celého Slovenska

Ďalšie aktivity oblasti kultúrno-osvetovej činnosti

- metodická činnosť,
- porotcovská činnosť,
- lektorská činnosť,
- prezentácia a publikovanie odborných príspevkov,
- vydávanie metodických materiálov, odborných časopisov, publikácií, zborníkov a pod.

Digitalizácia

Slovakiana je portál, ktorého hlavným cieľom je sprístupňovanie kultúrneho dedičstva Slovenska v digitálnej podobe. Slovakiana širokej verejnosti sprístupňuje nielen diela výtvarného umenia, hudby, muzeálne a textové objekty tvoriace súčasť kultúrneho dedičstva Slovenska, ale aj prírodné dedičstvo. Na tomto portáli Národné osvetové centrum sprístupňuje výsledky digitalizačných projektov rezortu kultúry.

Súčasťou národného projektu Centrálna aplikačná infraštruktúra a registra-

túra bol aj vznik národných registrov (register kultúrnych objektov, register digitálnych objektov, register autorít, register digitalizácie, register autorských práv), v ktorých sú zaradené všetky digitalizované objekty z digitalizačných projektov jednotlivých pamäťových a fondových inštitúcií. Národné osvetové centrum teda prostredníctvom centrálneho systému zabezpečuje evidenciu a prezentáciu kultúrneho dedičstva Slovenska.

Tvorba audiovizuálnych diel
- krátke videodokumenty z podujatí NOC,
- metodické filmy – výučba hry na husliach podľa určitého herného štýlu.

Výskumy, metodiky, náučné materiály, propagácia podujatí NOC, reportáže, dokumenty, osobnosti
- filmy od roku 1949,
- LP platne od roku 1953,
- MG pásy od roku 1970,
- bulletiny a katalógy z podujatí ZUČ od roku 1963,
- plagáty od roku 1956,
- fotografie od roku 1955,
- fotoalbumy od roku 1963,
- ďalšie – pozvánky, programy a pod. od roku 1956.

Tvorba náučných videí a 3D animácií
- obrazy, busty, sošky, odev, keramika, nábytok, tradičná ľudová kultúra, hrady, zámky, koč, sane, vojenská technika a i.,
- virtuálna exkurzia – virtuálna galéria, virtuálne múzeum, virtuálne pamiatky,
- sú sprístupňované na portáli kultúrneho dedičstva slovakiana.sk.

Prezentácia rôznych žánrov umenia v multifunkčnom kultúrnom centre V-klub
- amatérske aj profesionálne divadelné zoskupenia,
- koncerty menšinových žánrov, populárnej i ľudovej hudby,
- literárne večery,
- spevácka súťaž detí a mládeže,
- medzinárodný maratón argentínskeho tanga a pod.

Národné osvetové centrum – výzvy a perspektívy

V nasledujúcich rokoch plánuje Národné osvetové centrum pripraviť niekoľko nových aktivít a projektov, ktoré by mohli zaujať širokú laickú i odbornú verejnosť:

- **Dni neprofesionálneho umenia – festival všetkých žánrov neprofesionálneho umenia**
  - celovečerné vystúpenia víťazov celoštátnych postupových súťaží,
  - workshopy, tvorivé dielne a semináre,
  - medzinárodná konferencia,
  - tematické zábavy,
  - galaprogram.

- **Digitálna knižnica**
  - prezenčné sprístupnenie digitálneho obsahu kultúrneho dedičstva širokej verejnosti.

- **Vzdelávanie**
  - akreditované kurzy,
  - kontinuálne vzdelávanie,
  - systematické vzdelávanie,
  - reflektovanie potrieb jednotlivcov a kolektívov.

- **Metodická a edičná činnosť**
  - reedície metodických publikácií vydávaných v NOC,
  - vytváranie metodických materiálov a ich sprístupňovanie širokej verejnosti prostredníctvom internetu,
  - nové edičné tituly týkajúce sa žánrov neprofesionálneho umenia, súťaží a workshopov,
  - metodické materiály vo forme príručiek,
  - zovšeobecňovania dobrej praxe (modelové aktivity).

- **Partnerstvá**
  - mediálni partneri – propagácia a prezentácia podujatí a šírenie informácií o neprofesionálnom umení,
  - aktívna účasť na spoločných projektoch s rôznymi organizáciami,
  - realizácia nových projektov v rámci grantových schém (Erazmus+), Týždeň celoživotného učenia a pod.,
  - užšia spolupráca s vedeckými inštitúciami, akademickou pôdou,
  - spolupráca s NIPOS-ARTAMA (ČR) – výmeny porotcov, lektorov, kolektívov a jednotlivcov, vzájomná inšpirácia na podujatiach, spoločné projekty,
  - spolupráca s ďalšími zahraničnými inštitúciami.

- **Kultúrny a kreatívny priemysel**
  - spájanie kultúrneho dedičstva s kultúrnym a kreatívnym priemyslom tak, aby sa tradície stali nedeliteľnou súčasťou budovania národnej identity vo

vzťahu k Slovensku i zahraničiu,

- zabezpečenie uchovania, šírenia a využívania kultúrneho dedičstva prostredníctvom jeho využívania v kultúrnom a kreatívnom priemysle,
- podpora prezentácie kultúrneho dedičstva v nadväznosti na výchovu, vzdelávanie, turistický ruch v kontexte priemyselného využitia,
- budovanie povedomia o kultúrnom dedičstve aj ako výsledku tvorby v rámci kultúrneho a kreatívneho priemyslu.

■ ■ ■

Ing. Jaroslav Mendel
generálny riaditeľ Národného osvetového centra

Vyštudoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave (teraz Ekonomická univerzita). V rokoch 2009 – 2010 a 2012 – 2016 pôsobil na Ministerstve kultúry SR, kde zastrešoval financovanie národných a dopytovo orientovaných projektov, zameraných na digitalizáciu kultúrneho dedičstva Slovenska a budovanie národnej infraštruktúry k tomuto procesu. Vo februári 2017 bol vymenovaný do funkcie generálneho riaditeľa Národného osvetového centra. Výraznú časť svojho pracovného života venoval projektovému riadeniu a manažérskej činnosti. V roku 2016 bol Bratislavským samosprávnym krajom a Malokarpatským osvetovým strediskom ocenený za rozvoj kultúrno-osvetovej činnosti a zachovávanie kultúrnych tradícií v rámci kraja.

jaroslav.mendel@nocka.sk

Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 a granty a projekty v EÚ

■ Želmíra Gerová

Až keď sa Európania z rôznych kútov Únie a s rôznou životnou skúsenosťou stretnú či už fyzicky na najrôznejších debatách a podujatiach, alebo spolu komunikujú ich idey a ich skúsenosti, až vtedy dostáva európska myšlienka svoju tvár. Vtedy začínajú Európania písať svoje vlastné dejiny. Dejiny konfliktov v Európe svedčia o tom, že než Európania začali navzájom proti sebe bojovať, vždy sa najprv od seba izolovali a namiesto kontaktu dovolili nacionalistickej propagande, aby im vytvorila o tých druhých stereotypizovanú predstavu. Nie náhodou boli na Vianoce 1914 Európania uprostred vojny vo Francúzsku schopní počas kratučkej prestávky medzi bojmi sa zísť a v zákopoch pokojne osláviť spoločné sviatky. Uvedomili si, že ich spája to isté dedičstvo a že ich bude spájať aj tá istá budúcnosť (Chrenek, Dušan, 2017).

Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 je preto výzvou nielen pre celú kultúrnu obec Slovenska, ale pre celý európsky projekt vo všeobecnosti. Obzvlášť v časoch politickej nestability, čoraz hlasnejšieho euroskepticizmu, vypuklého extrémizmu a rastúcej migrácie a s ňou súvisiaceho multikultúrneho prostredia, ktoré nebolo samozrejmé pre istú časť Európy.

Z pohľadu osvety a vzdelávania je rok výzvou najmä pre nehmotnú časť tohto odvetvia, ktorému sa nikdy nedostávalo dostatočného finančného ohodnotenia.

Od myšlienky k realite alebo ako sa tvoria európske politiky

Ešte v roku 2007, čiže len tri roky od vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie, Komisia prijala európsku stratégiu pre kultúru (Európska únia, 2012), ktorá rozpracováva detailnejšie článok 167 Zmluvy o EÚ, v ktorom sa Únia zaväzuje podporovať rozkvet kultúry jednotlivých členských štátov (konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie (2016/C 202/01), 2016). V praxi to znamenalo, že sa kultúrne dedičstvo dostalo na pracovný stôl nasledujúcich stretnutí Rady ministrov EÚ v oblasti kultúry. Tvoria ju ministri kultúry jednotlivých členských štátov.

Až o sedem rokov neskôr, v máji 2014 Rada EÚ v oblasti kultúry prijala závery o kultúrnom dedičstve (ďalej len závery), kde sa hovorí o kultúrnom dedičstve ako o zdroji pre udržateľnú Európu. Dokument zdôrazňoval najmä jeho spoločenský (integračná funkcia), ale i ekonomický význam (Rada EÚ, 2012).

Na základe záverov ešte v júli 2014 predložila Komisia správu Na ceste k integrovanému prístupu ku kultúrnemu dedičstvu Európy, a to Európskemu parlamentu, Rade EÚ, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru (ďalej len EHSV) a Výboru regiónov. Dokument zdôraznil, že kultúrne dedičstvo vytvára pracovné miesta, podporuje ekonomický rast a zvyšuje sociálnu súdržnosť (Európska komisia, 2014). Na základe tejto správy o pár mesiacov nato (december 2014) prijala Rada EÚ nové závery o participatívnej správe kultúrneho dedičstva, kde po prvýkrát vyzvala Komisiu, aby, ak môže, vyhlásila rok 2018 za Európsky rok kultúrneho dedičstva (Rada EÚ, závery Rady o participatívnej správe kultúrneho dedičstva (2014/C 463/01), 2014).

Až o dva roky neskôr, 30. augusta 2016, Komisia predložila Európskemu parlamentu a Rade EÚ návrh na Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018, ktorý bol definitívne potvrdený rozhodnutím Parlamentu, a to 17. mája 2017. Toto rozhodnutie obsahovalo v sebe aj finančný rámec alokovaný pre túto európsku iniciatívu v objeme 8 mil. eur. Zástupcovia Rady a Európskeho parlamentu však dosiahli predbežnú dohodu o rozhodnutí o Európskom roku kultúrneho dedičstva 9. februára 2017 (Európsky parlament, 2017).

Všetky uvedené dokumenty sa zjednotili na fakte, že európske kultúrne dedičstvo:

- prispieva k hospodárskemu rastu a sociálnej súdržnosti, čo funguje rovnako na lokálnej, regionálnej, ale i európskej úrovni;
- obnovuje zanedbanú oblasť nášho života, vytvára pracovné miesta, podporuje spoločné spolunažívanie;
- *je viac ako len spomienka na našu minulosť, je kľúčom k našej budúcnosti* (Navracsics, 2016).

Odhaduje sa v nich, že odvetvie kultúrneho dedičstva v súčasnosti zamestnáva priamo viac ako 300 tisíc ľudí a ďalších 7,8 milióna nepriamo.

Ako skvelý príklad sa v nich uvádza Francúzsko, ktorému v roku 2011 toto odvetvie prinieslo zisk vo výške 8,1 miliardy eur, a to prostredníctvom prevádzkovania múzeí, historických pamiatok a budov a sprístupnenia turistických zaujímavostí, knižníc a archívov (European Year of Cultural Heritage proposed for 2018, 2016).

Ciele Európskeho roka kultúrneho dedičstva 2018

Hlavnými cieľmi Európskeho roka kultúrneho dedičstva 2018 sú:

- podporiť kultúrnu rozmanitosť, medzikultúrny dialóg a sociálnu súdržnosť;
- zdôrazniť ekonomický prínos kultúrneho dedičstva k odvetviu kultúry a ku kreatívnemu priemyslu vrátane malých a stredných podnikov, ako aj k miestnemu a regionálnemu rozvoju;

- zdôrazniť úlohu, ktorú kultúrne dedičstvo zohráva pri budovaní a udržiavaní vonkajších vzťahov EÚ vrátane predchádzania konfliktom, zmierenia po konfliktoch a podpory obnovy zničeného kultúrneho dedičstva.

Na tieto hlavné ciele nadväzuje štrnásť špecifických alebo osobitných cieľov. Tieto sú zadefinované v Rozhodnutí Európskeho parlamentu a Rady EÚ o Európskom roku kultúrneho dedičstva 2018:

a) podporovať prístupy ku kultúrnemu dedičstvu, ktoré sa zameriavajú na ľudí, sú inkluzívne, výhľadové, integrovanejšie, udržateľné a medzisektorové;
b) podporovať inovatívne modely participatívnej správy a riadenia kultúrneho dedičstva za účasti všetkých zainteresovaných strán vrátane orgánov verejnej moci, odvetvia kultúrneho dedičstva, súkromných aktérov a organizácií občianskej spoločnosti;
c) podporovať diskusiu, výskum a výmenu osvedčených postupov týkajúcich sa kvality zachovania, ochrany, inovatívneho opätovného využitia a zveľaďovania kultúrneho dedičstva a súčasných zásahov do historického prostredia;
d) podporovať riešenia, ktoré zabezpečujú dostupnosť kultúrneho dedičstva pre všetkých, a to aj prostredníctvom digitálnych prostriedkov, odstránením sociálnych, kultúrnych a fyzických bariér a zohľadnením osôb s osobitnými potrebami;
e) zdôrazňovať a posilňovať pozitívny prínos kultúrneho dedičstva pre spoločnosť a hospodárstvo prostredníctvom výskumu a inovácie vrátane posilnenia základne dôkazov pre takýto prínos na úrovni Únie;
f) podporovať synergie medzi politikami v oblasti kultúrneho dedičstva a životného prostredia integráciou kultúrneho dedičstva do politík životného prostredia, architektúry a plánovania, ako aj podporou energetickej efektívnosti;
g) podporovať stratégie regionálneho a miestneho rozvoja, ktoré využívajú potenciál kultúrneho dedičstva, a to aj prostredníctvom podpory udržateľného cestovného ruchu;
h) podporovať rozvoj špecializovaných zručností a zlepšovať riadenie poznatkov a prenos poznatkov v odvetví kultúrneho dedičstva, a pritom zohľadniť dôsledky prechodu na digitálne technológie;
i) podporovať kultúrne dedičstvo ako zdroj inšpirácie pre súčasnú tvorbu a inováciu a zdôrazňovať potenciál výmeny poznatkov a skúseností a silnejšej spolupráce medzi odvetvím kultúrneho dedičstva a inými kultúrnymi a tvorivými odvetviami;
j) zlepšovať informovanosť o význame kultúrneho dedičstva Európy prostredníctvom vzdelávania a celoživotného vzdelávania, a to najmä zameraním na deti, mladých a starších ľudí, miestne spoločenstvá a ťažko prístupné skupiny;
k) vyzdvihovať potenciál spolupráce v oblasti kultúrneho dedičstva na vytvorenie silnejších väzieb vnútri Únie a s krajinami mimo Únie a podnecovanie medzikultúrneho dialógu, zmierenia po konflikte a predchádzania konfliktom;
l) podporovať výskum a inovácie v súvislosti s kultúrnym dedičstvom, uľahčiť šírenie a využívanie výsledkov výskumu všetkým zainteresovaným stranám,

najmä orgánom verejnej moci a súkromnému sektoru, a uľahčiť šírenie výsledkov výskumu medzi širokou verejnosťou;

m) podporovať synergie medzi Úniou a členskými štátmi vrátane posilnenia iniciatív na predchádzanie nezákonnému obchodovaniu s tovarom kultúrneho charakteru a

n) zdôrazňovať počas roka 2018 významné udalosti, ktoré majú symbolický význam pre históriu a kultúrne dedičstvo Európy (ROZHODNUTIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY /EÚ)/2017/864 zo 17. mája 2017 o Európskom roku kultúrneho dedičstva /2018/).

Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 v praxi

Počas roka 2018 sa očakáva organizovanie rôznych typov podujatí a aktivít, napríklad:

- iniciatívy a podujatia na podporu dialógu a zvyšovania povedomia o význame a hodnote kultúrneho dedičstva a zjednodušenia zapájania občanov a zainteresovaných strán;
- informácie, výstavy, vzdelávacie kampane a kampane na zlepšovanie informovanosti zamerané na sprostredkovanie hodnôt, ako sú rozmanitosť a medzikultúrny dialóg, pomocou dôkazov o bohatom kultúrnom dedičstve Európy a na vedenie širokej verejnosti k tomu, aby prispievala k ochrane a spravovaniu kultúrneho dedičstva a vo všeobecnejšej rovine k dosahovaniu cieľov európskeho roka;
- spoločné využívanie skúseností a osvedčených postupov vnútroštátnych, regionálnych a miestnych správnych orgánov a iných organizácií a šírenie informácií o kultúrnom dedičstve, a to aj prostredníctvom Europeany;
- realizovanie štúdií a výskumných a inovačných činností a šírenie ich výsledkov na európskej alebo vnútroštátnej úrovni a
- podpora projektov a sietí spojených s európskym rokom okrem iného prostredníctvom médií a sociálnych sietí (Európsky parlament, 2017).

Európsky rok kultúrneho dedičstva by mal vytvoriť príležitosť na hľadanie riešení problémov, ako sú: zredukované verené zdroje, nízke rozpočty na kultúru, nízka účasť na tradičných kultúrnych aktivitách, environmentálne tlaky na kultúrne pamiatky, vývoj hodnotových rebríčkov a digitálna transformácia.

V súlade so stratégiou EÚ pre medzinárodné kultúrne vzťahy bude tento projekt EÚ podporovať zachovanie kultúrneho dedičstva ako kľúčového prvku vonkajších politík EÚ a hľadať odpovede na zločinecké ničenie kultúrneho dedičstva v oblastiach vojnových konfliktov a na pašovanie kultúrnych artefaktov.

Ďalej poskytne finančnú podporu vybraných aktivít zameraných na ochranu, digitalizáciu, infraštruktúru, výskum a rozvoj zručností v odvetví kultúrneho dedičstva. Táto finančná podpora sa bude diať v rámci už existujúcich finančných mechanizmov EÚ, ako sú programy: Kreatívna Európa, Európa pre občanov, Erasmus+, Európsky zbor solidarity a Európsky dobrovoľnícky servis, Horizont

2020, EŠIF (Európsky štrukturálny a investičný fond), Európsky fond pre rozvoj vidieka a Európsky fond pre námorníctvo a rybné hospodárstvo.

Na národnej úrovni sa ustanovuje národný koordinátor pre Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018, u ktorého by sa mali zbiehať informácie o aktivitách súvisiacich s týmto rokom. Tieto budú publikované na webovej stránke k roku a vybraté aktivity budú reprezentovať Slovensko i na európskej úrovni. Na Slovensku je to pani Ing. arch. Zuzana Ondrejková, riaditeľka odboru ochrany pamiatkového fondu v sekcii kultúrneho dedičstva MK SR

Pre celoštátne, ako aj európske iniciatívy bude dispozícii vizuálna identita Európskeho roka kultúrneho dedičstva. Táto identita sa môže použiť pri podujatiach a projektoch uskutočňovaných v priebehu roka 2018, ktoré prispievajú k plneniu cieľov Európskeho roka kultúrneho dedičstva. Bude udeľovaná národným koordinátorom (Ministerstvo kultúry SR, 2017).

Už existujúce iniciatívy na poli kultúrneho dedičstva

Jednou z úloh Európskeho roka kultúrneho dedičstva 2018 bude ešte viac zviditeľniť doteraz existujúce iniciatívy na poli kultúrneho dedičstva a dosiahnuť, aby boli dostupnejšie pre všetkých kultúrnych aktérov, a to nielen na národnej, prípadne regionálnej úrovni, ale aj na lokálnej úrovni. Sú to:

- **Známka európskeho kultúrneho dedičstva** (European Heritage Label), ktorá predstavuje označenie pre významné náleziská, hrady, zámky európskeho významu (hmotné kultúrne dedičstvo). Doposiaľ bola táto známka udelená 29 náleziskám a pamiatkam po celej Európe. Slovensko zatiaľ nezískalo takéto označenie. Zoznam nálezísk a pamiatok s týmto označením, ako aj podmienky získania označenia nájdete na https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/heritage-label_en (Creative Europe Programme, 2017).
- **Európska cena za ochranu kultúrneho dedičstva Europa Nostra Awards**, ktorá sa udeľuje každoročne v štyroch kategóriách: pamiatková ochrana, výskum, mimoriadne úsilie a vzdelanie, odborná príprava a osveta. Siedmi ocenení cenou Grand Prix získajú aj finančnú odmenu vo výške 10 tisíc eur. Zoznam víťazov za rok 20147 nájdete na http://www.europeanheritageawards.eu/winner_year/2017/ (Creative Europe Programme, 2017).
- **Dni európskeho kultúrneho dedičstva** (European Heritage Days), na národnej úrovni koordinované organizáciou ICOMOS Slovensko v spolupráci so Združením historických miest a obcí (ZHMaO). Zodpovednosť za ich realizáciu nesie Ministerstvo kultúry SR. Hlavným cieľom Dní európskeho kultúrneho dedičstva je združovať aktivity na poli ochrany kultúrneho dedičstva v priebehu mesiaca september (od 1. do 30. 9.), prezentovať ich na spoločnej webovej stránke http://www.zhmao.sk/dekd/

katalog-aktivit.html a ďalej posúvať na európsku úroveň http://www.europeanheritagedays.com/ (European Commission, 2017).

Kde všade sa dajú čerpať finančné prostriedky na Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018

Finančné prostriedky na podporu témy kultúrneho dedičstva so všetkými jeho podobami sa dajú čerpať naprieč všetkými existujúcimi európskymi programami. Osobitne navýšený bol jedine rozpočet programu Kreatívna Európa, podprogram Kultúra, kde bola ešte 18. 9. vyhlásená špeciálna výzva na podporu Európskeho roka kultúrneho dedičstva 2018, a to v kategórii projekty spolupráce malého rozsahu. Tieto poskytujú granty do 200 tisíc eur na maximálne 48 mesiacov, pričom sa predpokladá minimálne 40 % spolufinancovanie z vlastných zdrojov.

Ďalšia, už štandardná uzávierka programu Kreatívna Európa pre oblasť Kultúra je vyhlásená na 18. 1. 2018 a Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 je v nej už len jednou z možných projektových tém. Táto sa týka opatrení: projekty spolupráce menšieho rozsahu a projekty spolupráce väčšieho rozsahu.

Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 je prioritnou témou aj ďalších komunitárnych programov ako Erasmus+ s uzávierkami v mesiacoch február až marec 2018, Európa pre občanov s uzávierkami 1. 3. a 3. 9. 2018 a európskych iniciatív, ako sú Európsky zbor solidarity a Európska dobrovoľnícka služba.

Téma presahuje aj do programov Horizont 2020 a Európskych štrukturálnych a investičných fondov, ako sú Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka a Európsky fond pre námorníctvo a rybné hospodárstvo (European Commission, Mapping of Cultural Heritage actions in European Union policies, programmes and activities; Latest update: August 2017, 2017).

Zaujímavosťou témy je, že sa netýka len hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva, ale aj prírodného dedičstva, čo súvisí s prioritami Komisie na rok 2018 viac sa zaoberať klimatickými zmenami a z toho vychádzajúcou stratégiou pre modernejší priemysel (EurActiv.sk, 2017).

Príklady úspešných projektov z odvetvia kultúrneho dedičstva na Slovensku

PLUGGY (Pluggable Social Platform for Heritage Awareness and Participation) for Cultural Heritage (Inovatívna sociálna sieť pre kultúrne dedičstvo)

Hlavným cieľom projektu PLUGGY je vyvinúť sociálnu platformu, analógiu Facebooku, ktorá umožní občanom, kultúrnym inštitúciám a organizáciám prispievať k sprístupneniu, prezentácii, spoluvytváraniu a zdieľaniu európskeho kultúrneho dedičstva.

Napriek tomu, že žiadateľ a hlavný realizátor projektu je z Grécka (Inštitút pre komunikáciu a počítačové systémy – ICCS), medzi projektovými partnermi sa nachádzajú aj Slováci, a to Východoslovenské múzeum v Košiciach a Technická

univerzita v Košiciach (Ekonomická fakulta). Celkovo je do projektu zapojených osem partnerov, okrem Grékov (3) a Slovákov (2) v ňom figurujú aj dve talianske firmy a univerzity zo Španielska a Veľkej Británie. Implementácia projektu sa začala 1. 12. 2016, dĺžka jeho implementácie je 36 mesiacov a celková výška grantu je 2,375 mil. eur. Projekt je financovaný z programu Horizont 2020 (Východoslovenské múzeum, 2017).

Sladké dedičstvo Trnavského kraja

Išlo o súbor aktivít spájajúcich občanov, odborníkov, podporovateľov kultúrneho dedičstva naviazaného na cukrovarnícky priemysel na území Trnavského kraja s presahom do Nitrianskeho kraja. Zahrnovali konkrétne vlastivednú prechádzku žiakov základných a stredných škôl v Sládkovičove, poznávaciu prechádzku spojenú s ochutnávkou vína pre občanov Sládkovičova a podporovateľov zachovania tohto „sladkého" kultúrneho dedičstva a odborný seminár, kde sa zišli podporovatelia z radov biznismenov, aktivistov, architektov, výtvarníkov, umelcov, ale i relevantných rozhodovateľov z úrovne samosprávy. V závere seminára bola odprezentovaná myšlienka vzniku Múzea cukrovarníctva, ktoré už vo svojej limitovanej podobe existuje v Sládkovičove. Projekt bol čiastočne financovaný Trnavským samosprávnym krajom v rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva. Výstupom zo seminára bol zborník. Projekt realizovalo občianske združenie PONVAGLI zo Sládkovičova.

Art Gánovce

Hlavným cieľom projektu je nadviazať na celosvetovo unikátny nález skamenenej výplne lebky neandertálca nájdenej v travertínovej kope Hrádok na okraji Gánoviec (Soják, 2017), hmotné dedičstvo našich prapredkov, a zviditeľniť túto malú obec cez gigantický nález nielen v učebniciach dejepisu, ale i v očiach obyvateľov obce a jej širokého okolia. Projekt preto zoskupuje umelcov z viacerých kútov Európy a sveta, ktorí počas umeleckého sympózia dvanásť dní tvoria v Gánovciach svoje diela v plenéri (špeciálne vyčlenená plocha pri miestnej materskej škole s rozlohou približne 5 000 m^2). Témou ich tvorby je doba, keď žili neandertálci. Počas sympózia sa záujemcovia môžu s umelcami rozprávať o ich dielach. Gánovecké umelecké sympózium vrcholí vernisážou, kde každý z umelcov predstavuje svoje dielo. V roku 2015 sa na nej zúčastnil aj prezident SR, pán Andrej Kiska. V Gánovciach tak okrem kópie odliatku tohto nálezu (originál sa nachádza v Národním muzeu v Prahe) umiestneného na Obecnom úrade vzniká park umeleckých diel zdôrazňujúci gánovecký nález. Podujatie sa koná vždy pri príležitosti Dní obce (september) a už tri roky po sebe bolo financované z programu Európa pre občanov (2014, 2015, 2016).

V priestoroch Obecného úradu v Gánovciach sa nachádza aj časť expozície Podtatranského múzea, ktorú ročne navštívi niekoľko tisíc žiakov základných

a stredných škôl zo stredného a východného Slovenska. Strednodobým plánom obce je vybudovať v rámci poľsko-slovenskej spolupráce samostatné Gánovecké múzeum a galériu rozšírenú aj o outdoor.

Rezbársky tábor vo Veľkých Ludinciach

Vo Veľkých Ludinciach (okres Nové Zámky) každoročne ožíva tradícia miestneho rezbárstva, nehmotného kultúrneho dedičstva tamojších predkov, ale i súčasníkov. Ide o štvordňovú prehliadku miestneho rezbárstva i ďalších umeleckých remesiel ako hrnčiarstvo, vyšívanie, korálkovanie, pletenie a i. Najmä tamojšie rezbárstvo je porovnávané s ukážkami rezbárskej práce z priľahlého okolia (Banskobystrický kraj) a zahraničia (družobné mestá z Maďarska Rumunska a Českej republiky). Cieľom podujatia je ukázať toto stále žijúce nehmotné kultúrne dedičstvo najmladšej generácii a nájsť jeho pokračovateľov i poukázať na jeho využiteľnosť v každodennom živote. Podujatie napriek tomu, že sa koná v prvej polovici júla, vyžaduje rozsiahlu spoluprácu s miestnymi školami. Žiaci sa o rezbárstve i miestnom folklóre, lokálnom kultúrnom dedičstve, pravidelne dozvedajú na vyučovaní v rámci predmetu ručné práce, v rámci mimoškolskej činnosti beží viacero krúžkov ručných prác, deti niekoľkokrát do roka navštívia miestny denný stacionár pre seniorov, kde sa priúčajú práci na krosnách, a počas Veľkej noci, Dušičiek a Vianoc je poobedňajšie vyučovanie venované miestnym tradíciám. Toto úsilie prinieslo svoje výsledky v podobe mladej generácie rezbárov alebo neprofesionálnych umelcov. Projekt bol dva roky po sebe financovaný z programu Európa pre občanov (2015, 2017).

Čo bude s odvetvím po roku 2018?

Počas roka 2018 sa v celej Európe budú konať tisícky rôznych aktivít a osláv. Pripravuje sa desať hlavných európskych iniciatív, vďaka ktorým sa má zaistiť, aby Európsky rok kultúrneho dedičstva ovplyvňoval dianie aj po roku 2018. Tieto iniciatívy bude realizovať Európska komisia v spolupráci s kľúčovými partnermi (Radou Európy, UNESCO a inými európskymi organizáciami). V rámci týchto desiatich iniciatív sa zmaximalizuje podpora pre štyri ciele: angažovanosť, udržateľnosť, ochrana a inovácia.

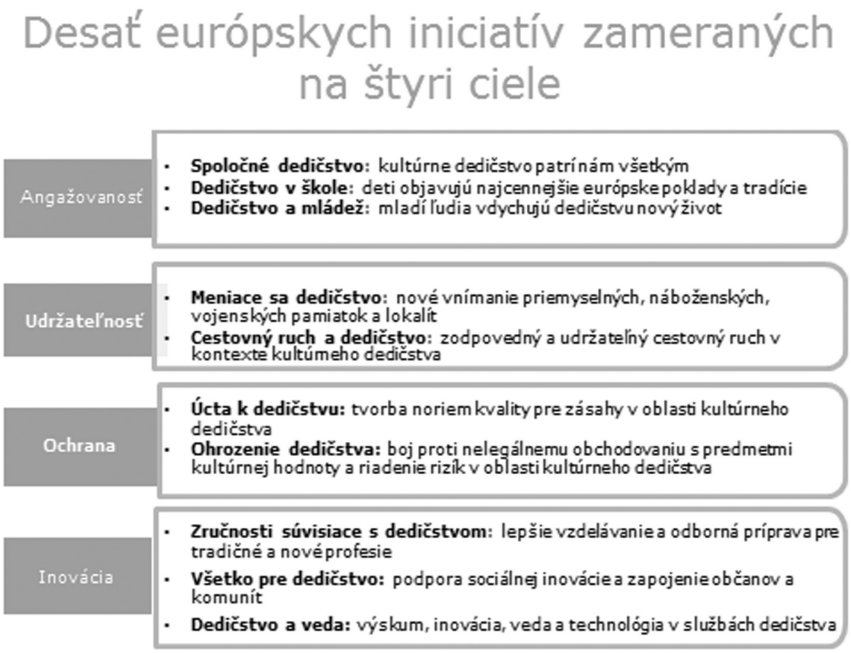

(Ministerstvo kultúry SR, 2018 | Európsky rok kultúrneho dedičstva, 2017)

Zdroje:

Creative Europe Programme. (2017). Dostupné na internete: http://www.europeanheritageawards.eu/

Creative Europe Programme. (2017). Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/heritage-label_en

European Commission. (2017). Dostupné na internete: http://www.europeanheritagedays.com/

European Commission. (2017). Mapping of Cultural Heritage actions in European Union policies, programmes and activities; Latest update: August 2017 . Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/culture/sites/culture/files/2014-heritage-mapping-version-2017_en.pdf

European Year of Cultural Heritage proposed for 2018. (2016). Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/culture/news/20160830-commission-proposal-cultural-heritage-2018_en

Európska komisia. (2014). OZNÁMENIE KOMISIE EURÓPSKEMU PARLAMENTU, RADE, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNOV. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0477&qid=1510570629533&from=SK

Európska únia. (2012). Dostupné na internete: http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/medzinarodna-spolupraca/odbor-europskych-zalezitosti/europska-unia-107.html

Európsky parlament. (2017). ROZHODNUTIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2017/864 zo 17. mája 2017 o Európskom roku kultúrneho dedičstva (2018). Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&qid=1510573004240&from=SK

Chrenek, Dušan. (September 2017). Europe for Citizens: Operating Grants.

Ministerstvo kultúry SR. (2017). 2018 | Európsky rok kultúrneho dedičstva. Dostupné na internete:

http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/kulturne-dedicstvo-/ochrana-pamiatok/europsky-rok-kulturneho-dedicstva-31d.html
Rada EÚ. (2012). Závery Rady z 21. mája 2014 o kultúrnom dedičstve ako strategickom zdroji pre udržateľnú Európu (2014/C 183/08). Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&qid=1510570629533&from=SK
Rada EÚ. (2014). Závery Rady o participatívnej správe kultúrneho dedičstva (2014/C 463/01). Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&qid=1510570629533&from=SK
ROZHODNUTIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2017/864 zo 17. mája 2017 o Európskom roku kultúrneho dedičstva (2018). (dátum neznámy). Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&from=EN
Soják, M. (2017). Archeologické dejiny: Stručný prierez archeologickými dejinami Gánoviec. Dostupné na internete: http://www.ganovce.sk/o-obci/archeologicke-dejiny/
Východoslovenské múzeum. (2017). PLUGGY: inovatívna sociálna sieť pre kultúrne dedičstvo. Dostupné na internete: http://www.vsmuzeum.sk/projekty/europsky-vedecko-vyskumny-program-horizont-2020
Wikipédia. (2017). Gánovce 1. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/G%C3%A1novce_1

■ ■ ■

Mgr. Želmíra Gerová
EKB, Národné osvetové centrum, Bratislava

Od roku 2014 pracuje ako vedúca kancelárie kontaktného miesta pre grantový program EÚ s názvom Európa pre občanov. Za ten čas poskytla desiatky konzultácií mnohým slovenským obciam, mestám a organizáciám, zrealizovala viac ako stovku pracovných seminárov na tému ako písať úspešné projekty do grantových programov EÚ a pod jej vedením vznikli publikácie Európa pre občanov: Úspešné slovenské projekty, Európa pre občanov: Európska pamäť a Európa pre občanov Prevádzkové granty. Ďalej sa autorsky podieľala na vývoji a realizácii školiacich modulov na európske témy Európsky rok rozvoja – nová téma pre vaše projekty a Aktívny občan – základ európskej demokracie v rámci občianskeho vzdelávania pracovníkov v oblasti kultúry, zástupcov samospráv a tretieho sektora na Slovensku. V minulosti pracovala ako projektová manažérka viacerých projektov financovaných z prostriedkov EÚ, OSN a domácich zdrojov pre SAV, Slovenský výbor pri UNICEF alebo Slovenskú humanitnú radu.

zelmira.gerova@nocka.sk

Slovakiana ako súčasť vzdelávania

■ Richard Bednárik

Skratky

CAIR	Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra
OKS	organizácia kolektívnej správy
PDV	právo duševného vlastníctva
PFI	pamäťové a fondové inštitúcie
SNK	Slovenská národná knižnica

Úvod

V spoločnosti 21. storočia môžeme oprávnene hovoriť o trende absolútnej digitalizácie. Množstvo najrôznejšieho obsahu – od informácií verejnej správy až po rôzne predmety ochrany v zmysle štruktúry práva duševného vlastníctva – sa stáva súčasťou vznikajúcich online služieb a mnohých obchodných modelov umožňujúcich prístup z akéhokoľvek miesta a čase, ktorý vyhovuje jednotlivým používateľom. Digitalizácia priniesla nový spôsob prístupu bez straty kvality a bez výrazných obmedzení, ktorý je otvorený komukoľvek s požadovaným technickým zariadením.

Pokiaľ si PFI chcú zachovať svoj význam v spoločnosti s cieľom ľudí zaujať, vzdelávať a v neposlednom rade aj prilákať do svojich priestorov, kde sa môžu dostať ku kultúrnemu dedičstvu v jeho nezmenenej podobe, musia sa meniacemu prostrediu prispôsobiť. Z týchto dôvodov PFI realizujú rôzne digitalizačné projekty, ktorých výsledkom je vytvorenie digitálnej rozmnoženiny kultúrneho objektu a v niektorých prípadoch aj vytvorenie úplne nových e-born objektov bez analógovej reprezentácie.

Výhod digitalizácie je niekoľko. Od možnosti dlhodobého uchovania digitálnej rozmnoženiny kultúrneho objektu až po sprístupnenie kultúrneho dedičstva verejnosti formou rôznych webových portálov. V niektorých prípadoch je však digitalizácia odmietaná ako nástroj, ktorým sa PFI stanú nepotrebnými a ich význam bude neustále klesať. S uvedeným tvrdením sa nemožno stotožniť. Reálne vystavovanie objektov a ich uchovávanie bude potrebné aj naďalej. Digitalizáciu a jej prezentačnú vrstvu možno skôr považovať za moderný spôsob komunikácie a informovania potenciálnych návštevníkov o obsahu zbierok PFI.

V dnešnej dobe už nestačí uviesť na internete iba kontaktné informácie a niekoľko všeobecných údajov, ale vyžaduje sa oveľa väčšia miera interakcie. Digitalizáciou zbierok môžu PFI prilákať väčšie množstvo potenciálnych návštevníkov a vytvoriť nové služby, ktoré doposiaľ nebolo možné realizovať. Kultúrne dedičstvo sa tak stáva súčasťou globalizovanej spoločnosti založenej na neexistencií jasných hraníc v digitálnom prostredí.[1]

Slovakiana

Slovakiana je novovybudovaná platforma a jeden z výsledkov projektu CAIR s cieľom umožniť sprístupnenie výsledkov digitalizácie kultúrnych objektov kultúrneho dedičstva Slovenska širokej verejnosti. Webový portál primárne umožňuje prístup na jednom mieste ku kultúrnym objektom v jednoduchej podobe, používateľsky prívetivejšom prostredí v porovnaní s národnými registrami, ktoré sú určené odbornej verejnosti.

Slovakiana prináša viac ako milión kultúrnych objektov v digitálnej podobe cez elektronické služby a funkcionalitu využiteľnú laickou a odbornou verejnosťou. Práve vďaka vybudovanej infraštruktúre ponúka Slovakiana aj rozšírené možnosti vyhľadávania, prezerania a sťahovania digitálnych objektov vo vysokom rozlíšení s možnosťou následného využitia, a to v prípade, ak to umožňuje aktuálny stav právnej ochrany. Na portáli Slovakiana si návštevník vďaka funkciám personalizácie obsahu môže zo sprístupnených objektov vytvárať vlastné zbierky podľa svojich kritérií, diskutovať o nich s verejnosťou aj odborníkmi, zdieľať obsah, podávať návrhy na aktualizáciu alebo doplnenie obsahu, sledovať a byť informovaný o témach, ktoré ho zaujímajú, a pod.

Všetky objekty nesú aj informáciu o ich dostupnosti z pohľadu súvisiacej právnej ochrany. Vďaka týmto funkcionalitám by sa Slovakiana postupom času mala stať nástrojom využívaným v oblasti e-learningu, ale napríklad aj v oblasti kreatívneho priemyslu. Slovakiana sa zároveň stáva národným agregátorom pre celoeurópsky portál kultúrneho dedičstva Europeana.

Slovakiana ako centrálna platforma sprístupňovania kultúrneho dedičstva sa môže využiť ako efektívny nástroj v komplexnom procese vzdelávania. Poukázať možno jednak na samotné digitálne objekty zobrazujúce určité obdobie, tému, udalosť, ale aj virtuálne exkurzie, ktoré pútavým spôsobom analyzujú kultúrny objekt alebo pamiatku. Základnou myšlienkou, ktorú portál Slovakiana sleduje, je zaujať, sprístupniť, uľahčiť prácu pri vyhľadávaní a obohatiť verejnosť v poznaní kultúrneho dedičstva.

[1] K problematike globalizácie a prepojenia na problematiku kultúrneho dedičstva *pozri* ARIZPE, L. Cultural Heritage and Globalization. In. AVRAMI, E., MASON, R., TORRE, M. *Values and Heritage Conservation*. Los Angeles: The Getty Conversation Institute, 2000, s. 32 [online]. https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/valuesrpt.pdf [cit. 5.11.2017].

Digitálne objekty, virtuálne výstavy a exkurzie

Základom sprístupňovania kultúrneho dedičstva je zobrazenie jednotlivých kultúrnych a digitálnych objektov. V sekcii kultúrnych objektov možno zobraziť zoznam kultúrnych objektov vrátane ich digitálnych reprezentácií, kde si návštevník okrem full-textového vyhľadávania objektov môže filtrovať objekty aj cez rozšírené vyhľadávanie podľa autora, obdobia, inštitúcie alebo kategórie. Návštevník týmto spôsobom získa rýchlo potrebné informácie o množstve objektov v kontexte vyhľadávania. Ak návštevník portálu nevie, aké konkrétne dielo hľadá, môže skúmať diela cez kategórie kultúrnych objektov zoradené do logických skupín podľa charakteristických prvkov. Ide napríklad o kategórie: divadlo, tanec, výtvarné umenie, filmy, hovorené slovo, architektúra a urbanizmus, texty, mapy a mnohé ďalšie.

Slovakiana využíva na prezentáciu digitálnych reprezentácií kultúrnych objektov najmodernejšie technológie, ktoré umožnia návštevníkovi atraktívne zobrazenie objektov do najmenších detailov. Návštevník tak môže pozorovať na objektoch maliarsky rukopis, ťahy štetca, nerovnosti povrchu, ako aj pórovitosť materiálu. Takáto hĺbka detailu má obrovský význam pre širokú verejnosť a zároveň aj pre odborných pracovníkov, kurátorov a reštaurátorov, ktorí pracujú na ochrane a zachovaní kultúrneho dedičstva.

V súvislosti so službami portálu Slovakiana a potenciálom ich využitia v rámci vzdelávania je potrebné spomenúť aj možnosť vytvárania virtuálnych výstav registrovanými používateľmi. V rámci virtuálnych výstav majú príležitosť tvoriť vlastné výstavy z digitálnych reprezentácií kultúrneho objektu a publikovať ich pre širokú verejnosť. Do prostredia virtuálnej výstavy možno vkladať vlastné popisy a sprievodné texty. Pre digitálne objekty sa tým vytvára nové kontextuálne previazanie definované názvom a témou výstavy. V rámci vzdelávania možno virtuálne výstavy využiť ako nástroj, ktorý zaujímavým spôsobom prezentuje určitú tému. Zároveň možno podporiť kreatívny potenciál žiakov, ktorí môžu prostredníctvom virtuálnych výstav prezentovať svoj názor na určitú tému/problém.

Súčasťou portálu Slovakiana je aj sekcia virtuálne exkurzie obsahujúca populárno-náučné videá prezentujúce muzeálne, galerijné a pamiatkové kultúrne objekty. Tie možno využiť ako podporný vzdelávací materiál, ktorý upriamuje pozornosť na rôzne aspekty tvorby a zobrazenia zvolených kultúrnych objektov.

Obchodne nedostupné diela

Sprístupnenie obchodne nedostupných diel sa stane súčasťou služieb poskytovaných verejnosti prostredníctvom portálu Slovakiana. Možnosť sprístupnenia obchodne nedostupných diel vyplýva z ustanovení autorského zákona a rozšírenej hromadnej licenčnej zmluvy.

Základnou otázkou, ktorú je potrebné zodpovedať, je, čo možno považovať za obchodne nedostupné dielo. V zmysle § 12 autorského zákona ide o dielo spĺňajúce kumulatívne tri znaky, a to:

– nemožnosť nadobudnutia rozmnoženiny odplatným prevodom vlastníckeho práva s vylúčením kúpy použitej veci;
– dielo musí byť uložené v knižnici, archíve alebo múzeu;
– dielo sa musí nachádzať vo verejne prístupnom zozname obchodne nedostupných diel, ktorý vedie SNK.

Na využitie uvedeného systému je teda potrebné, aby používateľ spadal do špecifickej kategórie oprávnených inštitúcií. Praktický systém nadobudnutia statusu obchodne nedostupného diela nie je zložitý. Akákoľvek fyzická alebo právnická osoba môže podať návrh na zaradenie diela do zoznamu. Návrh zverejní SNK na svojom webovom sídle.[2] Dielo bude zaradené do zoznamu obchodne nedostupných diel po uplynutí troch mesiacov od zaradenia v prípade, ak autor písomne nenamietal zaradenie diela do zoznamu. K dovoleným spôsobom použitia patria vyhotovenie rozmnoženiny, sprístupňovanie verejnosti alebo verejné rozširovanie rozmnoženiny diela predajom alebo inou formou prevodu vlastníckeho práva. Ide o spôsoby použitia, ktoré sú spôsobilé umožniť vytvorenie *dvoch základných služieb v rámci online knižníc*, a to online prezeranie diela a možnosť jeho následného predaja (angl. download).

Vzhľadom na povahu aktivít je asi nereálne očakávať, že by dané služby boli bezplatného charakteru.[3] Analogicky možno aplikovať verejné vypožičiavanie

[2] Aktuálny zoznam diel navrhnutých do zoznamu obchodne nedostupných diel je dostupný na http://www.snk.sk/sk/informacie-pre/vydavatelov/isbn/zoznam-obchodne-nedostupnych-diel.html [cit. 5.11.2017].

[3] Mierne odlišným systémom funguje aj sprístupňovanie knižničného obsahu v Nórsku. Národná knižnica má uzatvorenú rozšírenú hromadnú licenčnú zmluvu s organizáciou kolektívnej správy *Kopinor*. Zmluva bola aktualizovaná v roku 2012 a možno ju nájsť aj pod názvom *Bookshelf Contract*. K hlavným zmenám upraveným od roku 2012 patrí:
– rozšírenie sprístupňovaného obsahu – aktuálne sa sprístupňujú všetky knižné publikácie do roku 2001;
– širšie používanie dostupných formátov;
– podmienka prístupu k systému z nórskej IP adresy zostala zachovaná, ale ustanovila sa možnosť povoliť vzdialený prístup na vedecké účely.

Výhodou uvedeného systému je neposudzovanie statusu obchodnej dostupnosti diela. Na zaradenie diela do *online bookshelf* je prioritný rok vydania. Predpokladá sa, že pod aktuálnym systémom by mohlo byť sprístupnených približne 250 000 publikácií. Z pohľadu používania je služba založená na online prehliadaní bez možnosti sťahovania alebo tlačenia obsahu. Zaujímavo je riešený aj spôsob platby, keď sa hradí presne určený ročný poplatok za každú sprístupnenú stranu. Sumy sú NOK 0,36 za rok 2013, NOK 0,34 za rok 2014 a NOK 0,33 za rok 2015 a podobným systémom sa pokračuje ďalej. Celá rozšírená hromadná licenčná zmluva je v anglickom jazyku [online].

v rámci knižničného systému. Ide o službu primárne sociálneho zamerania, ktorá umožňuje verejnosti prístup ku knižničnému fondu, a teda dostupnosť vzdelania a kultúry. Existencia danej služby je hradená zo štátneho rozpočtu na základe zmluvy medzi SNK a OKS Lita, kde je určená presná suma za jednu zrealizovanú výpožičku.

Sprístupnenie obchodne nedostupných diel má potenciál stať sa významnou službou v rámci prístupu k materiálu využiteľnému v rámci vzdelávania. Či už ide o základné, stredné, alebo vysoké školy, dostupnosť kníh je a aj zostane významnou súčasťou nadobúdania poznatkov. Pôjde zároveň o prístup, ktorý využíva potenciál digitálneho prostredia.

Záver

Počas dlhého obdobia pozostával tradičný systém práce s kultúrnym dedičstvom v analógovej interakcii. Uvedené bolo typické pre značnú časť Európy, kde sa až koncom 20. storočia začali vo väčšom meradle využívať nové technológie a dostupnosť internetového pripojenia.

Cieľom príspevku bolo priblíženie Slovakiany, ktorá nie je len portálom kultúrneho dedičstva, ale informačným systémom zameraným na prezentáciu a výmenu informácií vrátane sprístupnenia digitálnych objektov širokej verejnosti. Ide o nástroj umožňujúci jednak propagáciu kultúrneho dedičstva Slovenska, ale aj kooperáciu odborníkov v predmetnej oblasti.

Slovakiana je komplexným centralizovaným informačným systémom, z ktorého môžu benefitovať rôzne zapojené subjekty, či už ide o možnosť centrálnej evidencie prostredníctvom národných registrov, kooperáciu medzi rôznymi inštitúciami, alebo samotnú prezentáciu slovenskej histórie. Zároveň sa načrtávajú ďalšie vízie jeho skvalitňovania, prezentovania a sprístupňovania pre širokú a odbornú verejnosť. V budúcnosti je Slovakiana pripravená na rozširovanie poskytujúcich služieb v súvislosti s integráciou ďalších partnerov, čo môže zásadne prispieť k rozšíreniu rozsahu dostupného kultúrneho dedičstva, ale aj k rozšíreniu poskytovaných odborných služieb.

Ako sme krátko poukázali na niektorých miestach, portál Slovakiana má potenciál stať sa zaujímavým nástrojom, ktorý bude súčasťou vzdelávania a umožní prístup k poznaniu prostredníctvom využitia nových technológií.

http://www.kopinor.no/en/agreements/national-library/documents/bookshelf-contract[cit. 5.11.2017].

■ ■ ■

JUDr. Richard Bednárik, PhD.
odbor informatizácie, Národné osvetové centrum, Bratislava

Pôsobil ako právnik Centra pre autorské práva zriadeného v rámci projektu Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra (CAIR) so zameraním na riešenie problematiky sprístupnenia kultúrneho dedičstva verejnosti. Aktuálne je na pozícii riaditeľa odboru informatizácie v rámci Národného osvetového centra. Pôsobí tiež v Ústave práva duševného vlastníctva a informačných technológií na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, kde zabezpečuje výučbu v rámci predmetov právo duševného vlastníctva a kybernetické právo. Je aktívne zapojený do aktivít Creative Commons Slovensko, kde pôsobí ako jeden z vedúcich projektu. Bol zapojený do viacerých projektov so zameraním na problematiku ochrany osobných údajov, otvoreného vzdelávania a vytvárania informačnej spoločnosti. V rámci štúdia sa zúčastnil na viacerých vzdelávacích pobytoch, špecializovaných letných školách a absolvoval ročné zahraničné štúdium na univerzite v Salzburgu.

richard.bednarik@nocka.sk

Škola folklorních tradic

■ Markéta Lukešová

Kulturní dědictví je nedílnou součástí bohatství každého národa. Nemateriální kulturní dědictví je po staletí předáváno z generace na generaci v podobě zvyků, obyčejů, hudebního, tanečního i slovesného folkloru. Přestože se společnost v posledních desetiletích značně proměnila a folklor se do velké míry z běžného života vytratil, i v současnosti můžeme konstatovat, že jeho role nezůstala zcela zapomenuta a pro mnoho jedinců není jen koníčkem a trávením volného času, ale dalo by se říci, že je téměř životním stylem. Dětské i dospělé folklorní kolektivy navštěvuje velké množství lidí napříč celým územím České republiky. Vedoucími jsou ve většině případů bývalí tanečníci a muzikanti, kteří své znalosti a dovednosti nabyli v domácích folklorních souborech. Nyní bychom již stěží hledali autentické nositele tanečních a hudebních projevů lidové kultury v terénu, uvedené projevy jsou předávány často špatně, interpretovány a znehodnoceny generacemi členů folklorních souborů, jež se je naučili od svých předchůdců a často v pozměněné podobě. Všechny uvedené aspekty svědčily o absenci komplexního vzdělání a potřebě zřízení instituce, jež by dokázala být nápomocná v hledání řešení nastíněných problémů. Ačkoli by mělo být kulturní dědictví zcela přirozenou součástí života každého z nás, aktuálně se ze života většiny členů komunity vytrácí a je naší snahou v níže uvedeném projektu jeho fragmenty zachytit a pokusit se, i když v institucionalizované podobě, uchovat a předat je současným i následným generacím.

Myšlenka zřídit Školu folklorních tradic vznikla v souvislosti výše nastíněných problémů v polovině devadesátých let 20. století na půdě Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Zde také byly započaty přípravy kurzu, vytipováni a osloveni lektoři, byla podána žádost o akreditaci kurzu, jež jeho budoucím absolventům potvrzovala rekvalifikaci „lektor a interpret tanečních a hudebních tradic". Hlavní lektorkou kurzu a také třídní profesorkou, jež zajišťovala marginální odbornou gesci, byla v letech 1998 – 2012 Alena Schauerová. Tato vtiskla kurzu jeho podobu, stála od počátku při vytváření učebních plánů, výběru lektorů, skladbě vyučovacích hodin, odpovídala za odbornou úroveň kvalifikace.

Škola folklorních tradic je dvouletý kurz, určený zejména vedoucím dětských i dospělých folklorních kolektivů, pedagogům či zájemcům o folklor, který vznikl z iniciativy odborné veřejnosti v oblasti lidové kultury.

První běh dvouletého rekvalifikačního kurzu probíhal v letech 1998 – 2000 v Jihlavě, organizátory a odbornými gestory byly v té době Ústav lidové kultury, Národní a poradenské středisko pro místní kulturu (NIPOS – ARTAMA Praha) a Folklorní sdružení České republiky. Důvodem ke zřízení tohoto dvouletého kurzu byl především fakt absentujícího vzdělávacího zařízení v oblasti lidové kultury pro vedoucí folklorních kolektivů. Se změnami, které proběhly po roce 1989 v kulturní sféře, byla potřeba nahradit semináře, jež v minulosti poskytovala Okresní krajská střediska a které byly určitým vodítkem a pomocníkem folklorním souborům v jejich práci a také svým způsobem monitorovaly a koordinovaly práci ve folklorních souborech.

Majoritním cílem pořádaného kurzu „Škola folklorních tradic" je tedy především poskytnout odborné znalosti a dovednosti z oblasti lidové kultury, lidové hudby, tance a jiných oborů, jež se uvedené problematiky dotýkají a jejichž znalosti jsou pro vedení souboru nepostradatelné. Výběr vyučovaných předmětů je stanoven vyváženě, od prvního pořádaného kurzu zůstal nezměněn, je složen z následujících předmětů, jež jsou vyučovány uvedenými pedagogy: lidový tanec – praktická část (D. Stavělová, J. Polášková, E. Zehnalová, M. Brtník, D. Pavlíček a další), lidový tanec ve společensko-historickém kontextu (D. Stavělová), úvod do studia lidové hudby a lidových nástrojů, zpěv ve folklorním souboru, sbírky a sběratelé (L. Tyllner), základy choreografie (L. Košíková, B. Eliášová), pohybová průprava (K. Černíčková, R. Danajovič), dětský folklor (Z. Vejvoda), dramaturgie (D. Pavlíček), režijní minimum (D. Pavlíček, B. Rychlík), základy pedagogiky a psychologie (T. Čech), divadelní a dramatické prvky v lidovém projevu (J. Šiktancová), mluvené slovo (O. Strašáková), úvod do studia lidové kultury (M. Lukešová), lidový kroj (M. Šimša), základy anatomie a fyziologie (N. Vomelová). Zmíněná selekce uvedených předmětů klade důraz především na vyvážený poměr mezi technickým zvládnutím jednotlivých žánrů českého a moravského folkloru, jeho scénické ztvárnění a záměr uchovat tradiční lidovou kulturu, celistvost a provázanost taneční a hudební výchovy, rozvíjení tvořivosti a invence posluchačů s právem na vlastní názor s tím, že bude dodržena slohová čistota a pravdivost pohybu či hudebního projevu, schopnost pedagogicky a didakticky s přihlédnutím k psychologickým zvláštnostem členů souborů předávat znalosti a povědomí o tradiční lidové kultuře a folkloru. Velký důraz je kladen především na rozmanitost regionálního materiálu, jenž se projevuje primárně při praktických hodinách lidového tance z nejrůznějších etnografických regionů našeho území. Lektoři těchto praktických hodin jsou pečlivě vybíráni tak, aby ovládali nejen rozmanité lidové tance napříč územím, ale především nejrůznější regionální styly, uměli přiblížit kolorit každé z daných oblastí, a to nejen v oblasti taneční, ale také hudební a slovesné. Znalost terénního materiálu, jeho rozdílnost a rozmanitost i v drobných niancích, je pro posluchače velmi důležitá, zvláště při tvorbě choreografií či tanečních pásem a pořadů, jež jsou zasazeny do konkrétní-

ho lidového prostředí minulosti. Frekventanti kurzu si tímto způsobem osvojují základy lidových tanců z celé oblasti Čech, Moravy i Slezska, jmenovitě se jedná o lidový tanec – Čechy, Haná, Horácko, Slezsko, Slovácko a Valašsko.

Vzdělávací kurz je určen pro zájemce o lidovou kulturu a folklor, převážně se jedná o vedoucí folklorních souborů, absolventy tanečních oborů základních uměleckých škol a další. Předpokladem pro přijetí je úplné středoškolské vzdělání a dvouletá praxe v tanečním tělese, není však výjimkou, že se mezi řadami frekventantů objevují vedoucí hudebních uskupení či pedagogové tanečních oborů základních uměleckých škol.

Výuka v dvouletém kurzu probíhá v osmi devatenáctihodinových blocích, vždy v pátek, v sobotu a v neděli od září do dubna – stejné schéma je pro oba ročníky. Předměty jsou vyučovány v devadesátiminutových přednáškách. Pro pořádání školy je tudíž nutností disponovat odpovídajícími prostorami. Současnému běhu slouží pro realizaci výuky budova Orlovny v brněnských Bohunicích, kde jsou dvě velké tělocvičny pro praktickou výuku a místnost – učebna s projektorem pro výuku teoretickou.

Završením prvního ročníku jsou dílčí závěrečné zkoušky, jejichž úspěšné absolvování je nezbytné pro postup do dalšího ročníku. Každý z frekventantů je povinen splnit písemnou zkoušku z předmětů pedagogika a psychologie, anatomie a fyziologie, hudební teorie a sbírky a sběratelé. Zkouška z praktických dovedností je absolvována z předmětů choreografie, pohybová průprava a konečně i z regionálních tanců včetně čtení zápisu.

Celý kurz je ukončen závěrečnými zkouškami. Jejich stěžejní část tvoří odevzdání závěrečné práce na téma, které bylo předem určeno třídní učitelkou. Témata závěrečných prací jsou vybírána vyváženě tak, aby se v nich zrcadlila kompletní probraná látka předmětu úvod do studia lidové kultury; jedná se o témata reflektující kalendářní obyčeje, rodinné obyčeje, dětský folklor, život v městské či vesnické komunitě, balady i témata napříč jinými žánry. Každý posluchač musí při závěrečné obhajobě práci představit a v praktické ukázce se svými spolužáky předvést vybranou část choreografie. Projeví se zde nejen talent pro vytvoření choreografie, práce se sbírkovým materiálem, hudbou a tvůrčí duch autora, ale také schopnosti pedagogické a osobnost v roli vedoucího. Všechny ostatní absolvované předměty jsou zakončeny zkouškou v různé formě – zpravidla se jedná o písemnou práci nebo test, praktické cvičení, kolokvium či ústní zkoušku.

Lektoři předmětů jsou uznávanými odborníky ve svém oboru, jedná se často o pedagogy vysokých škol, odborné pracovníky Akademie věd, odborné pracovníky muzeí či jiných podobných vědeckých institucí, lektory jsou však také choreografové divadel, tanečních těles a vedoucí tanečních složek poloprofesionálních uměleckých kolektivů. Všichni členové pedagogického sboru jsou také autory odborných článků a publikací.

Do současné doby absolvovalo Školu folklorních tradic již více než tři sta po-

sluchačů, frekventanti se rekrutovali ze všech částí České republiky a výjimečně i ze Slovenska. Po úspěšném absolvování tohoto kurzu by měl být každý absolvent schopen zatančit a naučit lidové tance všech základních regionů Čech, Moravy a Slezska, být schopen prokázat znalosti z historie a typologie lidových tanců, být schopen porozumět notovým zápisům a hudebním úpravám pro lidové muziky, poučeně vytvořit choreograficky taneční a zvykoslovná pásma pro praxi dospělých i dětských folklorních kolektivů, připravit účelnou rozcvičku s cílem upevnění a správného držení těla a zpevnění tanečního pohybu, mít znalost základních etnografických pojmů s cílem uchovávat a ochraňovat tradiční kulturu jako součást nehmotného kulturního dědictví. Nedílnou součástí je také povědomí o dětském folkloru, přístupu k dětem a práci s nimi, znalost základních sbírek a sběratelů v oblasti tradiční lidové kultury, rajonizace etnografických regionů našeho území, diferenciace lidového oděvu, jeho charakteristiky, proměny, stylizace a úpravy pro potřeby folklorních souborů. Absolvent získá také znalosti z pedagogiky a psychologie pro práci s dětskými i dospělými kolektivy a v neposlední řadě také znalosti z oblasti anatomie a fyziologie člověka. Neméně důležité jsou pro práci na jevišti dovednosti v oboru dramaturgie a divadelní režie.

Kurz je pořádán jednou za tři roky, střídavě v Brně, kde velkou část organizačních záležitostí plní Národní ústav lidové kultury, a střídavě v Praze, kde se o organizaci starají pracovníci NIPOS – ARTAMA.

V současné době probíhá v Brně již 7. běh Školy folklorních tradic, který navštěvuje bezmála padesát frekventantů, převážně z Moravy. Z velké části se jedná o vedoucí či členy významných folklorních souborů, nevyjímaje poloprofesionální taneční tělesa. Úlohou a posláním školy není jen předat znalosti a dovednosti o nehmotném kulturním dědictví, ale i jiné důležité aspekty. Jedná se o kulturní výměnu, možnost poznání folklorního materiálu jiných než domácích regionálních tanců a zvyků, neméně důležitou roli hraje i rozšíření obzorů z hlediska pořádání kulturních akcí a v neposlední řadě rozšíření mezilidských vztahů a kontaktů v komunitě zájemců o lidovou kulturu.

Po téměř dvaceti letech fungování Školy folklorních tradic můžeme konstatovat, že se z mnoha absolventů vyprofilovaly výrazné osobnosti v oblasti folkloru a folklorismu, mnohými důkazy jsou například dětské postupové přehlídky folklorních souborů, jež se konají po celém území České republiky, a také významná akce Přehlídka choreografií dospělých folklorních souborů. Často jsou totiž autory nepřehlédnutelných a novátorských choreografií právě absolventi Školy folklorních tradic.

Věříme, že o uvedený projekt bude vysoký zájem i v následujících letech a že se díky umožnění absolvování dalších běhů Školy folklorních tradic v budoucnu vyprofilují mnohé výrazné osobnosti folkloristické scény či noví autoři festivalových pořadů.

Literatura

Keller, J.: Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1992.
Lukešová, M.: Škola folklorních tradic. Národopisná revue 2, 2016. s. 174 -175.
Schauerová, A.: Kde jsme doma: Mentální reprezentace domova jako výraz kulturního vědomí dětí z folklorních souborů. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997.
Schauerová, A. a kol.: Ke kořenům domova. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1999.

■■■

Mgr. Markéta Lukešová
Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Vyštudovala odbor etnológia a muzeológia na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Od roku 2008 pracuje v Národnom ústave ľudovej kultúry ako výskumná a vývojová pracovníčka – etnografka. Vo svojej odbornej práci sa zaoberá folklorizmom, projektom Způsoby prezentace tradiční lidové kultury v muzeích v přírodě, ktorého náplňou je vzdelávanie v oblasti tradičnej ľudovej kultúry, príprava interaktívnych prehliadkových okruhov v múzeu dediny juhovýchodnej Moravy v Strážnici a získavanie nových poznatkov v oblasti prezentácie tradičnej ľudovej kultúry v zahraničí. Je národnou delegátkou českej národnej sekcie CIOFF, je členkou Odbornej rady pre folklór ČR. V oblasti edukácie a vzdelávania sa primárne venuje realizácii diskusného kolokvia Siločáry duše dítěte a tiež Školy folklorních tradic.

marketalukesova@centrum.cz

Dom tradičnej kultúry Gemera

■ Helena Novotná

Gemerské osvetové stredisko

Pôsobnosť organizácie vymedzuje Zákon o kultúrno-osvetovej činnosti č. 189/2015 Z. z. a zriaďovacia listina pod číslom 3902/2008-RU18/36127.

Organizácia sa dlhodobo riadi strategickými a koncepčnými materiálmi zriaďovateľa, prijatými Zastupiteľstvom KSK – Stratégiou rozvoja kultúry v Košickom samosprávnom kraji a Koncepciou starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru v Košickom samosprávnom kraji na obdobie rokov 2008 – 2015.

V roku 2016 boli zástupcovia našej organizácie zaradení do pracovnej skupiny KSK pre tvorbu nových strategických materiálov na ďalšie plánovacie obdobie.

Organizačnými zložkami Gemerského osvetového strediska (GOS) sú rožňavská hvezdáreň zverená do správy majetku v zmysle uznesenia Zastupiteľstva Košického samosprávneho kraja č. 524/2008 a od roku 2015 aj kino Apollo – v súlade s cieľmi projektu rekonštrukcie budovy GOS –, ktoré zabezpečuje pravidelné premietanie filmov rôznych žánrov pre rôzne vekové kategórie. Je zriadené v multifunkčnej sále Domu tradičnej kultúry Gemera.

Sídlo Gemerského osvetového strediska

Budova GOS na Betliarskej 8 v Rožňave je zapísaná do zoznamu pamiatkovo chránených objektov. Nachádza sa v centre mesta, z námestia smerom na Betliar. Budova pôvodne bola jednopodlažná v tvare „U“ s predným a zadným dvorom so samostatnými vstupy priamo z ulice. Dom bol postavený v roku 1907 a dostal názov Katolikus legényegylet és tanoncotthon (vo významovom preklade Katolícky tovarišský spolok). Podľa archívnych údajov vieme, že ho stavali dobrovoľníci z milodarov alebo učni v rámci svojej praxe. Dom od začiatku slúžil kultúre, stretávali sa tu rôzne spolky, organizovali sa kultúrno-spoločenské podujatia a pod. Po roku 1948 objekt prešiel do majetku štátu a cca od roku 1953 tu má až do súčasnosti sídlo regionálne osvetové stredisko pod rôznymi názvami (Osvetový dom, Okresné osvetové stredisko, Regionálne kultúrne centrum) a v správe majetku rôznych zriaďovateľov (Okresný národný výbor v Rožňave, Krajský národný výbor v Košiciach, Ministerstvo kultúry SR,

Krajský úrad v Košiciach). V súčasnosti tu sídli Gemerské osvetové stredisko v zriaďovateľskej pôsobnosti Košického samosprávneho kraja, ktorý je vlastníkom predmetnej nehnuteľnosti.

Činnosť osvetového zariadenia v minulosti (do roku 1989) bola v súlade s príslušnou ideológiou doby, avšak vždy išlo o aktivity miestnej kultúry. Už za socializmu sa tu konali tanečné domy, zábavy, amatérske divadlo, výstavy, kino, neskôr klubové činnosti amatérskeho filmu a pod. V rokoch 1984 a 1985 budova prešla nutnou, ale veľmi necitlivou rekonštrukciou a, žiaľ, do jej zveľaďovania a modernizácie sa investovalo veľmi málo, riešili sa iba havarijné stavy.

Košický samosprávny kraj podal v roku 2009 projekt na komplexnú obnovu objektu s názvom DOM TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY GEMERA. Tento projekt sa realizoval v rokoch 2014 – 2015 a budova bola skolaudovaná vo februári 2015. Vzhľadom na to, že táto rozsiahla rekonštrukcia neriešila interiérové vybavenie, zariaďovanie interiéru prebiehalo podľa etáp a jeho dokončenie je plánované do konca roka 2017.

Dom tradičnej kultúry Gemera

vznikol z pôvodnej meštianskej budovy na základe komplexnej obnovy a verejnosti otvoril svoje brány 9. apríla 2015. Celkové výdavky na obnovu presiahli milión stotisíc eur. Podstatnú časť tvoril nenávratný finančný príspevok, ktorý Košický samosprávny kraj získal prostredníctvom Regionálneho operačného programu z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF).

KSK sa úspešne uchádzal o pomoc z Regionálneho operačného programu, prioritnej osi 3 – Posilnenie kultúrneho potenciálu regiónov a infraštruktúra cestovného ruchu, opatrenie 3.1, oblasť podpory 3.1b. Posilnenie kultúrneho potenciálu regiónov – intervencie do nehnuteľných kultúrnych pamiatok. Celkové výdavky na realizáciu aktivít projektu boli 1 123 756 eur, celkové oprávnené výdavky 1 028 866 eur, výška nenávratného finančného príspevku z ERDF 977 423 eur, čo tvorí 95 % celkových oprávnených výdavkov. KSK sa na spolufinancovaní podieľal piatimi percentami. Autorkou projektu bola Ing. arch. Daniela Leštáková. Zhotoviteľom stavby bolo Združenie Košice EHMK 2013, líder združenia spoločnosť Stavby mostov Slovakia, a. s., Banská Bystrica, člen združenia NORTH EAST, s. r. o., Prešov.

Rekonštrukcia objektu

neriešila interiérové vybavenie, iba vrátila budovu do podoby, ktorá vychádza z pôvodného architektonického konceptu a zároveň zodpovedá súčasným potrebám. Keďže ide o národnú kultúrnu pamiatku, pri prácach sa museli rešpektovať prísne pravidlá, no rekonštrukcia musela priniesť novú kvalitu pre prevádzku z technického aj funkčného hľadiska v súlade s Koncepciou starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru KSK. V budove vznikli priestory s novým

využitím – multifunkčná sála, remeselné dielne, miestnosti pre klubovú a vzdelávaciu činnosť. Celkom nové podkrovie využíva Gemerské osvetové stredisko na administratívnu prácu. Dvor (átrium) príležitostne slúži ako priestor na kultúrne podujatia menšieho rozsahu, projekciu klubových filmov či organizovanie tematických folklórnych večerov. Rozsiahla rekonštrukcia sa týkala inžinierskych sietí vrátane vzduchotechniky. Objekt bol očistený od doterajších nevhodných stavebných zásahov. Zateplili sa obvodové konštrukcie okrem uličnej fasády, ktorá má bohatú štukovú výzdobu a bosáž. Prízemie je rozdelené dvoma vstupmi na prezentačno-spoločenskú časť a časť tvorivých dielní.

V podkroví po výmene strešnej krytiny a inštalovaní nových okien je umiestnená administratíva a miestnosť pre lektorov. V suteréne sa rekonštruovala plynová kotolňa a vznikla nová strojovňa vzduchotechniky. Komplexná regulácia systému vykurovania umožní efektívne vykurovanie s vysokou úsporou zemného plynu. Exteriérové úpravy sa dotkli zadného dvora aj átria.

Interiér

sa postupne zariaďuje po etapách od apríla 2015 z finančných zdrojov Košického samosprávneho kraja. V rámci prvej etapy sa sprístupnila multifunkčná spoločenská sála s kapacitou 80 miest na sedenie. Sála je vybavená profesionálnou výstavníckou a multimediálnou technikou. V rámci tejto etapy sa do konca roka 2015 zariadili a sprístupnili verejnosti remeselnícke dielne – tkáčska a hrnčiarska. V podkroví sa zariadili kancelárie pre zamestnancov GOS. V ďalšej etape sa zariadili miestnosti pre audiovizuálnu a gastronomickú dielňu, v podkroví vznikli denné miestnosti pre lektorov a dokončili sa interiérové úpravy multifunkčnej sály a výstavných priestorov. Na prízemí v prvej a druhej etape zariaďovania, v rokoch 2015 a 2016, vznikli priestory s novým využitím – recepcia, multifunkčná sála, foyer, kino Apollo, kaviareň – miestnosť na klubovú, vzdelávaciu a výstavnú činnosť. V súčinnosti s Úradom KSK sme prijali internú koncepciu na postup zariadenia interiéru na roky 2016 – 2017, a to v niekoľkých etapách realizácie.

Celkové investície pre interiérové vybavenie boli vo výške 115 000 € z prostriedkov Košického samosprávneho kraja.

Tkáčska dielňa

je zariadená autentickým ľudovým nábytkom, tkáčskymi krosnami, detskými krosienkami v rôznych veľkostiach a množstvom drobných pomôcok a náradia na ďalšie textilné techniky ako tkanie na ráme, pletenie na krosienkach, tkanie na doštičke alebo paličkovanie čipiek a výroba cigánskej tkanice. V rámci exkurzie návštevník dostane odborný výklad týkajúci sa teoretickej, ale i praktickej časti výroby tkanín rôznymi technikami. Návštevníka oboznamujeme so zložením tkáčskeho stavu, so základnými poznatkami o tkaní a zásadami, ktoré treba

dodržiavať pri tkaní na tkáčskom stave. Poskytujeme možnosť odskúšať si jednoduché techniky. Naučiť sa jednotlivé techniky je možné v rámci tvorivých dielní alebo kurzov organizovaných pre deti aj pre dospelých.

Okrem tkania návštevníkom ponúkame aj možnosť naučiť sa rôzne tradičné textilné techniky a výrobu rôznych dekoratívnych a úžitkových predmetov z prírodných materiálov.

Hrnčiarska dielňa

V roku 2016 sme dokončili zariadenie interiéru hrnčiarskej dielne, ktorá je vybavená a plne funkčná na výrobu keramiky. V súčasnosti disponujeme tromi elektrickými hrnčiarskymi kruhmi, elektrickou vypaľovacou pecou s objemom 170 litrov, rôznym náradím, pomôckami, engobami, glazúrami a, samozrejme, dostatočným množstvom niekoľkých druhov hrnčiarskej hliny. Počas exkurzie návštevník dostane informácie o histórii hrnčiarstva v Gemeri, zoznámi sa s teoretickými poznatkami procesu výroby keramiky. Vyskúšať si prácu s hlinou je možné v rámci tvorivých dielní alebo kurzov organizovaných pre deti aj pre dospelých. Kapacita dielne je max. 12 osôb.

Gastronomická dielňa

Najnáročnejšou, zároveň aj finančne najnákladnejšou etapou bolo zariadenie interiéru gastronomickej dielne, ktorej pýchou je tradičná kachľová pec s otvoreným ohniskom, ohrevom vody, pecou na pečenie chleba a ležoviskom, ktorá okrem štandardných hygienických a bezpečnostných požiadaviek spĺňa znaky gemerskej ľudovej architektúry typické pre vidiecke sídla.

Dielňa slúži na prezentáciu prípravy tradičných gemerských jedál, ale aj pre exkurzie, kde návštevník dostáva odborný výklad z oblasti kultúry bývania v Gemeri s dôrazom na funkciu kuchyne a spôsoby prípravy jedál.

Zariadenie gastronomickej dielne spĺňa štandardné hygienické, bezpečnostné a technické parametre. Nábytok z masívu je vyrobený na mieru a voľne napodobňuje autentické kuchynské zariadenie typické pre kultúru bývania v Gemeri na prelome 19. a 20. storočia so zreteľom na pôvodné prvky zdobenia, s možnosťou ich kombinovania so starožitnými kusmi nábytku.

Hudobná dielňa

je vybavená funkčnými replikami autentických ľudových hudobných nástrojov z dielne majstra ľudovej umeleckej výroby Tibora Koblíčeka vrátane tradičných hudobných nástrojov (citary, gajdy, zvonce, píšťaly, fujary, ozembuchy a pod.) Náš zamestnanec, etnomuzikológ, poskytuje odborný výklad – zážitkovú prednášku s cieľom spoznávať jednoduchý hudobný inštrumentár s funkciami a využitím v spojení s ukážkou hry na konkrétnych nástrojoch. Kapacita: dospelí max. 10, deti max. 12.

Nový DOM – nový názov, nové logo

Napriek hektickému obdobiu sťahovania a zariaďovania, tvorby novej kultúrnej ponuky a množstvu verejných obstarávaní, medzi príjemné a tvorivé činnosti patrili naše už zaužívané kreatívne porady. Okrem mnohých inovatívnych nápadov vznikol aj názov našej ustanovizne DOM TRADIČNEJ KULTÚRY GEMERA. Pre potreby budovania značky a firemnej identity bola tvorba nového loga a sloganu samozrejmosťou. Pre spracovanie zadania boli definované pojmy „rozmanitosť, tvorivosť, zručnosť a tradície" s cieľovými asociáciami, ktoré podľa zamestnancov najviac vystihujú naše zámery pri realizácii nových aktivít. Za nový symbol sme navrhli strom, vyše storočný platan, ktorý sa nachádza na zadnom dvore Domu TKG. Platan – v regióne ojedinelý strom – ako symbol nového života, ktorý vyžaruje múdrosť, silu, sebavedomie, stabilitu a pokoj. Platan ako symbol veľkorysosti a ochrany.

Slogan „dedičstvo inšpiruje" vznikol ako logické spojenie myšlienky zachovania kultúrneho dedičstva Gemera v kontexte sloganu KSK – Košický samosprávny kraj plný inšpirácie.

... nový DOM, nový začiatok aj pre zamestnancov

Nová kultúrna ponuka Gemerského osvetového strediska bola vytvorená tak, aby zohľadnila koncepčné a strategické zámery Košického samosprávneho kraja pre oblasť rozvoja kultúry a cestovného ruchu, ako aj Koncepcie rozvoja tradičnej ľudovej kultúry KSK. Samozrejme, aj so zreteľom na novovytvorené podmienky na nové aktivity a činnosti, najmä však so zreteľom na aktuálne potreby obyvateľstva regiónu.

Vďaka novým možnostiam a technickej vybavenosti zrekonštruovaných priestorov bola vypracovaná a priebežne je aktualizovaná programová ponuka GOS podľa cieľových skupín, ponúkaná verejnosti v sezónnych balíčkoch. Ponuka je premenná a širokospektrálna, vzhľadom na to, že spravujeme aj rožňavskú hvezdáreň a novovzniknuté kino Apollo, ktoré sme zriadili v multifunkčnej sále Domu tradičnej kultúry Gemera.

Mimoriadne veľký dôraz kladieme na vznik a trvalú udržateľnosť nových podujatí a aktivít z oblasti tradičnej kultúry Gemera, viažucich sa na ľudové tradície, zvyky a obyčaje či kalendárne sviatky.

Revitalizáciou objektu GOS sa teda výrazne zmenila aj činnosť organizácie, ktorá sa čoraz výraznejšie špecifikuje. Sústreďuje sa na rozvoj tradičnej ľudovej kultúry Gemera a na rozvoj tradičnej remeselníckej výroby, na ich monitorovanie, zdokumentovanie a propagáciu formou vzdelávania, prezentácie, výskumnej a výstavnej činnosti.

V súlade s novými tézami poslania našej organizácie sme našu činnosť prispôsobili novým podmienkam a možnostiam, ktoré poskytuje Dom tradičnej

kultúry Gemera. Tvoríme vhodné a inovatívne formy vzdelávacích a kultúrno-osvetových aktivít. Úspešne realizujeme kurzy pre dospelých (hrnčiarsky, tkanie, paličkovanie) a remeselnícke aktivity pre rodiny s deťmi.

V rámci kultúrno-osvetových zariadení KSK sa postupne profilujeme na špecializované pracovisko – centrum zachovania a rozvíjania hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva pre región horného Gemera. Zároveň sa profilujeme na vzdelávacie stredisko pre kultúrne organizácie KSK z oblasti tradičných remesiel.

Ukazovatele úspešnosti

Nárast jednotlivých ukazovateľov v oblastiach hospodárenia organizácie a návštevnosti potvrdzuje pozitívne smerovanie organizácie tak z hľadiska efektívneho nakladania s verejnými prostriedkami, ako aj z hľadiska manažovania a organizácie práce. Súvisí to s dobre nastavenými cieľmi a parametrami činnosti organizácie a smerovaním k špecializovaným neroztrieštеným aktivitám. Hospodársky rok 2016 sme uzavreli so ziskom 1.699,50.- €. Tento výsledok sme dosiahli prekročením naplnenia príjmov z vlastnej činnosti vrátane aj iných mimorozpočtových príjmov takto:

- príjem z kultúrnych poukazov oproti predošlému roku – viac o 326 %,
- nárast na refundáciu miezd zamestnancov cez UPSVaR – viac o 96,9 %
- príjem z vlastnej činnosti – viac o 13,9 %.

Zaujímavé sú aj ukazovatele úspešnosti, ktoré meriame počtom organizovaných aktivít a počtom návštevníkov.

- počet aktivít organizovaných GOS – viac o 53 %,
- počet platiacich návštevníkov – viac o 23,3 %,
- celkový počet návštevníkov – menej o 0,8 %

Z uvedených výsledkov je zrejmé, že celkový počet návštevníkov udržiavame na úrovni predošlého roka, avšak zvyšuje sa počet platiacich návštevníkov, čo považujeme za veľmi pozitívny jav. Zaujímavým ukazovateľom je vysoký nárast aktivít pri mierne klesajúcej celkovej návštevnosti. Vyplýva to z toho, že návštevníkom poskytujeme aj také kultúrne služby (aktivity), ktoré sa konajú v rámci samostatných aktivít. Sú to najmä tvorivé aktivity v remeselných dielničkach, keď návštevník počas jednej návštevy Domu tradičnej kultúry Gemera absolvuje za sebou niekoľko (obvykle 3-4) 60-minútových blokov.

Záver

Revitalizáciou objektu GOS výrazne sa zmenila aj činnosť organizácie. Vyplýva to z toho, že obnovou budovy a priľahlého areálu GOS došlo k zmene využiteľnosti objektu, a tak v zmysle cieľov projektu rekonštrukcie z pôvodnej ad-

ministratívnej budovy vznikol Dom tradičnej kultúry Gemera. Hlavné činnosti, ktoré organizácia vykonáva, sa postupne špecifikujú. Sústreďujú sa na rozvoj tradičnej ľudovej kultúry Gemera, na rozvoj tradičnej remeselníckej výroby, ich monitorovanie, zdokumentovanie a propagáciu formou vzdelávania, prezentácie, výskumnej a výstavnej činnosti.

Tvoríme nové aktivity pre verejnosť – samostatne pre jednotlivé cieľové skupiny, národnostné menšiny a etnické skupiny. V súlade s novými tézami poslania GOS svoju činnosť prispôsobujeme novým podmienkam a možnostiam, ktoré poskytuje Dom tradičnej kultúry Gemera. Tvoríme vhodné a inovatívne formy vzdelávacích a kultúrno-osvetových aktivít.

Rekonštrukcia objektu GOS a následný vznik Domu tradičnej kultúry Gemera je dobrým príkladom toho, že do kultúry sa oplatí investovať. Postupnou špecializáciou činnosti a vďaka podpore zriaďovateľa a efektívnemu manažovaniu organizácie sa vo veľmi krátkom čase objavili prvé pozitívne výsledky úspešnosti.

Gemerské osvetové stredisko sa stáva uznávaným a odbornou obcou vysoko hodnoteným kultúrno-osvetovým zariadením Košického samosprávneho kraja s regionálnou pôsobnosťou so špecializovaným zameraním na ochranu a rozvoj nehmotného a hmotného kultúrneho dedičstva prostredníctvom edukačných a prezentačných aktivít v oblastiach tanečného, hudobného a slovesného folklóru a tradičnej remeselnej výroby. Vytvára predpoklady, aby sa v budúcnosti stalo krajským metodickým a vzdelávacím centrom pre oblasť tradičnej remeselnej výroby.

■ ■ ■

Mgr. Helena Novotná
riaditeľka Gemerského osvetového strediska v Rožňave

Po ukončení vysokoškolského štúdia na Katedre andragogiky Univerzity Palackého v Olomouci v roku 1985 pracovala ako vedúca odboru kultúry na Mestskom národnom výbore v Rožňave, kde pôsobila do roku 1994. Od 1. 6. 1996 je riaditeľkou Gemerského osvetového strediska v Rožňave. V rokoch 2011 – 2013 pôsobila ako kreatívna manažérka projektu Košického samosprávneho kraja – Rozprávkový košický kraj. Je aktívnou členkou niekoľkých regionálnych mimovládnych organizácií z oblasti miestnej kultúry, od roku 2014 je členkou komisie vzdelávania, kultúry, mládeže a športu mestského zastupiteľstva v Rožňave. V roku 2016 bola opätovne zvolená do Rady riaditeľov kultúrnych zariadení Košického samosprávneho kraja.

novotna.helena@gos.sk

Vinohradníctvo a vinárstvo v Skalickom vinohradníckom rajóne ako kultúrne dedičstvo

■ Ľudovít Bránecký

Skalický vinohradnícky rajón a Záhorský vinohradnícky rajón spadá do Malokarpatskej vinohradníckej oblasti, aj keď sa nachádza na svahoch Bielych Karpát. To je len jedna z anomálií, ktoré sa v legislatíve SR v oblasti vinohradníctva a vinárstva nachádzajú, ale z pohľadu historického postavenia tejto poľnohospodárskej a spoločenskej aktivity je vlastne úplne nepodstatná a v tomto príspevku sa ňou nebudeme zaoberať. Skalický vinohradnícky rajón je spolu so Záhorským vinohradníckym rajónom najsevernejšou vinohradníckou oblasťou na Slovensku. Historicky sa pôvod vinohradníctva a vinárstva datuje do obdobia Keltov, ale preukázateľné doklady sú od 15. storočia. V dnešných dňoch sa význam Záhorskej vinohradníckej oblasti takmer úplne stratil. Našťastie Skalická vinohradnícka oblasť naberá na význame a povedomí nielen na Slovensku, ale aj v okolitých krajinách, najmä v Českej republike. S Českou republikou, presnejšie povedané s Vinohradníckou oblasťou Morava nás spájajú okrem geografického prepojenia aj spoločné tradície, odrodová zhoda, ako aj technicko-technologická podobnosť vinohradníctva a vinárstva. Pred vznikom samostatnej Slovenskej republiky boli naše vinárstva úzko prepojené.

Od počiatkov vinohradníctva a vinárstva v Skalici a okolí sa vinohrady nachádzajú na rovnakých polohách a aj ich názvy dosvedčujú ich starobylý pôvod (napríklad Staré Hory, Koziny, Propaste a pod.). Vinohradníctvo a vinárstvo bolo vždy len doplnkovou poľnohospodárskou činnosťou na rozšírenie sortimentu produktov a pre vlastnú spotrebu. Tohto dokladom sú malé výmery jednotlivých vinohradov, ktoré len v niekoľkých prípadoch presahovali 1 hektár. Až v dvadsiatom storočí sa začali budovať väčšie výmery vinohradov do 5 hektárov a najväčšie vinohradnícke plochy vybudovalo Roľnícke družstvo, ktoré obrábalo v čase svojho najväčšieho rozvoja takmer 120 ha. Teraz štafetu preberajú malé rodinné farmy alebo farmy, ktoré sú nástupníkmi po roľníckych družstvách či štátnych majetkoch. Prejavilo sa to aj v našom regióne. Vznikli nové vinárstva a vysadilo sa niekoľko hektárov nových viníc. Každé obdobie má aj svoje spoločenské korene. Vinohradníci a vinári sa vždy snažili združovať. Ako prvé vzniklo pred viac ako tristo rokmi v Skalici spoločenstvo URBANISTOV, začiatkom 20. storočia vznikol Vinohradnícky spolek a v roku 2003 bolo založené občianske združenie Vínna cesta Záhorie, ktoré je dnes lídrom v oblasti podpory rozvoja vinohradníctva a vinárstva, marketingu a ochrannej známky Skalický rubín.

Vinohradnícke plochy sa nachádzali v extraviláne, mnohokrát vzdialené aj niekoľko kilometrov od mesta, a preto vznikla nutnosť budovania zariadení na spracovanie hrozna a uloženie vína. Tieto zariadenia, ktorých prvotný pôvod vlastne ani nepoznáme, sa volali jednoducho „búdy". Zo začiatku to boli len podzemné pivničné priestory so zapusteným vstupom, neskoršie pribúdali tzv. prešovne na spracovanie hrozna a dnes sú to takmer rodinné sídla, presahujúce 100 štvorcových metrov zastavanej plochy.

Vinohradníctvo a vinárstvo sa tak stávalo jedným z poľnohospodárskych odvetví a neskôr sa niektorí roľníci naň špecializovali. Nastalo obdobie, keď sa víno stalo obchodným artiklom spojeným nielen s obchodom samotným, ale aj dnes známym pojmom marketing. Práve ten bol základom vzniku najznámejšieho vína zo Skalice – Skalického rubína, ktorý v tomto roku získava veľmi dôležité ochranné označenie, a to „chránené označenie pôvodu" v Európskej únii, čím sa stáva popri Skalickom trdelníku, držiteľovi označenia „chránené zemepisné označenie, druhým potravinárskym výrobkom na území mesta Skalice, ktorý sa hrdí takýmto ochranným označením v rámci celej Európskej únie. Začiatky Skalického rubína sú v dvadsiatych rokoch minulého storočia, keď sa po prvej svetovej vojne rozšírila chudokrvnosť, čo je nedostatok železa v ľudskom organizme. Vtedy sa preukázalo pozitívne pitie skalického červeného vína, ktoré vďaka svojmu zloženiu malo pozitívny vplyv na liečbu tohto ochorenia. Jeho významným presadzovateľom bol významný skalický rodák MUDr. Pavel Blaho, ktorý pracoval ako kúpeľný lekár v neďalekých Luhačoviciach v Českej republike. Dnes vieme, že základom tohto zdravotného pôsobenia nebol obsah železa v tomto víne, ale vysoký obsah antioxidantov (i keď dnes používanie tohto vína na lekárske účely už nie je také významné). Túto prednosť víno získava z pôdy, na ktorej sú vinice vysadené, lebo ide o sopečnú vyvreninu s veľmi dobrými pôdnymi vlastnosťami. Táto pôda sa nachádza len na geograficky veľmi malom území, a to v katastroch mesta Skalica a obcí Mokrý Háj, Radošovce, Popudinské Močidlany, Prietržka a Vrádište. Vinohradníci a vinári si boli vedomí tejto skutočnosti, a preto sa im darilo víno predávať do ďalekej Bratislavy, Viedne, ba až do Prahy. V dvadsiatych rokoch minulého storočia tak iniciatívu prevzala akciová spoločnosť Kráľovské vínne sklepy, ktorá od Brna až po Prahu vlastnila a prevádzkovala mnohé vinárne, kde práve toto víno zo Skalice ponúkala. Keďže potrebovali pre svojich zákazníkov zabezpečovať opakovanú kvalitu dodávok vína, podarilo sa im donútiť skalických vinohradníkov a vinárov kupážovať víno do spoločných dávok a tak vznikol Skalický rubín. Pod týmto názvom ho ponúkali vo svojich prevádzkach. Po druhej svetovej vojne a vzniku socialistického štátu táto forma spolupráce sedliakov zanikla, ale nastúpili Vinárske závody Bratislava-Rača, ktoré si ako prvé Skalický rubín patentovali pod ochrannou známkou. V tomto období patril Skalický rubín medzi veľmi kvalitné vína na československom trhu a dopyt po ňom bol veľmi veľký. Po roku 1980 sa však táto značka vína takmer vytratila

z trhu a jej záchrana zostala zasa len na drobných vinohradníkoch a vinároch v Skalici a blízkom okolí. Skalický rubín dnes stavia svoju budúcnosť na známosti tejto značky, jej tradícii a kvalite, a preto sa nemusíme obávať o jej budúcnosť.

Dnešní nositelia tradícií pestovania hrozna a výroby vína v Skalickom vinohradníckom rajóne majú na čom stavať, pomaly sa rozširujú rady oficiálnych výrobcov vína, rozširuje sa ponuka služieb s vínom a s ním spojených tradícií i prezentácia tohto krásneho regiónu. Nemusíme sa teda obávať o zachovanie tradícií spojených s vinohradníctvom a vinárstvom, ktoré v našom regióne majú naozaj hlboké korene. Naša krajina, aj keď rozlohou malá, je bohatá na kultúrne dedičstvo, a to najmä preto, že naše kultúrne dedičstvo je veľmi rozmanité od folklóru cez kultúrne dejiny a historické pamiatky až po prácu našich predkov, čo položili základy mnohých remeselných a poľnohospodárskych činností, ktoré dnes hrdo prezentujeme. V našej oblasti je to určite vinohradníctvo a vinárstvo a neplatí to len na Skalicu a okolie, ale aj na ostatné vinohradnícke oblastii Slovenska, Tokaj nevynímajúc. Práca s takým ušľachtilým produktom, ako je hrozno a víno, lebo z hrozna nevyrábame len víno, ale aj ďalšie produkty ako hroznové šťavy, vínny ocot a pod., sa dedí z generácie na generáciu. Dočítame sa o nich v historických publikáciách, v beletrii i náučnej literatúre.

Do dnešných dní sa u vinárov zachovávajú tradície pravidelného stretávania a ochutnávania vín na susedskej úrovni, ale aj na úrovni celoštátnych výstav vín s medzinárodnou účasťou. Mladé víno uvádzajú vinári na trh v prvý novembrový štvrtok a väčšinou pri tom organizujú ochutnávku svätomartinských vín. V Skalici sa mladé vína otvárajú 11. 11. o 11 hodine a 11 minúte. Na Katarínu sa vinári schádzajú pri mladých vínach, aby zistili ich zdravotný stav a perspektívu vývoja. Pri tejto príležitosti sa za účasti cirkevných predstaviteľov rímskokatolíckej cirkvi aj evanjelickej cirkvi koná svätenie mladých vín a samozrejmé je, že hlavnou vzorkou je vždy Skalický rubín od niektorého zo známych vinárov. Vianočné sviatky sú tiež obdobím, keď sa vinári stretávajú pri víne, aj keď v tomto čase ide viac-menej o menšie spoločenstvá vinárov a najvhodnejším priestorom na to sú práve búdy. Ďalším tradičným stretnutím je „fašang". Posledný utorok pred pôstnym obdobím sa oslavuje nielen medzi vinármi, ale aj folkloristami, konajú sa obecné zabíjačky a zábavy. U nás je najznámejší fašang v búde, kde okrem prechutnania vín sa zaspieva niekoľko pesničiek. O polnoci sa stretnutie končí. Potom nastáva obdobie výstav vín od Jozefovských ochutnávok po regionálne, okresné a celoštátne. Prvá výstava vín na Slovensku sa konala v Skalici v roku 1908. Veľká tradícia a skúsenosti sú lákadlom pre vystavovateľov aj návštevníkov. Všetky uvedené aktivity vznikali prirodzene, spontánne a majú dlhoročnú tradíciu. Preto môžeme smelo tvrdiť, že vinohradníctvo a vinárstvo patrí medzi naše kultúrne dedičstvo. Dôležité je, že na aktivitách vinárov sa zúčastňuje veľmi veľa mladých ľudí, ktorí tak prirodzene tieto aktivity zaraďujú do svojho života a tým zabezpečujú udržiavanie nášho kultúrneho dedičstva.

Skalické búdy sa stávajú pojmom. Lákajú návštevníkov na prehliadku, ktorá sa koná pravidelne od roku 2010 vždy na konci októbra. Každý rok sa ich prezentuje čoraz viac, ale aj keď už býva otvorených viac ako 60 búd, je to stále len necelá desatina. Za posledné roky sa ich výstavba tak rozšírila, že dnes ich evidencia má už štvorciferný údaj. Najstaršie z nich sa nachádzajú na južnej strane mesta v blízkosti kostolíka sv. Urbana, ktorý ešte pred päťdesiatimi rokmi bol ďaleko mimo mesta, no dnes už je súčasťou okrajovej rodinnej zástavby. Tieto búdy si zaslúžia, aby boli zachované vo svojom pôvodnom charaktere, preto aj samotné mesto Skalica podporuje ich zachovanie v dobrom technickom stave. Hlavný charakter je stále rovnaký. Základom je podzemná, vo väčšine prípadov klenbová pivnica rôznej dĺžky. Tie najmenšie majú len necelých päť metrov, no nájdu sa aj pivnice s viac ako päťdesiatmetrovou dĺžkou a príslušnou šírkou a výškou, do ktorých sa dalo vojsť aj s konským záprahom. Tieto pivnice sa nachádzajú celé pod zemou, aby v nich bola stála teplota. Niektoré sa nachádzajú aj 5 metrov pod povrchom. Pred pivnicou (po skalicky „sklepom“) je postavená prešovňa, t. j. miestnosť na spracovanie hrozna. Niektoré mali v bočnom trakte malú odpočiváreň. Postupom času a s vývojom charakteru búd sa začali stavať nadzemné časti nad prešovňou a neskôr aj nad pivnicou. Tieto začali slúžiť na odpočinok majiteľa a priestor na stretávanie vinárov a búdarov. Dnes sa tieto priestory rozšírili o podkrovné miestnosti, vhodné na ubytovanie, čo sa stáva novou formou využívania búd. Veľmi dobrou kombináciou je aj spojenie využívania búd s turistikou a cykloturistikou.

■ ■ ■

Ing. Ľudovít Bránecký
predseda občianskeho združenia Vínna cesta Záhorie.

Je vyštudovaný elektrotechnický inžinier, 29 rokov pracuje vo vysokých manažérskych funkciách najprv v priemysle a aktuálne v samospráve. Od detstva sa venuje vinohradníctvu a vinárstvu. Pätnásť rokov bol predsedom Vinohradníckeho spolku v Skalici a desať rokov je predsedom občianskeho združenia Vínna cesta Záhorie. Je registrovaný ako oficiálny výrobca vína. Venuje sa tiež histórii vinohradníctva a vinárstva v Skalickom vinohradníckom rajóne.

konatel@smmskalica.sk

Skalické vinohrady a búdy ako zdroj národného kultúrneho dedičstva

■ Pavol Dinka

Skalické vinohrady, búdy, víno, život vinohradníkov a vinárov na úpätí Bielych Karpát predstavujú nevyčerpateľnú historickú studnicu, bohaté tradície, od ktorých sa už od 15. storočia odvíjal život obyvateľov mesta. Prvou písomnou zmienkou o skalickom vinohradníctve (hoci reálne existovalo dávno predtým) je list ostrihomského diecézneho arcibiskupa a kardinála Dionýza zo Seče (z 8. marca 1450), v ktorom vyjadril súhlas so zbúraním farského kostola a s postavením nového, väčšieho, a zároveň oslobodil od cirkevného desiatka vyklčované a obnovené pozemky, zvané vinohrady Novosády (výnos z nich mal ísť na údržbu nového trojloďového gotického chrámu).

Produkcia vína v perle Záhoria patrila od začiatku k významným hospodárskym artiklom, ktoré sa veľkou mierou zaslúžili o jej rozvoj, o to, že sa postupne stala po Bratislave a Trnave tretím najdôležitejším centrom na západnom Slovensku – nie nadarmo Skaličania vraveli, že vinohrad ťa oblečie, pravda, nezabúdali ani na to, že môže aj vyzliecť. Chýr o dobrom rubínovom moku sa rozletel po celom Uhorsku, kupovali si ho králi, kniežatá a grófi, skalickí mešťania ho hojne využívali ako prostriedok na získavanie rozličných privilégií a výsad (platí to aj dnes), dodávali ho kardinálom, arcibiskupom, palatínom.

Podľa listinných prameňov mesta magistrát písal 3. januára 1494 mestu Bratislava, aby im poradili, ako riešiť otázky horenského (vinohradníckeho) práva. Pýtali sa: Má vinohradnícky richtár (horný) a jeho prísediaci (horníci) skladať prísahu? Ako potrestať tovarichárov za nekvalitnú prácu vo vinohradoch? Čo s tými, čo nechajú vinohrad „na pusto"? Kto má predkupné právo na vinohrad, či majiteľ susedného pozemku, alebo príbuzní? Komu patrí ovocie zo stromu, keď padne na cudzí pozemok? Môže sused žiadať odstrániť strom, ak cloní jeho vinohradu? Aká odmena patrí magistrovi hôr a jeho radcom, ak idú do vinohradov zisťovať škodu?

Skalické víno zachutilo aj ostrihomskému arcibiskupovi Antonovi Vrančičovi. Ten dal v roku 1571 príkaz svojmu správcovi, aby skalické a senecké víno nechal pre jeho potrebu a pezinské a jurské predal (Pezinčanov a Jurčanov to muselo poriadne škrieť).

Skalické víno sa stalo žiadaným aj na stole palatína Juraja Turza. Skaličania listom z 20. novembra 1603 odpovedali na jeho žiadosť o zaslanie červeného vína

– ubezpečujú ho, že sa mu pokúsia vyjsť v ústrety, a jedným dychom sa sťažujú, že červené sa v tom roku nevydarilo, 29. septembra hrozno pomrzlo, preto mu rezervujú iba desať vedier – okovov (jeden okov vyše 58 litrov), z toho mu päť darujú ako odmenu za jeho pomoc. O dva roky mu so zadosťučinením napísali, že úroda je bohatá, víno bude dobré aj lacné. A do tretice 2. novembra 1616 Turzovi oznámili, že vinohrady pomrzli, vína je poskromne a je aj drahšie, predsa však pre pána veľkomožného nejaké zohnali, kúpili za dva vozy od vinohradníkov, za slušnú cenu, pokúsia sa zabezpečiť aj tretí voz.

Výborná poloha, slienisto-vápenatá pôda vytvárali vhodné podmienky na pestovanie červených odrôd, najmä Lampartu (skalický klon Frankovky modrej), ktorý do Skalice priniesli mnísi. Vinohrady sa ukázali ako ekonomicky užitočné, postupne ich počet narastal, rozširovali ich do jednotlivých chotárnych častí, ktorých je dnes v Skalici dvadsaťšesť.

Skalické vinohrady sa rozširovali, lenže víno bolo treba niekde uskladniť, a tak už od 16. storočia si začali pri viniciach stavať pivnice (sklepy) – najprv vyhĺbené v hline, neskôr z kameňa (materiál nazbierali vo vinohrade) a tehál. Šikovní murári pivnicu patrične vytvarovali a zaklenuli valenou klenbou. Vchod umiestnili do čelnej steny, na presvetlenie priestoru slúžil otvor nad vstupom alebo dvojica malých okienok po oboch stranách. Uzavretá miestnosť, vystavená vlhkosti a priesakom vody, potrebuje vetranie, aj tu si poradili – do klenby zapustili vetracie komínčeky s vyústením nad úroveň terénu.

Niektoré sa zachovali dodnes, ich vek sa odhaduje na štyristo rokov. Nepochybujeme o tom, že vínko v sklepoch Skaličania chutnali už v 16. storočí. Spočiatku v hlinených, časom predovšetkým v murovaných pivniciach.

Vinohradník je tvor premýšľavý, zdravo nepokojný; náradie a ostatné veci potrebné na prácu vo vinohrade treba niekde odložiť, zavše sa žiada človeku aj trocha posedieť, podiškurovať so susedmi, pokoštovať, oddýchnuť si, zvaliť sa na diván a v návale roboty prespať vo vinici. A najmä mať priestory na výrobu vína. Ale kde? Len tak v prírode? A čo si tak nad pivnicou postaviť menší domček? Od myšlienky nie je ďaleko k činu.

Vzápätí sa zrodil vinohradnícky domček – skalická búda s miestnosťou na náčinie, lisovňu a izbicu. A veruže sa o búdach píše už niekedy na začiatku 17. storočia; napríklad v roku 1616 sa v písomných záznamoch horenského súdu spomína bitka v búde, v roku 1641 zase krádež nejakej nádoby. Odvtedy sa búdy stali neodmysliteľnou súčasťou skalického koloritu. Postupne vznikala kultúrna krajina s nezvyčajným urbanizmom a vytvárali sa základy vzácneho kultúrneho dedičstva pre nasledujúce generácie, ktoré pretrvali až do dnešných dní. V lokalite Hliníky blízo mesta, hneď za známym Hájkom (patrí k najstarším búdarským lokalitám v celom chotári), sa vytvorila takmer súvislá uličná zástavba, ktorá sa na svahoch rozvoľňuje do krásnej prírodnej scenérie. „*Podľa zachovaných detailov (úprava fasády, charakter dverných a okenných otvorov a výplní) možno ich*

pôvod datovať do 17. – 18. storočia. Slohový, resp. štýlový vývoj zástavby podliehal viacerým vplyvom a viacnásobným stavebným úpravám. Majitelia uplatňovali pri prestavbách prvky slohovej architektúry v redukovanej zľudovenej podobe. Na fasádach sa vyskytujú ohlasy barokovej, klasicistickej, historizujúcej, secesnej i ľudovej architektúry. Zachovalo sa i množstvo búd v pôvodnom stave bez uplatňovania štýlového tvaroslovia, ale s originálnymi drevenými alebo kovovými remeselnými detailmi" (Magda Kvasnicová, Jara Lalková). Toľko odborné slová. Urbanistická kompozícia skalických búd a vinohradov by nebola úplná bez stavieb sakrálnej a votívnej architektúry – kostolíkov sv. Urbana, sv. Petra a Pavla, sv. Františka Xaverského.

Medzi najznámejšie patria búdy Heleny Jurasovovej, dcéry Janka Blaha, ktorej rekonštrukciu projektoval architekt Dušan Jurkovič. Jeho rekonštrukčný rukopis nesú aj búdy Daniely Filickej a Mariána Vidomana – tá kedysi patrila evanjelickému farárovi Quotidiánovi a navštevoval ju aj S. H. Vajanský – jednu takú návštevu opísal v novele *Duchovia sudov*. Osobitne treba spomenúť búdu prof. Evy Blahovej, druhej dcéry Janka Blaha, ktorá má takisto svoje špecifiká.

O masívnosti stavby búdy Heleny Jurasovovej v chotárnej časti Zlodejovce, postavenej z kotovice, svedčí hrubý drevený krov s trámami. Upúta predovšetkým majestátny kozub, pôvodne slúžil na zohrievanie rmutu pri kvasení, dnes na vykurovanie počas chladných jesenných a zimných dní. V nadstavbe pristavenej Jurkovičom dominuje veľká rohová lavica s veľkým masívnym, takmer nezničiteľným stolom. Lavica je originálna, ručne maľovaná. Čítame na nej nápis: MDCCCCII, Hiksch, Johann (čiže zhotovená v roku 1902). Okolo krokvy v hornej časti sa vinie prevažne zelená ornamentálna výzdoba – rozličné kvety, vinič, srdiečka a písmená IHS (symbol či skratka Ježiša Krista). Uprostred nad malinkými okienkami je meno autorky – Mária Mažár 1909 (bolo to krátko po skončení rekonštrukcie búdy v roku 1905). Na samotnej ochodzi, hoci už odvtedy zreparovanej, možno pobadať Jurkovičovo umelecké majstrovstvo. Zhotovil ju podľa čičmianskych vzorov, nápadito, pestro, tak ako to vedel iba on. To isté platí aj o schodišti do podkrovia.

O búde Daniely Filickej v chotárnej časti Hliníky sa iba povrávalo, že ju projektoval Dušan Jurkovič. Presne to nevedela ani jej súčasná majiteľka Daniela Filická. Keďže som chcel o nej písať, nedalo mi to a začal som pátrať. Oplatilo sa: v materiáli Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity, Katedry ochrany a tvorby v pamiatkovom prostredí, nazvanom *Zameranie skalických búd v roku 1997,* som natrafil na jednoznačné konštatovanie: *„Originálne riešenie, ktoré sa vymyká ostatným, má vinohradnícka búda popisné číslo 6385 vytvorená podľa návrhu Dušana Jurkoviča."* Popisné číslo patrilo búde Daniely Filickej. Umelec dreva sa na búde ozaj vyšantil, najmä na jej lodžii. Ale aj ostatné priestory sú doslova vyfintené, riešené účelne, esteticky, s jemným citom pre prácu vinohradníka a vinára. Celá stavba je z nepálených tehál.

V búde Mariána Vidomana vo Vysokom Poli krátkom bolo všetko vynovené, nedávno rekonštruované. Niečo však bolo iné – lodžia, vkusne vytvarovaná z dreva, jednotlivé detaily a prvky svedčili o invenčnosti a majstrovstve Jurkovičovej ruky. Neskôr som sa od Vidomanovcov dozvedel, že čas zanechal na tomto skvoste neblahé stopy, no zreštaurovali všetko, čo sa len dalo. Jurkovič túto časť vrátane interiérov (tie boli také poškodené, že sa nedali rekonštruovať) staval pre už spomínaného evanjelického farára Quotidiána.

Pokiaľ ide o búdu prof. Evy Blahovej, pivnica skrýva isté tajomné čaro: jej pôvodná časť meria na dĺžku dobrých dvanásť, na šírku takmer päť metrov, prístavba ju predlžuje o vyše štyri metre. Nad jej vchodom už vonku prekvapí návštevníka tabuľka s tajuplným latinským nápisom. Jej slovenský preklad znie: *Pre zaslúžený pokoj svoj a hodný potomstva dali na vlastné náklady vybudovať Štefan a Anna Zlinski, rodená Thurzová*. V súvislosti s textom sa v rodine Blahovcov traduje legenda, vraj o tom je nápis, že tento kus zeme darovali zaťovia Alžbety Bátoriovej grófke Elle Turzovej ako úplatok za to, že ich svokra nebola popravená. Dovolím si tvrdiť, že ide ozaj iba o legendu, a to značne nepresnú. Svedčí o tom veľa faktov... V genealógii rodu Turzovcov, Bátoriovcov a Zrínskych sa jednoznačne hovorí, že Mikuláš VI. Zrínsky si vzal za manželku Annu Nádašdiovú (Bátoriová mala za manžela Nádašdiho), dcéru Alžbety Bátoriovej, čiže v nijakom prípade nešlo o rodenú Turzovú. Anna Turzová, dcéra palatína Juraja Turza, sa vydala za šľachtica Jána Sugoňa. V siahodlhom rodokmeni rodiny Turzovcov sa ani jedna Anna nevydala za Zrínskeho. Navyše v nápise je uvedené priezvisko Zlinski, nie Zrinski, s veľkou pravdepodobnosťou nejde o chybu. Takisto zaráža, že chýba dátum. Jednoznačne z toho vyplýva, že tabuľka sa týka úplne inej rodiny, pochádzajúcej z Moravy, aspoň podľa mojich zistení, resp. až z Poľska.

V súvislosti s rekonštrukciami búd prichodí spomenúť, že na konci 19. a na začiatku 20. storočia nestačili bohatým vinohradníkom nízke prízemné búdy, chceli niečo, kde sa bude stretávať širšia spoločnosť, vytvorí sa priestor na rodinné oslavy v lone viníc. Objekty začali nadstavovať, pridávať pavlače, resp. budovali nové – väčšie, rozsiahlejšie – ťahané na poschodie. Mestský až vilový ráz nadobudli viaceré búdy. Iní si zase potrpeli na obrovské pivnice. Nie všetko však prispievalo k zachovaniu vzácnej a originálnej hmotnej kultúry, ktorú nám zanechali naši predkovia. Necitlivé a niekedy až hrubé zásahy do architektonickej štruktúry jednotlivých objektov (najmä v druhej polovici 20. storočia), nekoordinovaná a nejednotná nová výstavba sa negatívne podpísali pod urbanistický genius loci tohto neobyčajného vinohradníckeho regiónu, tobôž nesvedčia o harmonickom spolužití človeka s prírodou.

Napokon, ani dnes nie je všetko tak, ako by mohlo alebo malo byť. Je najvyšší čas, aby štát prijal ochrannú ruku nad týmto veľkým kultúrnym dedičstvom a pokúsil sa o jeho revitalizáciu, povedzme aj v medzinárodnom meradle. Škoda, že na polceste zastalo úsilie Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity

z konca deväťdesiatych rokov o zameranie skalických búd, ktoré smerovalo k záchrane kultúrno-historických hodnôt tohto územia.

Veď skalické búdy – to nie je iba hmotná kultúra, ale predovšetkým kultúra človeka, vinohradníka, príbehy o jeho živote, o jeho osudoch…

Práve preto som sa rozhodol ako Skaličan napísať o tomto skalickom národnom bohatstve knihu, na ktorej som pracoval päť rokov. Námaha sa vyplatila: rozsiahla publikácia (560 strán a 1 200 fotografií, vyšla v roku 2015) si odniesla viaceré významné ocenenia doma i v zahraničí. Získala napríklad cenu Medzinárodnej organizácie vinohradníctva a vinárstva v Paríži i Medzinárodnú cenu Egona Ervína Kischa v Čechách, prvú cenu v súťaži Slovenská kronika 2016 atď.

Kniha si kladie za cieľ priblížiť čitateľom túto trojjedinú skalickú klenotnicu (vinohrad, pivnica, búda), vyzdvihnúť jej význam v hierarchii kultúrnych hodnôt, tradícií a zvykov, uchovať ich pre budúce generácie a predovšetkým napomôcť, aby bola táto lokalita vyhlásená za národné kultúrne dedičstvo s ambíciou zapísať sa aj do európskych rozmerov.

Publikácia je svojím rozsahom a šírkou záberu v podmienkach slovenských vinohradníckych municípií ojedinelá – nielenže hovorí o živote skalických vinohradníkov a vinárov od dávnej minulosti až po súčasnosť, ale zároveň v plnokrvných obrazoch približuje, ako sa tieto fenomény odzrkadľovali a odzrkadľujú v kultúrnej svojbytnosti Skaličanov, v ľudových zvykoch, tradíciách, nárečí, národopise, stravovaní, v širokej palete ľudového umenia. Pravda, to je iba jedna strana mince, tou druhou sú umelecké, literárne a výtvarné skvosty či artefakty, ktoré o skalických viniciach, sklepoch, búdach a vinohradníckej práci vytvorili ľudia zvonka, ak to možno tak povedať, návštevníci, čo do mesta zavítali, pokochali sa pohľadom na jeho vínorodé vŕšky, alebo v ňom určitý čas pobudli. Je to o ich pocitoch, dojmoch a emóciách.

Pri príprave knihy som sa stretol s niekoľkými desiatkami vinohradníkov a vinárov (presne s päťdesiatimi), navštívil som ich v búdach a pivniciach, poznával ich dušu. Všetci do jedného hovorili zápalisto, s plným zaujatím o svojom koníčku (v niektorých prípadoch aj o profesii) – a nielen hovorili, lež aj konali v každodennej robote vo vinohrade a sklepe.

Búda je aj dnes pre mnohých Skaličanov druhým domovom, nielen tým pracovným, plným povinností spätých s vinicou a búdou, ale aj oázou pohody, uvoľnenia, „zakopávania" každodenných starostí. Bežne sa tu schádzali a schádzajú na oslavách narodenín, menín atď. Búdy nepochybne učarujú aj tým, ktorí ich čo len raz navštívili. Radi sa sem totiž vždy vracajú. Nečudo! Veď v pamäti ostáva nezabudnuteľný obraz, v ktorom splýva prítomnosť s minulosťou, časy, keď sa roľník vinohradník rozhodol na úpätí Bielych Karpát, na juh a juhovýchod od Skalice, vysadiť vinice, vyrobiť vzácny kráľovský mok v kráľovskom meste, s časmi dnešnými, keď skalické vinohradníctvo a vinárstvo nasáva novú miazgu a nové impulzy.

■ ■ ■

Dr. Pavol Dinka

spisovateľ, publicista, podpredseda Spolku slovenských spisovateľov, šéfredaktor Literárneho týždenníka

Zaoberá sa históriou, činnosťou médií, filozofickými, politologickými a spoločenskými témami. Je autorom publikácií Skalica a Skaličania v literatúre (Bratislava: Formát, 2012), Mediálne pasce verzus mozog v nádrži (Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2013), Skalické búdy – príbehy o vinohradníkoch a víne (Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015), za ktorú dostal Čestné uznanie od Medzinárodnej organizácie vinohradníctva a vinárstva v Paríži v súťaži o najlepšie knihy o viniči a víne na svete, medzinárodnú Cenu E. E. Kischa a Hlavnú cenu v celoštátnej súťaži Slovenská kronika 2015. Venuje sa aj prekladateľskej činnosti. Je nositeľom Ceny primátora Skalice (2013) a medaily predsedu Trnavského samosprávneho kraja (2014).

elmedia10@gmail.com

Významné osobnosti kultúry na Orave

■ Adam Záň

Publikácie Rodom a srdcom z Oravy 1, 2 s podtitulom Oravci v slovenskej kultúre, literatúre a vede sú vlastivedné, biograficky a regionalisticky zamerané zborníky. Obsahujú referáty zo spomienkových a slávnostných podujatí, konferencií a rozhlasových relácií, ktoré sa uskutočnili v regióne Oravy pri jubileách významných osobností Oravy a pri výročiach prvej písomnej zmienky o obci. V zborníkoch sú prezentované osobnosti, ktoré pôsobili na Slovensku alebo žili v exile v rôznych kútoch sveta a výnimočným spôsobom sa zaslúžili o rozvoj slovenskej kultúry, literatúry a vedy, duchovného života. Publikácie približujú aj menej známe osobnosti a aj tých, ktorí boli v minulosti z rozličných dôvodov, najmä politických a ideologických, tabuizovaní.

Životné osudy mnohých z nich boli neľahké. Ich práca a dielo boli neraz nepovšimnuté a nedocenené súčasníkmi, ocenenia sa im dostalo až po smrti, často s odstupom generácií. Odkaz niektorých sprítomňujú dokonca až súčasné výskumy bádateľov.

Autormi príspevkov (medailónov) v zborníkoch sú vedúci vedeckí pracovníci zo Slovenskej národnej knižnice v Martine a Matice slovenskej: doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc. (Slovenská národná knižnica Martin), doc. Pavol Parenička, CSc., Mgr. Peter Cabadaj (obidvaja z Matice slovenskej). Do zborníka Rodom a srdcom z Oravy 2 prispeli viacerí ďalší autori z rôznych kultúrnych inštitúcií: Ing. Ivana Poláková (Matica slovenská), prof. Miroslav Tuma (Martin), PaedDr. Miroslav Holečko (Národné osvetové centrum, Bratislava), Adam Záň (Oravské kultúrne stredisko, Dolný Kubín), doc. PaedDr. Miloš Kovačka, PhD. (Slovenská národná knižnica, Martin), RNDr. Ľudmila Ďuranová (Slovenská národná knižnica, Martin), prom. historik Peter Huba (Oravská knižnica, Dolný Kubín), Mgr. Rastislav Stanček (Dolný Kubín), PhDr. Štefan Baranovič (Slovenská národná knižnica, Martin).

Uveďme aspoň niekoľko mien osobností, ktorých medailóny sme zaradili do zborníkov Rodom a srdcom z Oravy 1, 2: Anton Bernolák (1762 – 1813), jazykovedec, rímskokatolícky kňaz, Martin Hattala (1821 – 1903), jazykovedec, univerzitný profesor, Martin Hamuljak (1789 – 1859), národnokultúrny pracovník, redaktor, publicista, vydavateľ, Tomáš Červeň (1793 – 1876), slovenský národovec, mecén, prvý pokladník Matice slovenskej, Pavol Országh Hviezdoslav

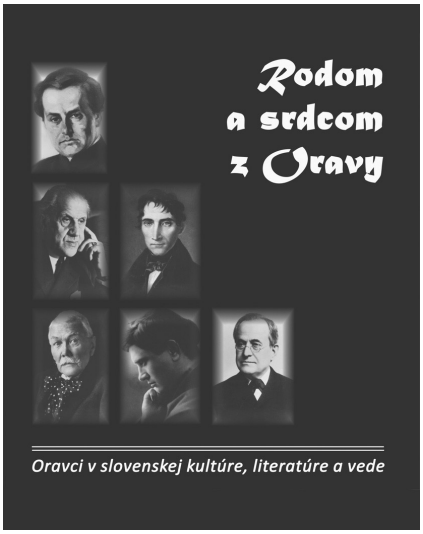

(1849 – 1921), básnik, prekladateľ, dramatik, advokát, Ladislav Nádaši Jégé (1866 – 1940), prozaik, dramatik, publicista, lekár, Martin Kukučín (1860 – 1928), prozaik, dramatik, publicista, lekár, Andrej Melicherčík (1917 – 1966), literárny historik, etnograf, folklorista, univerzitný profesor, Andrej Ľudovít Radlinský (1817 – 1879), národný buditeľ, katolícky kňaz, politik, osvetový pracovník, novinár a publicista, Theo H. Florin (1908 – 1973), básnik, diplomat, organizátor kultúrneho života, Margita Figuli (1909 – 1995), prozaička, prekladateľka, Mária Medvecká (1914 – 1987), maliarka a i.

Galéria Oravcov v slovenských dejinách je však oveľa širšia a bohatšia, ako približujú tieto publikácie, absentujú ešte viacerí významní dejatelia ako Štefan Radlinský, Ján Smetanay (Ondrej Kalina), Pavol Bujnák, Ignác Grebáč-Orlov, Arnold Weisz Kubínčan, Viktor Trstenský, Martin Pazúrik, Cyril Harmata, Andrej Bažík, Maximilián Račkay Anna Hroboňová, Adolf Medzihradský, Peter Škrabák, Štefan Siváň a mnohí ďalší, na ktorých v budúcnosti sústredíme svoju pozornosť pri príprave ďalších edičných titulov.

Publikácie sú určené hlavne študentom, ale aj pedagógom a kultúrno-výchovným pracovníkom i širšej verejnosti z oravského regiónu i z celého Slovenska.

Oravské kultúrne stredisko v Dolnom Kubíne v zriaďovateľskej pôsobnosti Žilinského samosprávneho kraja viac ako tridsať rokov organizuje spomienkové, vzdelávacie a slávnostné podujatia v spolupráci s mestskými, obecnými úradmi, mestskými, miestnymi kultúrnymi strediskami, základnými, strednými, základnými umeleckými školami, knižnicami, miestnymi odbormi Matice slovenskej, farskými úradmi, rozhlasovými krúžkami na Orave a hlavne so Slovenskou národnou knižni-

cou v Martine a Maticou slovenskou. S prípravou a organizovaním týchto podujatí máme bohaté skúsenosti a aj v budúcnosti plánujeme pokračovať v poznávaní, mapovaní a uchovávaní nehmotného kultúrneho dedičstva touto formou.

Pri príprave spomienkových a slávnostných podujatí realizovaných pri výročiach osobností Oravy sa nám osvedčil tento postup práce:

a) Spracovanie kalendária výročí osobností
   Zdroje:
   – Slovenský biografický slovník (SNK),
   – Literárno-kultúrny cestopis Oravy (J. Janek/
   – Slovník osobností Oravy (P. Čaplovič, A. Kavuljak)
   – Biografický slovník dejateľov Oravy (A. Maťovčík)
   – Slovenský literárny exil (P. Cabadaj)
b) Príprava scenára podujatia
c) Spolupráca s primátormi, starostami, riaditeľmi škôl
d) Zabezpečenie lektorov na podujatie – veľkú pozornosť venujeme výberu lektorov (najlepšie historikov, odborníkov z oblasti biografistiky, vlastivedných bádateľov, pamätníkov a i.).
e) Dohodnúť finančné podmienky
f) Prerokovať možnosti odhalenia pamätných tabúl, sôch, pomníkov významným osobnostiam s pietnymi aktmi
e) Zabezpečiť kultúrny program (najlepšie z vlastných zdrojov) – literárno-hudobné pásma, vystúpenia ľudových hudieb, folklórnych súborov, žiakov ZUŠ a pod.
f) Propagácia podujatia – pozvánky, plagáty, bulletiny, tlač, rozhlas
g) Sprievodné podujatia – výstavy približujúce život, dielo a tvorbu významných oravských dejateľov, besedy, semináre a pod.

V rámci spomienkových podujatí hlavne pre mládež sme prezentovali aj ďalších významných slovenských dejateľov. Boli to spomienkové podujatia k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra, k 100. výročiu úmrtia Svetozára Hurbana Vajanského, k 200. výročiu narodenia Jozefa Miloslava Hurbana.

■ ■ ■

Adam Záň
pracovník Oravského kultúrneho strediska v Dolnom Kubíne

Od roku 1986 pracuje v Oravskom kultúrnom stredisku v Dolnom Kubíne na oddelení vzdelávania, kde má v náplní práce národné tradície, vlasteneckú výchovu, miestnu kultúru, ZPOZ, estetickú výchovu, brannú výchovu a šport, sociálnu prevenciu a kroniky. Publikuje v rôznych časopisoch a novinách. Zostavil publikácie Rodom a srdcom z Oravy 1, 2 s podtitulkom Oravci v slovenskej kultúre, literatúre a vede.

vzdelavanie@osvetadk.sk

Dobrovoľnícke aktivity na záchranu kultúrneho dedičstva na Slovensku v kontexte osvety, výchovy a vzdelávania

■ Mikuláš Huba

Úvod

Keďže ide o tému, ktorou sa autor v teoretickej i praktickej rovine zaoberá bezmála polstoročie, nie je dosť dobre možné vtesnať ju do povoleného rozsahu tohto príspevku. Najmä, keď sa v ňom stretáva hneď viacero problematík, pričom aj každá z nich je vnútorne veľmi rôznorodá: od samotnej záchrany kultúrneho dedičstva na Slovensku cez účasť dobrovoľníkov na nej až po osvetovo-výchovno-vzdelávací dosah týchto aktivít na verejnosť.

Vzhľadom na uvedené sme zvolili heslovitú formu, abstrahujúc od podrobností a širších súvislostí.

Podiel, rozsah, význam a spätná väzba aktívnej účasti občanov na dobrovoľníckej záchrane, oprave či údržbe objektov kultúrneho dedičstva patrí do tej kategórie aktivít, ktoré je ťažké až nemožné exaktne merať, ale ktorých existencia je nespochybniteľná a nespochybniteľné je aj to, že majú nemalý celospoločenský význam a viacrozmerný dosah. Z pohľadu veľkej časti nezasvätenej verejnosti ide možno o nezáväzné aktivity pár desiatok nadšencov či idealistov, ktoré sú z celospoločenského hľadiska takmer zanedbateľné. Realita je, našťastie, iná. Pokúsime sa to dokázať na niekoľkých faktoch.

Návštevníci

Začnime od tých pasívnejších účastníkov, teda od návštevníkov, a od tých menej dôležitých, ale ľahšie merateľných ukazovateľov, teda kvantitatívnych.

V priebehu viac ako 37 rokov dobrovoľníckej opravy a prevádzky Areálu mlynov a píly v Kvačianskej doline možno počet návštevníkov tejto lokality odhadnúť na viac ako jeden milión. Možno dôvodne predpokladať, že v prípade Čiernohronskej železnice či Vlkolínca, rezervácie ľudovej architektúry a lokality zapísanej do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, je počet návštevníkov podobný. Je vysoko pravdepodobné, že na každom, kto navštívil ktorúkoľvek z týchto či podobných lokalít, zanechá tento zážitok nezmazateľnú pamäťovú a emocionálnu stopu.

Aktívni účastníci

Čo sa týka aktívnych účastníkov (zväčša brigádnikov priamo v teréne, ale aj expertov či sympatizantov, ktorí pomohli inak, ako priamo v teréne, napríklad pri rysovacích doskách, v archívoch, na úradoch či v redakciách alebo inak), ich počty v prípade záchrany historických objektov, komplexov a štruktúr sa v Kvačianskej doline, na Čiernom Balogu, na Podšípe, na Zaježovej, na Katarínke či Kláštorisku pohybujú rádovo v tisícoch. Stovky dobrovoľníkov sa stretli pri záchrannej časti obnovy kláštora v Marianke pri Bratislave a pri obnove ľudových stavieb i celých komplexov, spomínaných ďalej. Nemenej bolo aktívnych dobrovoľných účastníkov obnovy technických pamiatok (z ktorých vzniklo postupne napríklad Múzeum dopravy v Bratislave) alebo obnovy tajchov a jarkov v Štiavnických vrchoch, obnovy Kalvárie v Banskej Štiavnici, záchrany historických cintorínov v Bratislave či rekonštrukcie/konzervácie hradných zrúcanín a archeologických nálezísk na mnohých miestach po celom Slovensku (napríklad Spišský hrad, Hrad Uhrovec, Sklabiský hrad, Lietavský hrad, Považský hrad, Šarišský hrad a mnohé ďalšie).

Cieľové skupiny

Cieľové skupiny osvetovo-výchovno-vzdelávacích aktivít súvisiacich s dobrovoľníctvom vo väzbe na záchranu kultúrneho dedičstva a ich pôsobenia na verejnosť možno rozdeliť do štyroch kategórií:

1. aktívni brigádnici,
2. účastníci školení, kurzov a pod. organizovaných popri dobrovoľníckych aktivitách na záchranu kultúrneho dedičstva,
3. návštevníci predmetných lokalít,
4. široká verejnosť (ovplyvnená cez médiá, sociálne siete, výstavy a pod.).

Chronológia

1. Pred rokom 1989 (pozri napr. Huba, M. a kol., 1988).
2. Po roku 1989 (pozri napr. Bóna, M. a kol., 2006).

Aj keď viaceré relevantné aktivity, ktoré sa začali dlho pred novembrom 1989, pokračovali aj po ňom, predsa je tento časový medzník v novodobej histórii (aj) dobrovoľníckych aktivít najdôležitejší. A to hneď z viacerých dôvodov: od nadobudnutia reálnej slobody zhromažďovania a možnosti vzniku nových občianskych združení a iných organizačných foriem, tvoriacich tzv. tretí sektor, cez zmenu majetkovoprávnych pomerov, vznik rôznych grantových a iných podporných schém až po postupnú zmenu prístupu k samotnému dobrovoľníctvu.

Organizačné zastrešenie

Organizačné zastrešenie relevantných dobrovoľníckych aktivít získalo najmä po novembri 1989 najrôznejšiu podobu, pričom možno spomenúť (bez nároku na úplnosť):

– dobrovoľnícku pomoc pri profesionálnych aktivitách (archeologické výskumy, konzervácia hradných zrúcanín a pod.);

– dobrovoľnícke aktivity zastrešené špecializovaným občianskym združením, neziskovou organizáciou a pod. (napríklad sekcia pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia pri Slovenskom zväze ochrancov prírody a krajiny, Občianske združenie Oblazy, Pospolitosť harmonického života Zaježová, Národný trust Slovenska a i.);

– dobrovoľnícke aktivity zastrešené samosprávami spoločenskými organizáciami či cirkevnými a i. inštitúciami (napríklad farnosťami);

– spontánne dobrovoľnícke aktivity bez oficiálneho zastrešenia a právnej subjektivity (občianske či komunitné iniciatívy po celom Slovensku), ktoré sa dajú podrobnejšie klasifikovať napríklad podľa toho, či majú systematický a dlhodobý, alebo len ad hoc charakter, či sa odohrávajú pod profesionálnym/odborným vedením/dohľadom, alebo nie a pod.).

Prejavy občianskej/susedskej/kamarátskej/kolegiálnej svojpomoci (napríklad pri rekonštrukcii a adaptácii ľudových stavieb na rekreačné účely).

Formy pôsobenia

Podľa zvolenej formy pôsobenia môžme hovoriť o:

1. formálnej/vysoko organizovanej,
2. neformálnej/vysoko organizovanej/štruktúrovanej,
3. neformálnej/voľne organizovanej až spontánnej.

Do 1. kategórie z uvedených možno zaradiť:

Dom č. 207 v Banskej Štiavnici. V rokoch 1987 – 1989 tvorila obnova tohto schátralého stredovekého objektu v strede mestskej pamiatkovej rezervácie súčasť povinnej študentskej praxe poslucháčov Fakulty architektúry SVŠT (neskôr STU).

Do 2. kategórie možno zaradiť:

Národnú kultúrnu pamiatku Areál mlynov a píly v Kvačianskej doline (zároveň ide aj o národnú prírodnú rezerváciu – pozn. aut.). Jedným z príkladov cieleného neformálneho vzdelávacieho a osvetového pôsobenia na návštevníkov je spomínaný areál, kde je vybudovaná náučná trasa s inštruktážnymi tabuľami a kde pôsobí nepretržitá strážno-sprievodcovská služba.

Tábory Stromu života zamerané na pamiatky: okrem brigádnických pracovných aktivít bola ich súčasťou aj organizovaná zábava, hry a pod. pod vedením vopred vyškolených lektorov. Do tejto kategórie možno zaradiť aj príbuzné aktivity, neorganizované pod egidou Stromu života (Kláštorisko, Katarínka a i.).

Zaježovú: Škola ľudovej kultúry, kurzy remeselníkov, Pospolitosť harmonického života a pod. Aktivity v tejto lokalite majú rôznu podobu, ale v minulosti a čiastočne i dnes sa zameriavajú aj na záchranu a uchovávanie kultúrneho dedičstva. Sem možno zaradiť podobné, aj keď širokej verejnosti menej známe lokality/aktivity (napríklad obec Brdárka, aktivity v Bielych Karpatoch – najmä v Bošáckej doline a i.).

Väčšinu aktivít pri záchrane hradov, technických pamiatok, historickej zelene a ďalších.

Do 3. kategórie možno zaradiť:

Väčšinu aktivít pri záchrane ľudovej architektúry (okrem NKP Areál Mlynov a píly v Kvačianskej doline a čiastočne aj rezervácií ľudovej architektúry Vlkolínec a Osturňa či Škola ľudovej kultúry v Zaježovej).

Príklady (ľudová architektúra):

Podšíp,
Federovo,
Brízgalky,
Michalcovia,
Hriňová-Biele Vody,
Muránska Zdychava-Kokávka,
Borský Peter,
Veľké Borové.
Senníky, salaše a sypárne (najmä v Liptove)
a desiatky ďalších lokalít po celom Slovensku.

Čiastočne sem možno zaradiť aj niektoré rezervácie ľudovej architektúry a skanzeny, resp. dobrovoľnícke aktivity v nich.

Príklady (technické pamiatky):

Čiernohronská úzkorozchodná lesná železnica na Čiernom Balogu,
Kysucko-oravská úvraťová lesná železnica,
Múzeum dopravy v Bratislave,
Tajchy a jarky v Štiavnických vrchoch,
Bývalá „Cvernovka“ v Bratislave,
„Trafačka“ v Nitre,
VIII. mlyn v Hornej Mlynskej doline v Bratislave,
Remorkér Zemplín v Bratislave,
Stanica Prvej konskej železnice v Uhorsku v Bratislave.

Príklady (cirkevné pamiatky):

Kláštor na Kláštorisku,
Kláštor v Mariánke,
Kostol v Rusovciach,
R. k. kostol na cintoríne v Modre,
Ruiny kostola a kláštora Katarínka,
Štiavnická kalvária,
Historické cintoríny v Bratislave.

Príklady (zrúcaniny hradov – v posledných dvoch desaťročiach asi priorita v rámci dobrovoľníckych aktivít v oblasti záchrany/konzervácie kultúrneho dedičstva):

Spišský hrad,
Uhrovecký hrad,
Považský hrad,
Lietavský hrad,
Šarišský hrad,
Sklabinský hrad.

Príklady (archeologické lokality):

Rusovce-Gerulata,
Mužla,
Rímske kúpele v Dúbravke (MČ Bratislavy),
Vyšná Myšľa
a i.

Príklady (ostatné):

Dom č. 207 v Banskej Štiavnici,
Meštiansky dom na rohu Ventúrskej a Zelenej ul. v Bratislave,
Obchodná ul. v Bratislave (oprava striech na bývalých vinohradníckych domoch),
Kaštieľ v Nevericiach,
Renesančný dom v Pouzdřanoch (objekt v Českej republike rekonštruovaný s významnou podporou dobrovoľníkov zo Slovenska).

Na margo uvedených príkladov treba zdôrazniť, že ide o len o zlomok relevantných objektov, lokalít či komplexov. K tomu je potrebné pripočítať stovky ďalších – možno menej známych, ale nie bezvýznamných lokalít po celom Slovensku.

Možnosti pôsobenia:

– racionálne (rozvoj poznania, informovanosti),
– praktické (rozvoj zručností),
– emocionálne (zážitkové),
– hodnotové, etické, postojové... (o. i. „škola“ pozitívneho vlastenectva).

Merateľnosť dosiahnutých výsledkov/pôsobenia:
Exaktne merateľné:
– počet brigádnikov,
– počet účastníkov organizovaných podujatí (školení, kurzov, letných škôl a i.),
– počet návštevníkov.
Odhadované a predpokladané:
– nadobudnuté vedomosti,
– nadobudnuté zručnosti,
– zážitky,
– obohatenie a zvýšenie kvality života po stránke intelektuálno-emocionálne-manuálnej s dosahom na okolie (potomkov, kolegov, žiakov, študentov a pod.).

Dobrovoľnícke aktivity na záchranu kultúrneho dedičstva ako súčasť environmentálnej osvety, výchovy a vzdelávania

Parafrázujúc J. Činčeru (2015), môžeme konštatovať, že environmentálna výchova sa už tradične zameriava na rôzne dimenzie ľudskej bytosti. Niekedy sa pri nej uprednostňuje skôr porozumenie a „hlava", inokedy je zameraná na formovanie vzťahu a na „srdce" a v ďalších prípadoch ide cestou praktickej pomoci, a teda uprednostňuje „ruky". Tieto prístupy nie sú od seba striktne izolované, ale sa vzájomne ovplyvňujú a prelínajú. V plnej miere to platí aj o osvete, výchove a vzdelávaní v rámci dobrovoľníckych aktivít na záchranu kultúrneho dedičstva, a to bez ohľadu na to, či sa realizujú zámerne, alebo mimovoľne (ako „vedľajší produkt" či „nadstavba" samotnej praktickej dobrovoľníckej aktivity na záchranu ohrozených kultúrnych hodnôt).

Záver

V roku 2016 zorganizoval Geografický ústav SAV v spolupráci so Spoločnosťami pre trvalo udržateľný život v SR a ČR a Centrom pre otázky životného prostredia Univerzity Karlovej v Prahe seminár s medzinárodnou účasťou pod názvom *Poznávanie a interpretácia kultúrnej krajiny ako súčasť environmentálnej výchovy a vzdelávania*. V každom z prednesených príspevkov odznelo znepokojenie z rastúcej miery ohrozenia hodnôt našej krajiny ako integrálneho prejavu a zhmotnenia prírodného a kultúrneho dedičstva. Spomínali sa príklady bezohľadného prístupu developerov pri budovaní stredísk cestovného ruchu v strede citlivej prírody a krajiny, trasovanie niektorých úsekov diaľnic, ktoré neberie ohľad na dotknutú kultúrnu krajinu, architektonicky a urbanisticky nezvládnutá bytová výstavba, pustošenie starých alejí a voľne rastúcej zelene v kultúrnej krajine, pust-

núce vinohrady a ich nahrádzanie novou výstavbou, strácajúci sa vzťah a rastúca ľahostajnosť voči kultúrnej krajine ako súčasti kultúrneho dedičstva, ale aj legislatívne, organizačné i personálne nedostatky a zlyhania pri ochrane a spravovaní kultúrnej krajiny (resp. prírodného a kultúrneho dedičstva), ako aj deficity pri plnení záväzkov, ktoré pre nás vyplývajú z príslušných medzinárodných dokumentov vrátane *Európskeho dohovoru o krajine* (Rada Európy, 2000). Riešenie vidia účastníci a účastníčky spomínaného podujatia v dôslednom chápaní kultúrnej krajiny ako vzácnej a akútne ohrozenej súčasti kultúrneho dedičstva, životného prostredia i domova v najširšom zmysle slova. Preto navrhujú a žiadajú posilniť relevantné inštitucionálne kapacity (Slovenská agentúra životného prostredia, Pamiatková inšpekcia, Štátna ochrana prírody SR, Slovenská inšpekcia životného prostredia a i.) a integrovať ochranu a udržateľné spravovanie hodnôt kultúrnej krajiny do Ústavy SR, príslušných právnych noriem, do celej výchovno-vzdelávacej sústavy, ale najmä do každodenného života.

Poďakovanie

Príspevok vznikol s podporou Grantovej agentúry VEGA, konkrétne grantového projektu 2/0023/15 *Analýza časovo-priestorovej dynamiky vybraných štruktúr kultúrnej krajiny Slovenska, ich ochrana a udržateľné využívanie.*

Literatúra

BÓNA, M. a kol. (2006): Ochrana zrúcanín v kultúrnej krajine. Združenie na záchranu Lietavského hradu. 146 s.

ČINČERA, J. (2015): Cesty a križovatky environmentálnej výchovy. In: Gallayová, Z., Dovalová, Z., Hipš, J.: Environmentálna výchova v súvislostiach, Technická univerzita vo Zvolene, CEEV Živica, Zvolen, pp. 26 – 40.

HUBA, M. a kol. (1988): Historické štruktúry krajiny. Mestský výbor SZOPK, Bratislava, 62 s.

HUBA, M., HANUŠIN, J., DLOUHÁ, J. (eds.) (2016): Poznávanie a interpretácia kultúrnej krajiny ako súčasť environmentálnej výchovy a vzdelávania. Zborník rozšírených abstraktov zo seminára s medzinárodnou účasťou. GgÚ SAV, STUŽ v SR A ČR a COŽP UK, Bobrovec.

RADA EURÓPY (2000): Európsky dohovor o krajine (CoE Treaty Series N. 176), Florencia.

■ ■ ■

Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc.
geograf, environmentalista, krajinný ekológ, ochranár a publicista

Absolvent Prírodovedeckej fakulty UK. Priebežne pôsobí na viacerých univerzitách. Je dlhoročným vedeckým pracovníkom Geografického ústavu SAV. Od roku 1975 pôsobí vo vedeckom a ochranárskom hnutí doma i v zahraničí. V roku 1987 bol vedúcim autorského kolektívu návrhu na vyhlásenie Národného parku Podunajsko a jedným za autorov, redaktorov a vydavateľov kultovej publikácie Bratisla-

va/nahlas. Aktívne sa zúčastnil na kľúčových svetových a európskych summitoch na záchranu Zeme a navštívil cca 150 národných parkov na všetkých trvalo obývaných kontinentoch. Absolvoval prestížne zahraničné študijné a prednáškové pobyty. Je autorom desiatok knižných a stoviek časopiseckých publikácií. Pravidelne komentuje spoločenské dianie v médiách i na sociálnych sieťach. V rokoch 1990 – 1992 a 2012 – 2016 bol poslancom slovenského parlamentu, z toho väčšinu času predsedal jeho environmentálnemu výboru.

mikulas.huba2@gmail.com

Obnova tradičných foriem hospodárenia a zachovanie historických krajinných štruktúr v kontexte vzdelávania: modelový príklad ochranného pásma lokality UNESCO Vlkolínec

■ Mária Kozová

Úvod

Kultúrna krajina sa v súčasnosti považuje za významnú súčasť hmotného kultúrneho dedičstva. V súlade s článkom 1 Dohovoru UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (ďalej Dohovor o svetovom dedičstve) „kultúrne krajiny sú kultúrnymi hodnotami a predstavujú kombinované diela prírody a človeka. Kultúrne krajiny často odrážajú špecifické techniky udržateľného využívania pôdy, s prihliadnutím na charakteristiky a hranice prirodzeného prostredia a tiež aj špecifický duchovný vzťah k prírode. Ochrana kultúrnej krajiny môže prispieť k moderným technikám udržateľného využívania pôdy a môže zachovať alebo zlepšiť prírodné hodnoty v krajine. Ochrana a zachovanie tradičných foriem využívania pôdy podporuje tiež biologickú rozmanitosť" (UNESCO WHC, 2016). Dohovor o svetovom dedičstve bol prijatý 16. novembra 1972 na 17. generálnej konferencii Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO) ako jedinečný medzinárodný nástroj ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva, ale až od roku 1992 po revízii operačných usmernení, ktoré vychádzali z odporúčaní expertov, sa stal prvým medzinárodným právnym nástrojom na ochranu „kultúrnej krajiny" s výnimočnou univerzálnou hodnotou. Výbor pre svetové dedičstvo (WHC) na svojom 16. zasadnutí v roku 1992 revidoval kultúrne kritériá používané pri zápise do zoznamu svetového dedičstva a zaviedol tri kategórie kultúrnych krajín svetového dedičstva (UNESCO WHC, 1992):

a) krajina navrhnutá a vytvorená človekom (príkladom sú napríklad komponované krajiny alebo historické záhrady);
b) krajina, ktorá prešla organickým vývojom a do svojej súčasnej formy sa vyvinula spojením s prírodným prostredím alebo reakciou na toto prostredie; takéto krajiny odrážajú evolučný proces vo svojej forme a v jednotlivých znakoch a delia sa na dve subkategórie (b1) reliktné alebo fosílne krajiny, ktorých evolučný vývoj už skončil, ale ich významné charakteristické znaky sú stále viditeľné v materiálnej forme, a (b2) nepretržite sa vyvíjajúca krajina, ktorá si udržiava aktívnu spoločenskú úlohu, úzko spojenú s tradičným spôsobom života a v ktorej stále pokračuje evolučný proces; súčasne prináša významné materiálne dôkazy o jej vývoji v priebehu času.

c) asociatívna krajina, ktorá býva charakteristická významnými náboženskými, umeleckými alebo kultúrnymi asociáciami prírodných prvkov ako materiálnych kultúrnych dôkazov.

Aj na Slovensku sa problematikou kultúrnej krajiny už dlhodobo zaoberajú vedci a odborníci z praxe. Osobitná pozornosť sa najmä v posledných 30 rokoch venuje historickým krajinným štruktúram. Už v roku 1988 upozorňovali autori Huba a kol. (1988), že historické krajinné štruktúry ako špecifický, dobovo ohraničený a priestorovo neustále sa zmenšujúci subtyp štruktúr krajiny predstavujú pravdepodobne najohrozenejšiu sféru spomedzi všetkých krajinných štruktúr. Ide pritom o unikátne dedičstvo zhmotnenej práce predchádzajúcich generácií, ktorého materiálne prejavy sa dodnes zachovali v organizme slovenskej krajiny i v jej výraze (Huba a kol., 1988). Od roku 2001 je pojem kultúrna krajina súčasťou nášho právneho poriadku. V Deklarácii NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva, prijatej 28. februára 2001, je kultúrna krajina zahrnutá medzi hmotné hodnoty kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. Od roku 2002 sa pojem kultúrna krajina dostal aj do znenia zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. V § 17 sa v rámci úpravy procesu vyhlasovania pamiatkovej zóny v 1. odseku uvádza, že „pamiatková zóna je územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť". Záujem o problematiku kultúrnej krajiny sa zvýšil po prijatí Európskeho dohovoru o krajine (Rada Európy, 2000), ktorý Slovenská republika podpísala v roku 2005. Ako uvádzajú viacerí autori (napríklad Hrnčiarová, 2013, Pauditšová, Reháčková, 2009), zachovanie tradičnej kultúrnej krajiny je v súčasnosti zložité, pretože v mnohých prípadoch pôda, ktorá sa extenzívne nevyužíva, napríklad na chov dobytka alebo na zber sena, postupne podlieha sukcesným procesom, dochádza k jej zarastaniu a tak k zániku aj vzácnej flóry a fauny a dochádza tiež k zarastaniu historických antropogénnych foriem reliéfu. Preto je veľmi dôležité vo vidieckej krajine venovať zvýšenú pozornosť obnove tradičných foriem obhospodarovania pôdy a zachovaniu historických krajinných štruktúr (Kozová a kol., 2017, Pauditšová, 2009, 2014).

Príspevok sa venuje predstaveniu projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov" (ďalej projekt UNESCO-VLaMI), ktorý podporuje obnovu tradičných foriem hospodárenia a zachovanie historických krajinných štruktúr v ochrannom pásme lokality Vlkolínec. V rámci projektu UNESCO-VLaMI sa venuje veľká pozornosť vzdelávacím aktivitám, školeniam a prakticky orientovaným workshopom, ktoré sú určené predstaviteľom miestnej a regionálnej samosprávy, regionálnym a miestnym partnerom, obyvateľom v záujmovom území, miestnym podnikateľom, členom záujmových organizácií a občianskych združení a ďalším záujemcom. Do projektu sú aktívne zapojení učitelia a študenti troch sloven-

ských a jednej českej univerzity. Študenti týchto univerzít sú aktívne zapojení do riešenia projektu UNESCO-VLaMI aj formou záverečných prác a študentských projektov.

Lokalita UNESCO Vlkolínec a jej ochranné pásmo

Lokalita Vlkolínec sa nachádza v Žilinskom kraji a je mestskou časťou Ružomberka. Osada Vlkolínec bola založená už v 14. storočí a už v minulosti bola poddanskou obcou Ružomberka ako jedna z jej „ulíc". V zastavanej časti lokality, ktorá predstavuje najucelenejší urbanistický celok pôvodných ľudových stavieb v strednej Európe, je zachovaná charakteristická ľudová architektúra (Bitušíková, 2013). Ide o typ dedinského sídla s drevenou architektúrou horských a podhorských oblastí s nenarušenou zástavbou zrubových domov uprostred tradične využívanej krajiny s úzkoblokovými políčkami a pasienkami. Nachádza sa pod vrchom Sidorovo. V rámci národnej legislatívy bola lokalita Vlkolínec vyhlásená v roku 1977 uznesením vlády SR č. 21 za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry (PRĽA). Rozloha pamiatkovej rezervácie je 4,9 ha. Kultúrny a historický význam lokality však presahuje národnú úroveň, čo potvrdil v roku 1993 zápis lokality Vlkolínec ako poslednej obývanej osady v karpatskom regióne zachovanej ako celok pôvodnej ľudovej architektúry do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO (obr. 1).

K jedinečnosti PRĽA Vlkolínec prispieva aj špecifická okolitá krajinná mozaika ochranného pásma, podmienená jednak typom reliéfu, ale najmä spôsobmi tradičného hospodárenia v krajine v minulých storočiach. V prípade Vlkolínca ide o historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny s ovocnými sadmi .

Už pri vyhlásení PRĽA Vlkolínec bolo v Zásadách pamiatkovej starostlivosti (Liptayová a kol., 1990) deklarované, že je nevyhnutné venovať pozornosť celkovému prostrediu, teda aj okoliu PRĽA. Ochrana lokality bola preto posilnená vyhlásením ochranného pásma. Vymedzenie ochranného pásma sledovalo ochranu a rehabilitáciu širšieho územia tak, aby boli zachované jedinečné pamiatkové hodnoty samotnej rezervácie a jej prostredia. V roku 1996 bol pre lokalitu Vlkolínec vypracovaný územný plán zóny (Berková a kol., 1996), ktorý sa však odvtedy neaktualizoval. Hranice ochranného pásma PRĽA Vlkolínec boli upravené rozhodnutím Pamiatkového úradu SR č. PU-07/1520-11/7509 zo dňa 30. októbra 2007 (Pamiatkový úrad SR, 2007) a v súčasnosti má ochranné pásmo rozlohu 320,7 ha. V rozhodnutí boli určené aj chránené diaľkové pohľady v ochrannom pásme PRĽA. Vďaka situovaniu Vlkolínca na území Národného parku Veľká Fatra spadá ochranné pásmo pamiatkovo chránenej lokality tiež pod ustanovenia zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. V roku 2011 boli nariadením vlády SR č. 188/2011 Z. z. o pamiatkových rezerváciách Vlkolínec, Špania Dolina a Osturňa upravené hranice PRĽA.

Vyhlásenie lokality Vlkolínec za PRĽA a jej zápis do zoznamu UNESCO si vyžiadalo osobitné organizačno-riadiace zabezpečenie zo strany mesta Ružomberok a tiež vypracovanie a schválenie potrebných dokumentov na jej spravovanie. Riadenie lokality zabezpečuje mesto Ružomberok v úzkej spolupráci s Krajským pamiatkovým úradom v Žiline, pracovisko Ružomberok. Hlavným nástrojom na usmernenie spravovania lokality Vlkolínec je Štatút mestskej časti Ružomberok-Vlkolínec (Mesto Ružomberok, 2012) a Manažmentový plán PRĽA Vlkolínec (Hudeková a kol., 2009). Plnenie manažmentového plánu pravidelne vyhodnocuje Rada pre Vlkolínec, ktorá je poradným orgánom primátora mesta a mestského zastupiteľstva. Lokalita Vlkolínec má zabezpečený pravidelný systém monitoringu zo strany Pamiatkového úradu SR a Krajského pamiatkového úradu v Žiline, ktoré sledujú a vyhodnocujú zachovanie jej hodnôt a umožňujú prijímať opatrenia na prevenciu potenciálnych ohrození.

Zápis lokality do Zoznamu kultúrneho dedičstva priniesol zásadné zmeny aj do života miestnych obyvateľov. Okrem výrazného zvýšenia počtu návštevníkov lokality, ktorí významne narúšajú kvalitu každodenného života miestnej komunity, musia obyvatelia Vlkolínca rešpektovať pravidlá týkajúce sa spôsobu udržiavacích prác na svojich nehnuteľnostiach, použitého materiálu, zachovania historickej farebnosti domov, spôsobu oplotenia atď. Počet obyvateľov Vlkolínca dlhodobo klesá, v súčasnosti má v lokalite iba 21 obyvateľov trvalý pobyt. Najvyšší počet obyvateľov (345) v tejto obci bol dokumentovaný v roku 1880 (Svrček a kol., 2008). Väčšina domov sa v posledných desaťročiach využíva ako víkendové bývanie alebo ako rekreačné chalupy. Zvlášť ohrozené sú hospodárske objekty, z ktorých mnohé sa nevyužívajú vôbec alebo sa využívajú neprimeraným spôsobom. Ohrozená je však aj okolitá krajinná štruktúra, v ktorej došlo v dôsledku toho, že sa pôda prestala obhospodarovať tradičným spôsobom, k zásadným zmenám a políčka a pasienky postupne zarastajú náletovými drevinami. Aj pridomové záhrady sú neudržiavané a strácajú svoj pôvodný charakter. Vzhľadom na zmeny v krajinnej štruktúre je potrebné riešiť aj charakteristické diaľkové pohľady, určenie cieľového stavu (vývojového štádia), ku ktorému by malo smerovať využitie územia ochranného pásma, opatrenia na podporu udržateľného turizmu vrátane návrhov na nové náučné chodníky a ďalšie úlohy.

Uplatnenie uvedených návrhov a opatrení si vyžaduje rozšíriť spoluprácu mesta Ružomberok s miestnou komunitou, miestnymi podnikateľmi, členmi záujmových organizácií a občianskych združení a vytvoriť partnerstvá s ďalšími organizáciami pôsobiacimi v regióne. Medzi dôležité opatrenia patria aj vzdelávacie a osvetové aktivity. Od roku 2015 sa zintenzívnila spolupráca mesta Ružomberok s Katolíckou univerzitou v Ružomberku a ďalšími regionálnymi a miestnymi organizáciami a v súčinnosti s Radou pre Vlkolínec a OZ Vlkolínec sa hľadali možnosti podania spoločného projektu. Hlavnou motiváciou na predloženie projektu bolo:

- zachovať dedičstvo predkov odrážajúce sa v krajine (historické krajinné štruktúry);
- podporiť ochranu charakteristického vzhľadu krajiny;
- obnoviť formy tradičných spôsobov hospodárenia v krajine typické pre Vlkolínec a jeho okolie a podporiť pestovanie tradičných plodín (kapusta, zemiaky, mak, ľan...), revitalizovať pridomové záhrady so starými pôvodnými odrodami ovocných drevín, obnoviť kosenie lúk a pasienkov, chov oviec a hovädzieho dobytka;
- motivovať návrat miestnych obyvateľov a miestnych podnikateľov k tradíciám a kultúrnym hodnotám krajiny s cieľom využiť prírodný a historický potenciál krajiny súbežne s využitím extenzívneho hospodárskeho efektu.

Projekt: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov" (UNESCO-VLaMI) a príklady realizovaných vzdelávacích aktivít

Projekt UNESCO-VLaMI bol podaný v októbri 2016 do výzvy: INTERREG V-A SK-CZ/2016/02, Prioritná os 3: Rozvoj miestnych iniciatív. Partnermi projektu sú: Masarykova univerzita v Brne (vedúci partner), Katolícka univerzita v Ružomberku (hlavný cezhraničný partner), Biosférická rezervácia Dolní Morava, o. p. s. Lednice, mesto Ružomberok a Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Projekt má dve záujmové územia: Prírodný park Mikulčický Luh (Česká republika) a lokalitu UNESCO Vlkolínec (Slovensko). Obdobie riešenia je plánované od 1. septembra 2017 do 30. júna 2019. Kľúčovými cieľovými skupinami sú obyvatelia cezhraničného regiónu, zamestnanci miestnej a regionálnej samosprávy, podnikateľské subjekty a členovia záujmových a mimovládnych organizácií.

Pre lokalitu Vlkolínec sa postupne od roku 2017 začali realizovať v súlade s harmonogramom riešenia projektu UNESCO VLaMI nasledujúce aktivity a úlohy:

1. etapa: Vzdelávacie a školiace aktivity, vypracovanie štúdií a metodík: krajinná štúdia na revitalizáciu ochranného pásma, ktorej súčasťou bude aj vyhodnotenie vývoja krajinnej štruktúry v lokalite Vlkolínec za ostatných 250 rokov, manuál o tradičnom hospodárení, koncepty dokumentácií pre nové náučné chodníky a návrhy na podporu udržateľného cestovného ruchu; vypracovanie návrhov opatrení na zabezpečenie požiadaviek miestnych obyvateľov, turistov a návštevníkov (na základe prieskumu názorov verejnosti).

Uvedené výstupy projektu budú vypracované v priebehu rokov 2017 a 2018 a budú tvoriť odborný podklad pre nový Územný plán zóny Ružomberok – Vlkolínec a ochranné pásmo. Návrh Územného plánu zóny Ružomberok – Vlkolínec, ktorého vypracovanie obstaralo mesto Ružomberok v roku 2017, by mal obsahovať záväzné usmernenia k spravovaniu lokality vrátane opatrení

na reguláciu návštevnosti lokality Vlkolínec. Následne mesto Ružomberok pripraví motivačné nástroje, ktoré by mali prispieť k obnove tradičných foriem hospodárenia v ochrannom pásme lokality Vlkolínec.

2. *etapa*: Na základe vypracovaných návrhov vhodných foriem využitia územia Vlkolínca sa na jar 2018 začne v spolupráci s PD Ludrová a miestnymi podnikateľmi s prípravou obnovy tradičných foriem hospodárenia v krajine na vytypovaných políčkach v ochrannom pásme lokality Vlkolínec. Zároveň sa bude realizovať mapovanie starých a krajových odrôd ovocných drevín v lokalite Vlkolínec a pokračovať v plánovaných akciách na revitalizácii pridomových záhrad; vo vybraných pridomových záhradách sa bude realizovať výsadba kvalitných sadeníc jabloní, hrušiek a sliviek s cieľom obnovy genofondu starých krajových odrôd ovocných stromov. Pri týchto akciách sa počíta s aktívnou spoluprácou členov miestnych organizácií záhradkárov a členov OZ Vlkolínec. Riešitelia projektu zabezpečia odbornú lektorskú a metodickú spoluprácu skúsených odborníkov aj z iných častí Slovenska, napríklad z mikroregiónu Bošáčka z občianskeho združenia Pangaea. Významným výstupom v roku 2018 bude konferencia organizovaná v spolupráci so všetkými partnermi projektu pri príležitosti 25. výročia zápisu lokality Vlkolínec do Zoznamu svetového dedičstva. Katolícka univerzita v Ružomberku bude okrem toho v roku 2018 spolupracovať aj na ďalších podujatiach mesta Ružomberok, ktoré budú zároveň príspevkom mesta Ružomberok k Európskemu roku kultúrneho dedičstva, ktorý vyhlásila Európska únia na rok 2018 (EÚ, 2017).

3. *etapa*: Záverečná etapa bude zameraná na implementáciu výsledkov projektu do praxe a ich priemet do zásadných strategických dokumentov na miestnej a regionálnej úrovni. Na základe výsledkov projektu a vo väzbe na vypracovanú krajinnú štúdiu a nový Územný plán zóny Ružomberok – Vlkolínec sa v roku 2019 pripraví koncept nového manažmentového plánu obhospodarovania ochranného pásma PRĽA. V spolupráci s členmi Rady pre Vlkolínec bude pripravený návrh na nový Štatút lokality Vlkolínec a návrh znenia všeobecne záväzného nariadenia (pre mesto Ružomberok) podporujúceho tradičné formy obhospodarovania.

INTERREG je programom cezhraničnej spolupráce a umožňuje zaradiť do jednotlivých projektov aj aktivity zamerané na vzdelávanie a osvetu. Dôležitou súčasťou projektu UNESCO-VLaMI sú preto vzdelávacie workshopy s praktickými ukážkami tradičných foriem obhospodarovania územia. Z hľadiska výchovných, vzdelávacích a osvetových aktivít je projekt zameraný na rôzne podujatia, ktoré prispejú k zvýšeniu povedomia miestnych obyvateľov a návštevníkov a k environmentálnej výchove na školách. Vzdelávacie a školiace programy a priebežné konzultácie pre samosprávu, štátnu správu a zástupcov ďalších cieľových skupín podporia efektívnejšiu správu v obidvoch záujmových územiach a prispejú k zlepšeniu zručností miestnych aktérov a výmene skúseností a dobrej praxe.

Cieľovými skupinami, pre ktoré sa budú realizovať uvedené výchovné, vzdelávacie a osvetové aktivity, sú: samospráva mesta Ružomberok (volení predstavitelia samosprávy a pracovníci mestského úradu), samospráva Žilinského samosprávneho kraja, členovia Rady pre Vlkolínec, obyvatelia mestskej časti Vlkolínec a ďalších mestských častí Ružomberka a obyvatelia okolitých obcí, podnikateľské organizácie (PD Ludrová, Mestské lesy, a. s., Ružomberok, organizácie pôsobiace v cestovnom ruchu), miestna štátna správa a vybrané organizácie štátnej správy (Krajský pamiatkový úrad v Žiline a jeho pracovisko v Ružomberku, Správa Národného parku Veľká Fatra), členovia záujmových organizácií (miestne organizácie záhradkárov a včelárov) a občianskych združení (OZ Vlkolínec), miestni znalci a experti, učitelia a študenti Katolíckej univerzity v Ružomberku a ďalších univerzít. Konkrétnym príkladom neformálneho vzdelávania, „učenia sa zo skúseností", bol prvý workshop v lokalite Vlkolínec, ktorý sa uskutočnil v septembri 2017. Prehľad vzdelávacích a osvetových aktivít je v tabuľke 1.

Súčasťou aktivít, v ktorých bude prepojené formálne a neformálne vzdelávanie, je zapojenie učiteľov a študentov univerzít. Študenti univerzít sú do projektu zapojení formou vypracovania bakalárskych a diplomových prác a tiež spoluprácou na prieskumoch názorov verejnosti, ktoré sa budú v roku 2018 realizovať v lokalite Vlkolínec a v lokalite Mikulčice s miestnymi obyvateľmi, vlastníkmi nehnuteľností, návštevníkmi a ekonomickými subjektmi pôsobiacimi v týchto lokalitách. V rámci projektu UNESCO VLaMI sa študenti Katolíckej univerzity v Ružomberku budú podieľať aj na vypracovaní vzdelávacieho študijného materiálu určeného pre žiakov a študentov základných a stredných škôl v regióne dolného Liptova. Študijný materiál (brožúra) bude prístupný nielen v tlačenej forme, ale aj v elektronickej forme (ako interaktívny študijný materiál), a tak ho bude môcť využívať širší okruh záujemcov.

Tabuľka 1 *Prehľad aktivít v projekte UNESCO-VLaMI podporujúcich vzdelávanie, výmenu skúseností, propagáciu, osvetu a zvyšovanie povedomia a ich výstupy pre lokalitu Vlkolínec*

Zameranie projektovej aktivity	**Vzdelávacie aktivity a prakticky orientované workshopy**	**Vypracovanie štúdií, príručiek, manuálov a výmena skúseností**	**Propagácia, osveta a zvyšovanie povedomia**
Názov projektovej aktivity	Realizácia školiaceho a vzdelávacieho programu pre organizačné štruktúry v oblasti efektívnej správy, vzdelávania, kultúrneho a prírodného dedičstva. Usporiadanie spoločných konzultácií.	Spracovanie expertných štúdií, posudkov a hodnotení. Spracovanie spoločných metodík a pracovných materiálov.	Prezentačné a propagačné aktivity vo vzťahu k realizovanému projektu. Dotazníkový prieskum (respondenti: obyvatelia Vlkolínca, vlastníci nehnuteľností, miestni farmári, podnikatelia a návštevníci).
Výstupy projektu pre lokalitu Vlkolínec	3 dvojdňové workshopy *1. workshop:* predstavenie zamerania projektu, návrhov vhodných foriem využitia územia ochranného pásma lokality Vlkolínec a návrhov na nové náučné chodníky. *2. a 3. workshop:* prakticky orientované školenia realizované formou „učenia sa zo skúseností" (learning by doing) pre miestnych obyvateľov, študentov a ďalších záujemcov na získanie zručností v tradičných formách obhospodarovania políčok a pestovaní tradičných krajových odrôd ovocných stromov pridomových záhradách a v ochrannom pásme.	Vypracovanie krajinnej štúdie ako podkladu pre návrh revitalizácie ochranného pásma PRĽA Vlkolínec a pre nový Územný plán zóny Ružomberok – Vlkolínec. Vydanie špeciálneho manuálu o tradičných formách hospodárenia pre verejnosť. Vypracovanie konceptu aktualizovaného plánu manažmentu obhospodarovania ochranného pásma PRĽA Vlkolínec. Vzájomné konzultácie a školenia o praktickom manažmente chránených území s partnermi a expertmi z Českej republiky. Výmena skúseností a príkladov dobrej praxe.	Organizovanie konferencií pre zástupcov všetkých cieľových skupín. Výstavy a prezentačné aktivity vo Vlkolínci, priestoroch Mestského úradu v Ružomberku a Katolíckej univerzity v Ružomberku. Vydanie propagačných materiálov o lokalite Vlkolínec pre verejnosť a pre žiakov základných a stredných škôl. Vydanie publikácie Tradičné profesie vykonávané v krajine a krajinotvorné aktivity človeka. Zapojenie študentov univerzít do riešenia projektu zadaním záverečných prác.

Závery a odporúčania

Najdôležitejšími úlohami na najbližších 10 až 15 rokov v rámci lokality Vlkolínec je vytvoriť podmienky na zlepšenie kvality života pre miestnych obyvateľov, podporiť miestnu ekonomiku a iniciovať schválenie motivačných opatrení pre miestnych farmárov a podnikateľov na návrat k tradičným formám hospodárenia na vytypovaných políčkach, k obnoveniu chovu oviec a dobytka a tradičných remesiel. Zvýšenie počtu obyvateľov s trvalým bydliskom vo Vlkolínci a určité oživenie možno očakávať po tom, ako bude do života uvedený nový Územný plán zóny Ružomberok – Vlkolínec, ktorého súčasťou bude aj návrh na výstavbu nových obytných objektov – tradičných drevenïc na mieste pôvodných zrubových domov, ktoré vyhoreli počas Slovenského národného povstania v roku 1944.

Ochranné pásmo lokality Vlkolínec so svojimi zachovanými krajinnými štruktúrami má veľký a dosiaľ nevyužitý potenciál pre návštevníkov lokality a pre rozšírenie aktivít agro- a ekoturizmu. Preto odporúčame v tomto území vybudovať nové náučné chodníky s ukážkami obnoveného tradičného hospodárenia na políčkach. Územie ochranného pásma by sa mohlo stať aj tzv. laboratóriom pre žiakov základných a stredných škôl liptovského regiónu a študentov Katolíckej univerzity v Ružomberku (a aj ďalších univerzít) a miestom pravidelných prakticky orientovaných workshopov, letných škôl a zážitkových vzdelávacích aktivít.

Veľmi významnú metodickú podporu pri riešení obnovy tradičných foriem hospodárenia poskytuje vedecký projekt Horizont 2020 č. 677622: „Význam spoločenských inovácií v marginalizovaných vidieckych územiach“ (SIMRA), ktorého obdobie riešenia je od apríla 2016 do marca 2020 (www.simra-h2020.eu). Lokalita Vlkolínec bola zaradená do projektu SIMRA ako príklad spoločenskej inovácie pod názvom „Revitalizačné plány pre Vlkolínec“.

Poďakovanie: *Príspevok vznikol s podporou projektov INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“ a Horizont 2020 č. 677622: „Spoločenské inovácie v marginalizovaných vidieckych územiach“ (SIMRA).*

Zoznam bibliografických odkazov

BERKOVÁ, A. a kol.: Územný plán zóny Ružomberok – Vlkolínec. Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry – svetové kultúrne dedičstvo. Návrh ÚPN. Sprievodná správa. Slovenská agentúra životného prostredia, oblastná pobočka Banská Bystrica, 1996, 91 s.

BITUŠÍKOVÁ, A. Kultúrne dedičstvo, identita a turizmus (príklad Lokality svetového dedičstva UNESCO). In: Krišková, Z. (ed.) Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita. Spolok Slovákov v Poľsku. Krakov, 2013, s. 23-39, ISBN 978-83-7490-661-6.

Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva. Zb. zákonov SR č. 91/2001, čiastka 39 z 20. marca 2001.

Dohovor UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, Paríž, 1972 – oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 159/1991 Zb.
Európska únia. Rozhodnutie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/864 zo 17. mája 2017 o Európskom roku kultúrneho dedičstva (2018), 20. 5. 2017, Úradný vestník Európskej únie, L 131/1.
HRNČIAROVÁ, T. Historické prvky a historické mozaiky – významná súčasť kultúrnej krajiny, Krajinnoekologický výskum historických prvkov agrárnej krajiny, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava, 14. novembra 2013 (ed.: Hubert Žarnovičan) (s. 4-10), Univerzita Komenského v Bratislave Prírodovedecká fakulta GEMINI, združenie Prírodovedeckej fakulty UK a PRICOM, spol. s r. o.
HUBA M. a kol. Historické krajinne štruktúry. Bratislava: Ochranca prírody, odborná príloha spravodajca MV SZOPK Bratislava, 1988. 62 s.
HUDEKOVÁ, Z., BAŠÁRY, J., BELČÁKOVÁ, I., HUDEK, V., HUBA, M., JAŇAK, P., KAPINA, G.: Manažmentový plán pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolínec, 2009. 76 s.
KOZOVÁ, M., PAUDITŠOVÁ, E., BAŠARY, J. Hodnotenie strategických dokumentov mesta Ružomberok z hľadiska plnenia úloh manažmentu lokality svetového dedičstva UNESCO Vlkolínec. Disputationes Scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok: Ružomberok Katolícka univerzita 2017, 17, 3, s. 109-136.
LIPTAYOVÁ, Z., UŠAKOVÁ, M., HAJZOKOVÁ, D.: PRĽA Vlkolínec – Zásady pamiatkovej starostlivosti – aktualizácia. Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, 1990. 57 s. a fotodokumentácia. Archív PU SR – T 2235/1-3.
Mesto Ružomberok: Štatút mestskej časti Ružomberok-Vlkolínec, 2012.
Nariadenie vlády SR č. 188/2011 Z. z. o pamiatkových rezerváciách Vlkolínec, Špania Dolina a Osturňa.
Pamiatkový úrad SR: Rozhodnutie Pamiatkového úradu SR, ktorým sa vyhlasuje ochranné pásmo pamiatkovej rezervácie Vlkolínec. Číslo: PÚ–07/1520-11/7509/And. 2007.
PAUDITŠOVÁ, E. Parametrizácia hodnotenia krajinného obrazu – ukazovateľa vizuálnej kvality krajiny, Acta Environ. Univ. Comenianae. 2009, 17, 1, s. 79-89.
PAUDITŠOVÁ, E. Hodnotenie vplyvov na krajinu v procese posudzovania vplyvov na životné prostredie, Acta Environ. Univ. Comenianae. 2014, 22, 1, s. 72-96.
PAUDITŠOVÁ, E., REHÁČKOVÁ, T. Archetypy kultúrnej krajiny (návrh metodického postupu ich vyčleňovania), Acta Environ. Univ. Comenianae. 2009, 17, 2, s. 73-81.
Rada Európy: Európsky dohovor o krajine, Florencia, 2000.
SVRČEK, P. a kol. Vlkolínec. Krátka história, architektúra a život. Vydalo mesto Ružomberok v spolupráci s Ing. Branislavom Močánym – SOVA. 2008. 24 s. ISBN 978-80-9699976-2-6, s. 3.
UNESCO WHC, 1992. CONF.202/10/Add. Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscapes (La Petite Pierre, France, 24–26 October 1992).
UNESCO WHC, 2016. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, WHC.16/01 26 October 2016, UNESCO, Intergovernmental Committee for the protection of the World Cultural and Natural Heritage. UNESCO World Heritage Center. 175 s.
Uznesenie vlády SR č. 21 z 26. januára 1977, ktorým bola vyhlásená lokalita Vlkolínec za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry.
Zákon č. 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov.

■ ■ ■

Prof. RNDr. Mária Kozová, CSc.
Slovenský ochranársky snem

Od roku 2014 pracuje na Katedre geografie Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Vo výskumnej a pedagogickej činnosti sa zameriava

na krajinnú ekológiu, krajinné plánovanie, udržateľný rozvoj, Miestnu Agendu 21, ochranu kultúrneho a prírodného dedičstva, posudzovanie vplyvov na životné prostredie, environmentálny manažment, inštitucionálnu analýzu, hodnotenie vplyvu klimatickej zmeny v urbanizovanom prostredí. Je autorkou a spoluautorkou viac ako 300 vedeckých a odborných publikácií publikovaných doma i v zahraničí. Vedúca 5 medzinárodných vedeckých a edukačných projektov a 6 domácich grantových projektov VEGA a KEGA, zodpovedná riešiteľka alebo spoluriešiteľka ďalších viac ako 45 medzinárodných a domácich vedeckých a aplikačných projektov.

maria.kozova@gmail.com

Fotodokumentácia z konferencie Kultúrne dedičstvo v kontexte vzdelávania

■ Autorka fotografií: BcA. Marie Kukulová Starovecká

Doc. PhDr. Alexandra Bitušíková, PhD.

Účastníci konferencie

Účastníci konferencie

Doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.

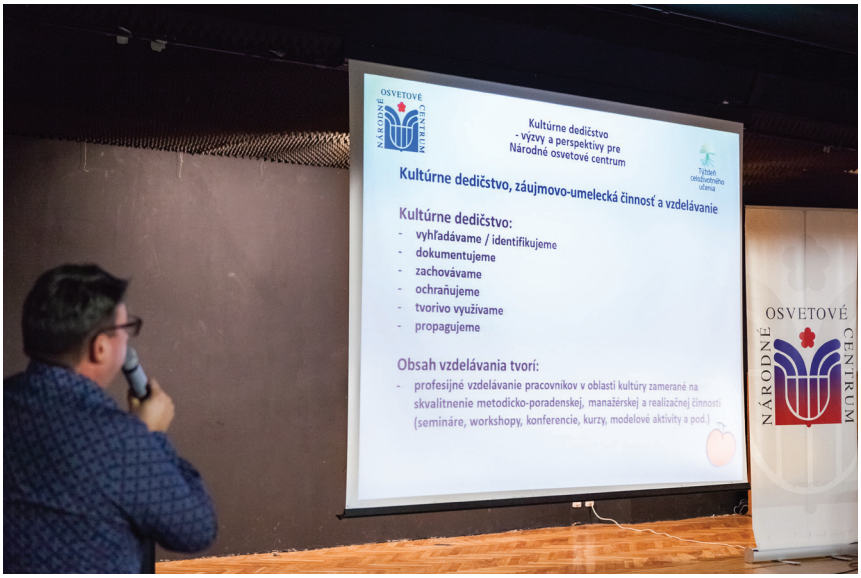

Ing. Jaroslav Mendel

Mgr. Želmíra Gerová

Účastníci konferencie

JUDr. Richard Bednárik, PhD.

Mgr. Markéta Lukešová

Mgr. Helena Novotná

Ing. Ľudovít Bránecký

Dr. Pavol Dinka

Adam Záň

Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc., prof. RNDr. Mária Kozová, CSc.

Obsah

Úvod 3
PhDr. Svetlana Chomová, PhD.

Kultúrne dedičstvo ako zdroj a inšpirácia 5
PhDr. Radoslav Ragač, PhD., Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky

Kultúrne dedičstvo vo vzdelávaní a výskume: nové trendy a prístupy 8
Doc. PhDr. Alexandra Bitušíková, PhD., FF UMB, Banská Bystrica

Tradičná kultúra ako súčasť nehmotného kultúrneho dedičstva v súčasnej kultúre a vzdelávaní (k niektorým teoretickým otázkam) 14
Doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Kultúrne dedičstvo – výzvy a perspektívy pre Národné osvetové centrum 22
Ing. Jaroslav Mendel, Národné osvetové centrum, Bratislava

Európsky rok kultúrneho dedičstva 2018 a granty a projekty v EÚ 30
Mgr. Želmíra Gerová, Európsky kontaktný bod, Národné osvetové centrum, Bratislava

Slovakiana ako súčasť vzdelávania 40
JUDr. Richard Bednárik, PhD., Centrum autorských práv, Národné osvetové centrum, Bratislava

Škola folklorních tradic 46
Mgr. Markéta Lukešová, Národní ústav lidové kultury, Strážnice, Česká republika

Dom tradičnej kultúry Gemera 51
Mgr. Helena Novotná, Gemerské osvetové stredisko v Rožňave

Vinohradníctvo a vinárstvo v Skalickom vinohradníckom rajóne ako kultúrne dedičstvo 58
Ing. Ľudovít Bránecký, občianske združenie Vínna cesta Záhorie

Skalické vinohrady a búdy ako zdroj národného kultúrneho dedičstva 62
RSDr. Pavol Dinka a Vinohradnícky spolek, Skalica

Významné osobnosti kultúry na Orave 68
Adam Záň, Oravské kultúrne stredisko v Dolnom Kubíne

Dobrovoľnícke aktivity na záchranu kultúrneho dedičstva na Slovensku v kontexte osvety, výchovy a vzdelávania 71
Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc. Slovenský ochranársky snem

Obnova tradičných foriem hospodárenia a zachovanie historických krajinných štruktúr v kontexte vzdelávania: modelový príklad ochranného pásma lokality UNESCO Vlkolínec 79
Prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., Slovenský ochranársky snem

Fotodokumentácia z konferencie 90

ISBN: 978-70-8121-355-0